

Jyri Liukko

Hyvinvoinnin eetos ja henkivakuutus

Riskin, vastuun ja solidaarisuuden muodonmuutokset

Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 82

KELAN TUTKIMUSOSASTO | HELSINKI 2005

Jyri Liukko

Hyvinvoinnin eetos ja henkivakuutus

Riskin, vastuun ja solidaarisuuden muodonmuutokset

Summary

Life insurance and the ethos of welfare

Shifting concepts of risk, responsibility and solidarity

Kirjoittaja
Jyri Liukko, VTM
Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos
jyri.liukko@helsinki.fi

Sarjan julkaisut on hyväksytty
tieteellisessä arvioinnissa.

© Kirjoittaja ja Kelan tutkimusosasto

Graafinen suunnittelu: Pekka Loiri

ISBN 951-669-678-3 (nid.)
ISBN 951-669-679-1 (pdf)
ISSN 1238-5050

Edita Prima Oy
Helsinki 2005

Tiivistelmä

Liukko J. **Hyvinvoinnin eetos ja henkivakuutus. Riskin, vastuun ja solidaarisuuden muodonmuutokset.** Helsinki: Kela, Tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 82, 2005. 111 s. ISBN 951-669-678-3 (nid.), 951-669-679-1 (pdf).

Tutkimuksen ensisijainen tavoite on kartoittaa henkivakuutukseen liittyvän vakuutusajattelun historiallista muotoutumista. Keskeisin kysymys koskee sitä, minkälaista hyvinvoinnin eetosta henkivakuutus on eri aikoina tuottanut. Tutkimuksen aineisto koostuu suomalaisten henkivakuutusyhtiöiden vuosina 1945–1989 julkaisemista henki-, sairaus-, tapaturma- ja säästöhenkivakuutusten mainosesitteistä. Analyysimenetelmänä on käytetty laadullista teema-analyysia yhdistettynä genealogiseen metodologiaan. Työn teoreettinen näkökulma perustuu foucault'laiseen hallinnan analytiikkaan. Hyvinvoinnin edistäminen ei ole Suomessa rajoittunut vain hyvinvointivaltion toimintaan ja lakisääteiseen vakuutukseen, vaan se on ollut huomattavasti laaja-alaisempaa. Tutkimuksen tärkein tulos on vakuutusmainonnan tuottaman ja heijastaman hyvinvoinnin eetoksen muodonmuutosten kuvaaminen. Mainonnassa hyvinvoinnin edellytyksenä pidettiin elämänhallintaa, jatkuvuutta ja taloudellista turvallisuutta, joiden saavuttamisen ajateltiin edellyttävän ennen kaikkea vastuullisuutta, yhtäältä yksilön vastuuta ja toisaalta yhteisvastuuta. Hyvinvoinnin eetos ilmeni eri aikoina eri tavoin nimenomaan suhteessa riskin ja vastuun käsitteisiin. Näiden käsitteiden muodonmuutokset olivat kiinteästi yhteydessä toisiinsa. Samalla kun yhteisvastuun korostamisesta siirryttiin yhä enemmän yksilön omaan vastuullisuuteen, myös riskin käsite muuttui pelkämästä uhkaavasta vaarasta yhä enemmän lupaavaksi mahdollisuudeksi. Lisäksi tutkimus osoittaa, miten vapaaehtoinen henkivakuutus ja lakisääteinen sosiaalivakuutus ovat kietoutuneet toisiinsa.

Avainsanat: henkivakuutus, vakuutusmainonta, hyvinvoinnin eetos, riski, vastuu, solidaarisuus

Sammandrag

Liukko J. **Etiska föreställningar gällande välfärd och livförsäkring. Hur begreppen risk, ansvar och solidaritet har förändrats?**

Helsingfors: FPA, Forskningsavdelningen, Social trygghet och hälsa: undersökningar 82, 2005. 111 s. ISBN 951-669-678-3 (inh.), 951-669-679-1 (pdf).

Det främsta syftet med föreliggande studie har varit att kartlägga den historiska utvecklingen av försäkringstänkandet i anslutning till livförsäkring. Den mest centrala frågan gäller hurdana etiska föreställningar gällande välfärd som livförsäkringen har gett upphov till vid olika tider. Det material som studien bygger på består av reklambroschyrer om liv-, sjuk-, olycksfalls- och sparlivförsäkring som finländska livförsäkringsbolag gett ut åren 1945–1989. Som analysmetod har använts kvalitativ temaanalys i kombination med genealogisk metodologi. Den teoretiska synvinkeln i studien grundar sig på den foucaultska analyseringen av maktutövning.

Det viktigaste resultatet av studien är en beskrivning av förändringarna i de etiska föreställningar gällande välfärd som försäkringsreklamen har gett upphov till och återspeglat. I reklamen har kontroll över livet, beständighet och ekonomisk trygghet betraktats som de främsta förutsättningarna för välfärd. För att uppnå dessa krävs framför allt ansvarstagande, å ena sidan individuellt ansvar och å andra sidan gemensamt ansvar. Variationerna i synen på välfärd har främst varit förknippade med begreppen risk och ansvar, och förändringarna i dessa begrepp har varit nära förbundna med varandra. Samtidigt som man allt mer har övergått från att betona solidariskt ansvar till att betona individens eget ansvar har också begreppet risk mer och mer förändrats från att innebära endast en hotande fara till att också omfatta en lovande möjlighet. Vidare visar studien hur frivillig livförsäkring och lagstadgad socialförsäkring är sammanflätade med varandra. Främjandet av välfärden har i Finland inte bara begränsats till välfärdsstatens verksamhet och lagstadgad försäkring utan varit betydligt mer omfattande.

Nyckelord: livförsäkring, försäkringsreklam, etiska föreställningar gällande välfärd, risk, ansvar, solidaritet

Abstract

Liukko J. **Life insurance and the ethos of welfare. Shifting concepts of risk, responsibility and solidarity.** Helsinki: The Social Insurance Institution of Finland (Kela), Research Department, Studies in social security and health 82, 2005. 111 pp. ISBN 951-669-678-3 (print), 951-669-679-1 (pdf).

The primary goal of the study is to map the historical development of insurantal thinking in the context of life insurance. The most central question is the following: what kind of ethos of welfare has life insurance produced at different times? The data for the study consists of advertisements for private life insurance (including sickness insurance, accident insurance and life savings insurance) published in Finland between 1945 and 1989. The methods of analysis applied in the study are based on qualitative theme analysis and genealogy. The theoretical background of the study is founded on Foucaultian analytics of government.

The most important finding of the study is the description it provides of the transformations in the ethos of welfare produced and reflected by insurance marketing. The advertisements portray welfare as being conditional on life control, continuity, and economic security, the principal requirement for which is responsibility, both individual responsibility and shared responsibility. Variations in the ethos of welfare were primarily linked with the concepts of risk and responsibility, and the transformations of these concepts were closely interrelated. At the same time as shared responsibility yielded to an emphasis on individual responsibility, the concept of risk underwent a shift from 'threat' towards 'promising possibility'. The study also points out how voluntary life insurance and statutory social insurance have interacted and become entwined with each other. In Finland, the promotion of welfare has not been restricted only to activities of welfare state but has been construed as a much broader undertaking.

Key words: life insurance, promotion of insurance, ethos of welfare, risk, responsibility, solidarity

ALKUSANAT

Tutkimus sai alkunsa Ilpo Helénin johtaman tutkimushankkeen (Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos) Helsingin yliopistossa järjestämästä seminaarista syksyllä 2003. Seminaarin luennot ja keskustelut antoivat innostavia virikkeitä tutkimuksen aloittamiselle. Tärkeimmistä neuvoista kiitän ohjaajiani Risto Eräsaarta ja Turo-Kimmo Lehtosta, joka sai minut alun perin kiinnostumaan juuri vakuutuksesta tutkimusaiheena ja jonka ideasta tutkimus lähti konkreettisesti liikkeelle. Korvaamatonta vertaistukea olen saanut Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimusseminaarien lisäksi Riikka Lämsältä, Antti Paakkarilta, Pirja Peltomäeltä ja Kari Salovaaralta, jotka kommentoivat osia käsikirjoituksesta. Aineiston keräämisessä sain apua Helsingin yliopiston pääkirjaston pienpainatekokoelmasta ja Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliiton kirjastosta. Kiitän myös Mianna Meskusta, joka on kerännyt osan aineistosta. Erityiskiitoksen osoitan Hämäläis-Osakunnan kirjastolle, joka tarjosi erinomaisen työtilan. Lisäksi kiitän Hämäläisten Ylioppilassäätiötä, joka myönsi stipendin tutkielman tekemistä varten.

Haluan kiittää myös Päivi Valdesia ja Timo Silvolaa Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliiton henkilövakuutusyksiköstä, Katri Hellsteniä, Tuula Helnettä ja Jouko Kajanojaa Kelan tutkimusosastolta sekä Raija Järvistä. Kiitän myös Tarja Hyväristä suomen kielen, Annika Cavoniusta ruotsin kielen ja Harri Lipiäistä englannin kielen tarkistamisesta, Ritva Salavirtaa lähteiden muokkaamisesta ja tarkistamisesta sekä Eeva-Kaisa Keinästä tekstinkäsittelystä ja julkaisun taittamisesta Kelassa.

Helsingissä marraskuussa 2005

Jyri Liukko

Sisällys

1 JOHDANTO	9
1.1 Vakuutuksen käsite	10
1.2 Hyvinvoinnin eetos	12
1.3 Tutkimuksen tavoite ja kysymyksenasettelu	13
2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	16
2.1 Näkökulma: hallinnan analytiikka ja tuottava valta	16
2.2 Tutkimuskohde: vakuutusteknologia	19
2.3 Genealoginen tutkimusote	21
2.4 Problematisaatio	24
2.5 Subjekti	25
2.6 Aineisto	27
2.7 Metodi	31
3 VAKUUTUSYHTEISKUNNAN SYNTY	34
3.1 Biovalta ja sattuman kesyttäminen	34
3.2 Nykyaikaisen vakuutuksen juuret	37
3.3 Henkivakuutuksen synty	38
3.4 Henkivakuutuksen alkuvaiheet Suomessa	40
3.5 Yksityisestä sosiaaliseen – vapaaehtoisesta pakolliseen	42
3.6 Sosiaalivakuutuksen kehitys Suomessa	46
4 HENKIVAKUUTUS RISKITEKNOLOGIANA	49
4.1 Arkielämän sattumanvarainen epävarmuus	49
4.2 Vaaroista tilastolliseen riskiin	52
4.3 Turvallisuuden tarve	56
4.4 Säästämisen muodonmuutos – suojelusta sijoittamiseen	60
4.5 Riskin muodonmuutos – onnettomuuksista unelmiin	63
5 YKSITYINEN VASTUU	67
5.1 Vastuu perheestä	67
5.2 Sukupuolittunut vastuu	69
5.3 Vastuu itsestä	72
5.4 Vakuutus elämänhallinnan välineenä	73
6 KOLLEKTIIVINEN VASTUU JA SOLIDAARISUUS	77
6.1 Keskinäisyyden merkitys ja vakuutuksen kollektiivinen perusta	78
6.2 Kansakunnan etu	83
6.3 Sosiaalivakuutuksen laajentuminen	86
6.4 Yksityis- ja sosiaalivakuutuksen yhteenkietoutuminen	90
7 HENKIVAKUUTUS JA HYVINVOINNIN EETOS	93

SUMMARY	100
AINEISTO	103
KIRJALLISUUS	105

1 JOHDANTO

”Samoin kun vakuutamme tavaramme ja talomme tulipalon hirveäin tuhotöiden ja niiden synnyttämän köyhyyden ja puutteen lieventämiseksi on myös velvollisuutemme hankkia turvaa omaisillemme, vaimoillemme ja lapsillemme meidän ehkä usein kovin aikaisen kuolemamme heille tuottamaa puutetta vastaan.

Kuolema, tuo välttämätön kuokkavieras, käy talosta taloon, huolimatta siitä, onko se hovi vai hökkeli, otetaanko hän mielihyvällä vastaan vai ei; ainoana virkana täällä näkyy hänellä koko pitkän ikänsä olevan eroittaa ihmiset toisistansa, usein ne, joita ei mikään muu voisi erottaa. – Koska siis emme mitenkään voi hänestä päästä, niin on meidän koettaminen hänen tuottamaansa turvattomuutta ja puutetta niin suuressa määrin kuin mahdollista vähentää. Tämän voimme tehdä ainoastaan säästämisen kautta. Mutta onkohan tämä paras keino hankkimaan turvaa jälkeisillemme? Ei suinkaan aina. Jos aikaisin kuolet, niin et vielä ole paljoakaan ennättänyt säästää, sinä et ole voinut perheellesi sanottavaa tukea jättää. Eiköhän siitäkin pulasta voisi mitenkään päästä? Voi kyllä! Tätä tarkoitusta varten ovat näet ihmiset perustaneet niin kutsutut henkivakuutuslaitokset.” (Ahtokari 1988, 133 [Vakuutus-Osakeyhtiö Kaleva 1887].)

Henkivakuutuksen edistämiskampanjoissa ihmisiä on kehoitettu pohtimaan seuraavanlaisia kysymyksiä: Miten suhtautua arkielämän uhkiin ja vaaroihin? Miten varautua tulevaisuuteen? Miten hallita riskejä? Henkivakuutus on tietyin ehdoin säädelyä säästämistä, jonka tarkoituksena on taloudellisen hyvinvoinnin jatkuvuuden takaaminen. Nykyaikaisen henkivakuutuksen historian alkuvaiheessa 1800-luvulla henkivakuutuksen tärkein tehtävä oli perheen taloudellisen selviytymisen turvaaminen perheenhuoltajan kuolemantapauksessa. Tästä on kuljettu pitkä matka kohti nykyistä henkilövakuutusta, joka vakuuttaa mitä moninaisimpien riskien varalta.

Henkivakuutuksella voidaan turvata taloudellisesti koko elämänsäkaari syntymästä kuolemaan ja kuoleman jälkeiseen aikaan. Sen tehtävä ei enää ole ainoastaan läheisten hyvinvoinnin turvaaminen vakuutuksenottajan *kuoleman jälkeen* vaan yhä enemmän henkilökohtaisen taloudellisen hyödyn saavuttaminen, varallisuuden hallinta ja säästäminen vakuutetun *elämän aikana*. Nykyään henkivakuutusta ei tarjota vain tulevien onnettomuuksien ja epämieluisien tilanteiden varalle vaan myös positiivisten mahdollisuuksien toteuttamista varten. Henkivakuutus on pluralisoitunut lukuisiksi yksityisen taloudenhallinnan käytännöiksi. Hyvinvoinnin turvaaminen henkivakuutuksen tärkeimpänä päämääränä on säilynyt, mutta hyvinvoinnin määritelmä ja menetelmät sen saavuttamiseksi ovat muuttuneet. Tämä tutkimus kartoittaa tätä *hyvinvoinnin eetoksen* muutosta suomalaisen vakuutusmainonnan kautta 1950-luvulta 1980-luvun loppuun.

Yhteiskuntatieteissä vakuutusta käsittelevät tutkimukset ovat perinteisesti keskittyneet pohtimaan sosiaalivakuutuksen ja hyvinvointivaltion historiallista kehitystä ja nykyisiä ongelmia (ks. esim. Donzelot 1988; Ewald 1993; Hellsten 1993). Yksityisvakuutusta

on puolestaan tutkittu enimmäkseen taloustieteen alueella, minkä vuoksi sen historiallinen, institutionaalinen ja kulttuurinen tausta on jäänyt vähemmälle huomiolle (Baker ja Simon 2002, 13). Tämä on jättänyt yksityisvakuutuksen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen aukon, jota tämä tutkimus pyrkii osaltaan täyttämään. Järvisen (2004, 184) mukaan yksityisvakuutuksen ja sosiaalivakuutuksen tutkimus ovat eriytyneet eikä siltoja näiden välille ole juuri rakennettu. Näiden kahden vakuutusmuodon riippuvuudesta on Suomessa keskusteltu melko vähän siitä huolimatta, että raja yksityis- ja sosiaalivakuutuksen välillä on selkiytymätön ja jatkuvasti muuttuva. Tässä työssä tarkastelen vakuutusajattelun murroksia yksityisen henkivakuutuksen näkökulmasta, mutta samalla sosiaalivakuutuksen kehittyminen muodostaa tutkimuskohteelle olennaisen kontekstin, sillä tarkastelemani historiallinen jakso ajoittuu suomalaisen hyvinvointivaltion keskeisiin murrosvuosiin. Sosiaalivakuutuksen ja yksityisvakuutuksen historialliset muutokset ovat kietoutuneet tiiviisti toisiinsa.

1.1 Vakuutuksen käsite

Erilaiset vakuutukset ovat nykyään itsestään selvä osa ihmisten arkipäivää. Useimmilla meistä on jokin vapaaehtoisesti otettu vakuutus: ehkä matkavakuutus, kotivakuutus, sairausvakuutus, eläkevakuutus tai henkivakuutus. Lisäksi olemme kaikki lakisääteisesti vakuutettuja muun muassa työkyvyttömyyden ja vanhuuden varalta. Ewaldin (2004) mukaan vakuutuksesta on tullut 1800-luvulta alkaen yksi liberaalien ja kapitalististen yhteiskuntien järjestävistä periaatteista: yhteiskunnasta on tullut *vakuutusyhteiskunta* ja valtiosta on tullut *vakuutusvaltio*. Nyky-yhteiskunnan toiminta edellyttää riskien hallintaa ja vakuutusta. Itse asiassa melkein kaikki on vakuutettua. Michel Albert (2004, 22) toteaaakin, että lentokoneet eivät lentäisi, pilvenpiirtäjiä ei rakennettaisi eivätkä urheilijätähdet suostuisi pelikentille, jos vakuutusta ei olisi. Hänen mukaansa vakuutus muodostaa ”näkyttömän verkon”, jonka merkittävyyttä emme edes huomaa.

Vakuutus-käsite syntyi keskiajan lopulla Italiassa. Italian kielen termi *assecurationes* on kantasana, josta käsite on levinnyt muihin kieliin (mm. *assurance*). Suomenkielisen termin kantasana on vanha adjektiivi *vaka*, joka on tarkoittanut muun muassa hurskasta, nuhteetonta, oikeamielistä, vilpitöntä ja luotettavaa sekä varmaa, lujaa ja kestävä. (Pentikäinen ja Rantala 1995, 71.) Vakuutus on viitannut jo varhaisista ajoista lähtien paitsi turvallisuuteen ja jatkuvuuteen myös moraaliin ja hyveelliseen elämään.

Vakuutus liittyy aina jollain tavalla ihmisten keskinäisyyteen ja yhteistoimintaan. Vakuutuksen perusidea on, että jokin ryhmä ihmisiä maksaa tietyn osuuden yhteiseen kassaan. Näin muodostetusta rahastosta voidaan sitten maksaa määrättyjen onnettomuuksien kuluja, joihin yksittäisellä henkilöllä ei olisi varaa. Tällaiset onnettomuudet voivat olla henkilövahinkoja, kuten tapaturmia ja sairauksia, tai esinevahinkoja, kuten omaisuuden tuhoutuminen tulipalossa. Vakuutus perustuu näihin onnettomuuksiin liittyvän riskin tasaamiseen määrätyn ryhmän jäsenten

kesken, jotka keskinäisellä yhteistyöllä saavuttavat taloudellisesti turvatumman aseman kuin yksin. Tällaisia vakuutettujen keskinäisiä ryhmiä ovat aikojen kuluessa perustaneet niin kauppiaskaravaanit, ammattiyhdistykset, kaupalliset yritykset kuin valtiotkin.

Pelkkä keskinäinen ennalta varautuminen ei kuitenkaan vielä ole vakuutusta. Nykyinen vakuutuksen määritelmä edellyttää ensinnäkin, että vakuutusmaksuina kerätyistä yhteisistä varoista huolehtii jokin vakuutuksenottajista riippumaton instituutio eli *erillinen vakuutuslaitos*, jonka kanssa vakuutus sopimukset solmitaan. Toiseksi vakuutuksen ominaisuuksiin kuuluu se, että vakuutettavat riskit toteutuvat *sattumanvaraisesti*. Todennäköisyyslaskennan avulla sattumanvaraisuus voidaan muuttaa säännönmukaisuudeksi, jolloin riskit voidaan tilastollisen ryhmän tasolla ennustaa. Tämä mahdollistaa *riskien hallinnan*. Kolmanneksi vakuutus voi koskea vain *taloudellista vahinkoa*, josta on määritelty ennalta tietty korvaus. Tämä vakuutuksen vahingonkorvausluonne erottaa sen muista sattumanvaraisuuteen perustuvista ilmiöistä, kuten vedonlyönnistä tai arpajaisista. Neljänneksi *riskin ja vakuutusmaksun tulee vastata toisiaan*, jotta vakuutus olisi liiketoimintana mahdollista. Tämän vuoksi esimerkiksi iäkkään henkilön vakuutusmaksu on nuoren henkilön maksua korkeampi. Viidenneksi vakuutus ei voi perustua vain esimerkiksi kahden ihmisen väliseen sopimukseen, vaan sen tulee perustua suuremman *ryhmän* kesken tapahtuvaan järjestelyyn jonkin välittävän organisaation avulla. (Pentikäinen ja Rantala 1995, 72–75.) Vakuutus ei kuitenkaan ole vain instituutio tai tekninen järjestelmä vaan historiallisesti muotoutunut *ajattelutapa*, jota toteutetaan erityisissä vakuutuskäytännöissä.

Nojaudun tässä työssä pitkälti ranskalaisen yhteiskuntatieteilijän François Ewaldin vakuutuskäsitteeseen. Ewaldin mukaan vakuutus on monimerkityksinen termi: Ensinnäkin se viittaa tiettyyn vakuutusmatematiikkaan perustuvaan *riskiteknologiaan*, jota toteutetaan erilaisissa konkreettisissa korvauskäytännöissä. Toiseksi se viittaa *vakuutusinstituutioihin*, jotka voivat olla joko julkisia, yksityisiä tai jotain siltä väliltä. Kolmanneksi se viittaa tietynlaiseen *vakuutusajatteluun (insurantal imaginary)*. (Ewald 1991, 197–198 ja 2003, 26.) Se, minkälainen vakuutusajattelu tiettyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa vallitsee, vaikuttaa siihen, miten riskiteknologiaa sovelletaan ja minkälaisen institutionaalisen muodon se saa.

Yksityis- ja sosiaalivakuutus ovat kaksi vakuutuksen muotoa, joissa riskiteknologiaa sovelletaan hieman eri tavoin. Rajanveto näiden vakuutusmuotojen välillä ei kuitenkaan ole yksiselitteinen. Suomen sosiaalivakuutusjärjestelmä on hyvä esimerkki: työeläkevakuutus ja työtaturmavakuutus ovat lakisääteisiä ja pakollisia, mutta niiden toteutusta hoitavat yksityiset vakuutusyhtiöt. Toinen vaihtoehto on jakaa vakuutukset pakollisiin ja vapaaehtoiisiin. Pakollisia vakuutuksia ovat Suomessa kansaneläkevakuutus, työeläkevakuutus, lakisääteinen sairausvakuutus, työtaturmavakuutus, työttömyysvakuutus sekä liikennevakuutus. Suomessa liikennevakuutus luetaan pakollisuudestaan huolimatta osaksi yksityisvakuutusjärjestelmää, vaikka monissa maissa se lasketaan sosiaalivakuutukseksi (Järvinen 2004, 187). Työ-

markkinajärjestöjen sopimat työntekijöiden ryhmähenkivakuutukset asettuvat puolestaan pakollisuuden ja vapaaehtoisuuden välimaastoon (Pentikäinen ja Rantala 1995, 83).

Tarkastelun kohteena tässä tutkimuksessa on yksityinen ja vapaaehtoinen *henkivakuutus* ja siihen läheisesti liittyvät *sairaus-, tapaturma- ja säästöhenkivakuutukset*. Olen jättänyt yksilöllisen eläkevakuutuksen tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka se onkin hyvin lähellä säästämistä painottavia henkivakuutuksia. Kaikki edellä mainitut vakuutukset ovat *henkilövakuutuksia*, mutta pelkkää henkivakuutusta käytetään usein yleiskäsitteenä, niin myös tässä tutkimuksessa. Kokonaisuudessaan suomalaisen yhteiskunnan henkilövakuutusjärjestelmä perustuu lakisääteisen sosiaalivakuutuksen ja tätä täydentävän vapaaehtoisin henkilövakuutuksen yhdistelmään (Antila ym. 2003, 20). Henkilövakuutuksen rinnalla toisen keskeisen vakuutusryhmän muodostavat omaisuuden menetyksestä aiheutuvia kuluja korvaavat vahinkovakuutukset (esimerkiksi kotivakuutus tai matkatavaravakuutus), jotka ovat kaikki yksityisesti järjestettyjä ja vapaaehtoisia. Kaikki lainsäädännön kautta pakollisiksi määrätty vakuutukset koskevat nimenomaan *henkilöitä* kohtaavia riskejä. Ainoa poikkeus on liikennevakuutus, joka korvaa sekä henkilö- että omaisuusvahinkoja. Ei ole mitään periaatteellista estettä sille, etteikö esimerkiksi kotivakuutus, palovakuutus tai jokin muu omaisuutta koskeva vakuutus voisi olla pakollinen.

1.2 Hyvinvoinnin eetos

Tutkimuksen keskeinen lähtökohta on hyvinvoinnin käsite. Nykyaikana hyvinvointi on eräänlainen iskusana, jota hoetaan poliittisissa puheissa ja lehtien palstoilla. Useimmiten näissä puheissa ja kirjoituksissa puolustetaan hyvinvointia ja yleensä myös hyvinvointivaltiota tai vähintäänkin hyvinvointiyhteiskuntaa. Moni ei kuitenkaan määrittele sitä, mitä hyvinvointi itse asiassa tarkoittaa. Silloin kun hyvinvointi määritellään, se saa hyvin vaihtelevia sisältöjä. Hyvinvoinnista on tullut tyhjä sana, jolla voidaan puolustaa täysin päinvastaisia ajatuksia.

Myöskään yhteiskuntatieteen teorioissa hyvinvoinnin käsitteestä ei ole päästy yksimielisyyteen. Klassinen taloustiede perustuu subjektiiviseen ja materialistiseen taloudellisen hyvinvoinnin määritelmään, jonka juuret ovat utilitarismissa ja siten hyödyn, preferenssin ja rationaalisen valinnan käsitteissä. Hyödyllä viitataan tällöin siihen subjektiiviseen tyydytykseen, jonka tavarat ja palvelut tuottavat kuluttajalle. Sitten hyvinvoinnille on pyritty löytämään objektiivisempi sisältö. Tähän tarkoitukseen on käytetty esimerkiksi elintason käsitettä, jonka avulla hyvinvointia on määriteltävä ulkoapäin arvioitavissa olevien taloudellisten resurssien perusteella. Elintason käsitettä onkin käytetty objektiivisena vaihtoehtona subjektiiviselle hyvinvoinnin käsitteelle. Kokoavaksi käsitteeksi on ehdotettu muun muassa elämisen laatua, jolla on viitattu sekä hyvinvoinnin subjektiiviseen että objektiiviseen tasoon. (Ks. esim. Liu 1976; Hellsten 1993, 104–108.)

Hyvinvoinnin määrittelemiseen liittyvän problematiikan vuoksi kysymys *hyvinvoinnin eetoksesta* on tärkeä. Eetos viittaa tässä siihen, minkälainen sisältö hyvinvoinnille annetaan ja minkälaisia pyrkimyksiä hyvinvoinnin ajatellaan edellyttävän tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa. Se viittaa niihin maailmassa olemisen ja elämisen tapoihin ja jaettuihin arvokäsityksiin (ks. Helén 1997, 23), joilla hyvinvointia oletetaan saavutettavan. Se tarkoittaa niitä moraalisia näkemyksiä, joilla hyvinvointi ja sen tavoittelu määritellään. Tätä määrittelyä tehdään jatkuvasti esimerkiksi kouluissa, politiikassa, valistuskampanjoissa ja mainoksissa sekä yksityisten ihmisten elämäntapokäytännöissä. Tässä yhteydessä on syytä huomauttaa, että hyvinvoinnin eetos ei ole mikään historian kulkua selittävä käsite. Se ei ole voima, joka kausaalisesti johtaisi tapahtumien perättäisyyteen. Päinvastoin käsitteen käyttämisen tarkoituksena on korostaa historian jatkuvuuksien ja totaliteettien sijaan epäjatkuvuuksia ja hajanaisuutta (vrt. Foucault 2004, 11) muistuttamalla siitä, että hyvinvoinnin nykyinen eetos on muotoutunut kontingenttien historiallisten voimien ristivedossa. Nykyajan eetos voisi olla myös toisenlainen.

1.3 Tutkimuksen tavoite ja kysymyksenasettelu

Tämän tutkimuksen ensisijainen tavoite on kartoittaa henkivakuutusteknologian tuottaman hyvinvoinnin eetoksen historiallista muotoutumista. Vakuutusmainonta muodostaa tähän tarkoitukseen oivallisen tutkimusaineiston, sillä mainonnassa hyvinvointi ja hyvä elämä määritellään suoraan ja näkyvästi. Lisäksi tutkimus valottaa henkivakuutusta tietynlaisen rationaliteetin ja käytännön omaavana teknologiana ja instituutiona. Keskeisin kysymys koskee kuitenkin sitä, minkälaista hyvinvoinnin eetosta vakuutusmainonta on eri aikoina tuottanut. Lähestyn tutkimuskohdetta seuraavien konkreettisten tutkimuskysymysten avulla: Miten yksityisten ihmisten ajattelutapoja, elämäntapojen ja toimintaa on pyritty muokkaamaan suomalaisessa henkivakuutusmainonnassa? Minkälaiseen järjestykseen ja ihanteisiin, toiveisiin ja pelkoihin on vedottu, kun ihmisiä on motivoitu vakuuttamaan henkensä, terveytensä ja työkykynsä?

Yhtäältä kyse on siitä, minkälaisia vastuusuhteita henkivakuutusmainonnassa on luotu ihmisten välille ja suhteessa heihin itseensä (vrt. Miller ja Rose, 1997, 3) ja siitä, ”millainen ihmiskäsitys vakuutukseen sisältyy, millaisen itsesuhteen se yksilölle luo ja mikä tämän itsesuhteen vaikutus yhteiskunnan eetokseen on” (Hellsten ja Helne 2004, 13). Lyhyesti: miten vakuutusmainonta tuottaa subjekteja? Toisaalta kysymys koskee sitä, miten vakuutusyhtiöiden mainokset ja artikkelit heijastavat sitä vakuutusajattelua, joka yhteiskunnassa kunakin aikana on vallinnut, ja sitä, minkälaisista tavallisista ihmisistä koskevista ennakkokäsityksistä ja oletuksista ne kertovat.

Vastaan asettamiini tutkimuskysymyksiin tarkastelemalla suomalaista henkivakuutusmainontaa 1950-luvun alusta 1980-luvun loppuun. Nämä dokumentit edustavat kullekin aikakaudelle ominaisen vakuutusajattelun piirteitä ja argumentteja.

Vakuutusmainonta muodostaa diskursiivisen lähdeaineiston, joka yhtäältä heijastaa ja toisaalta tuottaa ja muokkaa vallitsevaa hyvinvoinnin eetosta. Aineiston avulla ei ole mahdollista kartoittaa laajassa mittakaavassa henkivakuutukseen liittyvää keskustelua, mutta vakuutusmainonta avaa silti yhden ikkunan henkivakuutukseen liittyvän ajattelun polveutumiseen ja muodonmuutoksiin.

Keskeistä vakuutusajattelun tutkimuksessa on yhdysvaltalaisen sosiologin Viviana Zelizerin (1983) mukaan sosiaalisen elämän taloudellisten ja ei-taloudellisten tekijöiden – markkinoiden ja arvojen – historiallinen vuorovaikutus. Hänen tutkimuksensa henkivakuutuksen alkuvaiheista 1800-luvun jälkipuoliskon Yhdysvalloissa on yksi harvoista henkivakuutusta käsittelevistä sosiologisista tutkimuksista. Zelizerin hengessä tarkastelen henkivakuutuksen kehitystä erityisesti suhteessa moraalisiin kysymyksiin. Oman tutkimukseni kannalta hän on tärkeä edelläkävijä myös sen takia, että hän on käyttänyt aineistonaan vakuutusmainontaa ja muuta vakuutusyhtiöiden kirjallista materiaalia.

Tutkimuksen näkökulmallinen avainkäsite on *hallinta*. Miten meitä hallitaan? Miten hallitsemme itse itseämme ja toisia ihmisiä? Hallintaa ei kuitenkaan tule ymmärtää autoritaarisena tai suoraviivaisena alistamisena. Kysymys hallinnasta onkin esitettävä näin: miten meitä aktivoidaan hallitsemaan omaa elämäämme ja toteuttamaan vapaaehtoisesti tietynlaista hyvinvoinnin eetosta? Vakuutusteknologia ja sen tuottama vakuutusmainonta muodostavat pienen mutta silti vaikutusvaltaisen hallinnan muodon, joka tuottaa tätä eetosta. Vakuutus on paitsi kollektiivinen turvaverkko myös yhteiskunnallisen kontrollin ja vallan väline, joka muokkaa yksityisten ihmisten ajattelutapoja ja elämäntapojen käyttäjiä. Vakuutusteknologia pyrkii muuttamaan ihmisten suhtautumista oman elämänsä hallintaan, heitä uhkaaviin vaaroihin ja riskeihin sekä heidän käsityksiään turvallisuudesta ja vastuullisuudesta.

Hyvinvoinnin eetoksen ohella työn keskeiset sisällölliset käsitteet ovat *riski*, *vastuu* ja *solidaarisuus*. Vakuutus on riskin, vastuun ja solidaarisuuden teknologiaa, joka muokkaa käsityksiämme vaaroista sekä vastuullisuudesta suhteessa itseen ja toisiin. Yhtäältä riski, vastuu ja solidaarisuus ovat kokoavia käsitteitä, joiden alle tutkimuksen muut teemat asettuvat. Näiden kattokäsitteiden avulla tavoittelen tutkimuskohteen olennaista ainesta suhteessa tutkimuksen näkökulmaan ja kysymyksenasetteluun. Toisaalta nämä käsitteet ovat itse tutkimuskohteita. Vakuutusmainontaa tarkastelemalla kuvaan näiden käsitteiden määrittelyä ja muodonmuutoksia. Lähestyn näiden käsitteiden eksplisiittistä ja implisiittistä käyttöä *toimintana*, joka muokkaa maailmaa. Ne ovat Hackingiä (2002, 22) lainaten ”organisoivia käsitteitä”, jotka tuottavat ja muovaavat käsityksiämme maailmasta ja itsestämme. Samalla niiden käyttö myös heijastaa jaettuun ja yhteisiin näkemyksiin. Tällaiset käsitteet muodostuvat niiden julkisen käytön kautta eräänlaiseksi ajattelun ja toiminnan edellytykseksi, sillä kuten Hannah Arendt (2002, 17) on esittänyt: ”[k]aikki, mikä koskettaa ihmiselämää tai on pysyvästi tekemisissä sen kanssa, saa inhimillisen olemassaolon ehdon luonteen”.

Tutkimus ei etene kronologisessa järjestyksessä vaan se on kirjoitettu temaattiseksi kokonaisuudeksi. Työn rakenne on seuraavanlainen: Toisessa luvussa esittelen tutkimuksen teoreettisen taustan ja siihen liittyvät keskeiset käsitteet sekä empiirisen aineiston ja konkreettiset analyysimenetelmät. Kolmas luku on historiallinen johdatus vakuutusyhteiskuntaan. Samalla syvennän teoreettista käsitteistöä muun muassa François Ewaldin, Michel Foucault'n, Ian Hackingin ja Viviana Zelizerin teksteihin pohjautuen. Tässä luvussa käyn myös läpi henkivakuutuksen lakisääteisen vastinparin eli sosiaalivakuutuksen kehittymisen. Neljäs, viides ja kuudes luku muodostavat tutkimuksen empiirisen osan, jossa tarkastelen henkivakuutusmainontaa ensinnäkin riskin, toiseksi vastuun ja kolmanneksi yhteisvastuun ja solidaarisuuden näkökulmasta. Viimeisessä luvussa vedän yhteen tutkimuksen keskeisiä tuloksia ja esittelen tärkeimpiä johtopäätöksiä sekä kokoan tutkimuksen tulokset hyvinvoinnin eetoksen ja vastuun käsitteiden avulla.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Tässä luvussa esittelen tutkimusta innoittanutta teoreettista taustaa ja metodologiaa. Aluksi esittelen lyhyesti tutkimuksen näkökulman, joka kumpuaa Michel Foucault'n tunnetuksi tekemästä genealogisesta historian tutkimuksesta. Tämän jälkeen syvennän tutkimuksen lähestymistavan tarkastelua liittämällä sen tutkimuskohteeseeni: vakuutusteknologiaan. Kolmanneksi tarkastelen genealogiaa konkreettisemmin tietynlaisena metodologisena tutkimusotteena historian ja yhteiskunnan tutkimiseen sekä tarkastelen genealogiselle lähestymistavalle keskeisiä problematisaation ja subjektin käsitteitä suhteutettuna vakuutusajattelun ja -eetoksen käsitteisiin. Lopuksi esittelen empiirisen aineiston ja käyttämäni konkreettiset analyysimenetelmät; näytän lukijalle reitin, jota pitkin olen tutkimusta tehdessäni kulkenut.

2.1 Näkökulma: hallinnan analytiikka ja tuottava valta

Työn näkökulma ja metodologinen tutkimusote ovat eniten velkaa Foucault'n aloittamalle teoreettiselle perinteelle, jota ovat jatkaneet muun muassa hänen oppilaansa François Ewald ja Jacques Donzelot sekä myös Mitchell Dean ja Nikolas Rose. Suomessa foucault'laista näkökulmaa on tehnyt tunnetuksi muun muassa Ilpo Helén (1997, 2000 ja 2004). Ewald (1993) ja Donzelot (1988) ovat tutkineet erityisesti hyvinvointivaltion ja ”sosiaalisen” polveutumishistoriaa ranskalaisesta perspektiivistä. Dean (1999) ja Rose (1999) ovat kehittäneet ja soveltaneet foucault'laista lähestymistapaa Australiassa ja Isossa-Britanniassa. He ovat tehneet tunnetuksi hallinnan analytiikaksi (*analytics of government*) nimitettyä tutkimussuuntausta, johon Dean lukee myös Ewaldin ja Donzelot'n.

Avaan seuraavaksi oman tutkimukseni näkökulmaa esittelemällä hallinnan analytiikan keskeisiä kysymyksiä. Lähtökohtana tässä tutkimusotteessa ei ole mikään yleinen ja laaja teoria vaan kysymykset, jotka käsittelevät konkreettisesti sellaisia käytäntöjä, joissa käyttäytymisemme ja toimintatapamme muokkaantuu. Hallinnan analytiikka voidaan ymmärtää tutkimustapana, joka tarkastelee sellaisia ”erityisiä olosuhteita, joissa tietyt entiteetit ilmaantuvat, ovat olemassa ja muuttuvat” (Dean 1999, 20). Nämä kiinnostuksen kohteena olevat entiteetit ovat institutionalisoituneita ja rutinoituneita käytäntöjä, joiden avulla ihmisiä hallitaan ja joiden avulla hallitsemme itseämme (Dean 1999, 18). Hallinnan analyttinen tutkimustapa painottaa yksityiskohtaista käytäntöjen analyysia, jonka lähtökohtana on valtasuhteiden dynamiikka. Näkökulmaa on sovellettu Deanin (1999, 3) mukaan erityisesti konkreettisten ja ongelmakeskeisten kysymysten tutkimisessa. Soveltamisalueita ovat olleet esimerkiksi koulutus, köyhyys, hyvinvointi, vakuutus, riski ja seksuaalipolitiikka.

Hallinnan analytiikan peruskäsite on Foucault'n (1991) kehittämä uudissana hallintamentaliteetti (*gouvernementalité, governmentality*). Käsite on suomennettu myös esimerkiksi hallinnallisuudeksi. Mielestäni hallintamentaliteetti on kuitenkin

osuvien käänne, vaikka se ei tuokaan esiin ranskan- tai englanninkielisissä termissä näkyvää sanaleikkiä (government + mentality = governmentality). Foucault käytti hallintamentaliteetin käsitettä kuvaamaan historiallisesti uudenlaista hallitsemisen tapaa tai taitoa, johon liittyi uudenlainen tieto ja tapa ajatella. Keskeistä tässä varhaismodernilla ajalla ilmaantuneessa uudessa hallintatavassa oli sen uusi kokonaisvaltainen kohde (väestö), uusi tietomuoto (taloustiede) ja uudet käytännöt (turvallisuuden ”koneistot”) (Foucault 1991, 102). Uusi hallintamentaliteetti sai voimavaransa soveltamalla nousevien ihmis- ja yhteiskuntatieteiden tietomuotoja käytäntöön. Käsitteen kaksiosaisuus tuo esille juuri tietomuotojen ja vallan yhteenkietoutumisen: *hallinta* painottaa hallinnan käytäntöjä ja tekniikoita, hallintatapaa, kun *mentaliteetti* viittaa hallinnan käytäntöihin yhdistyviin kollektiivisiin tietomuotoihin. Nämä tietomuodot institutionalisoituvat vähitellen itsestäänselväksi ja kyseenalaistamattomaksi hallinnan järjeksi, eräänlaiseksi kollektiiviseksi ajattelumalliksi, jota erilaisissa käytännöissä sovelletaan. (Dean 1999, 16–19.) Hallinnan jakaminen rationaliteettiin (tieto) ja käytäntöön (valta) on analyttinen erottelu; todellisuudessa näitä ei voida erottaa toisistaan. Hallinnan käytännöissä on sisäänrakennettuna aina tietty tieto ja järki, jota niissä sovelletaan: *tieto* ja *valta* ovat kietoutuneet toisiinsa (ks. Helén 2000).

Hallinnan analytiikalle on keskeistä Foucault’n (1998, 61–69) käsitys modernista vallasta, jota seuraavaksi lyhyesti käyn läpi. Nyky-yhteiskunnan hallinta on yhä useammin *tuottavaa valtaa*: se ei vallan perinteisen ja juridisen määritelmän mukaan toimi negaation, kiellon, sääntöjen ja rajojen asettamisen kautta vaan positiivisesti, tuottavasti. Tuottava valta ei käske vaan pyrkii muokkaamaan kohdettaan autonomisten subjektien itsehallinnan ja vapauden kautta. Foucault’n mukaan hallinnan menetelmät ovat kokeneet radikaalin muutoksen vähitellen 1700-luvulta lähtien: *teknologia* on korvannut oikeuden, *normalisaatio* lain ja *kontrolli* rangaistuksen. Oikeus, laki ja rangaistus juridisen vallan menetelminä eivät ole hävinneet, mutta tuottava valta on muuttunut yhteiskunnallisesti merkittävimmäksi hallinnan muodoksi. Tuottavaa valtaa käytetään lukemattomista pisteistä käsin ja se tulee myös ”alhaalta” (Foucault 1998, 70). Hallintaa harjoitetaan erilaisissa yhteyksissä ja monenlaisten subjektien toimesta. Se voi olla lainsäätäjien, tuomareiden, lääkäreiden, mainostajien, kirjailijoiden tai opettajien vaikutusvaltaa mutta myös niin sanottujen tavallisten ihmisten vuorovaikutusta sekä kaikkien edellä mainittujen subjektien itsehallintaa.

Yhteiskuntaa ei Foucault’n (1998, 70) mukaan voida yksiselitteisesti jakaa ”hallitseviin” (poliitikot, vanhemmat, asiantuntijat, yritykset jne.) ja ”hallittuihin” (kansalaiset, lapset, kuluttajat, työläiset jne.), vaan vallan moninaiset voimasuhteet risteilevät verkostona läpi koko historiallisen olemassaolon. Hallinta (*government*) – ja sitä kautta myös ”hallitsijat” ja ”hallitut” – pitää ymmärtää laveasti: se ei viittaa hallitsijaan tai hallitukseen vaan tiettyyn vallan harjoittamisen tapaan, joka ohjaa ja muokkaa ihmisryhmien ja -yksilöiden käyttäytymistä, toimintaa ja ajattelutapoja (Helén 2004, 208–209). Foucault’n (1998, 70) sanoin ”valta ei ole instituutio, valta ei ole rakenne, se ei ole kyky, joka joillekuille on annettu, vaan se on nimi, joka annetaan tiettyssä

yhteiskunnassa vallitsevalle monimutkaiselle strategiselle tilanteelle”. Kaikki yhteiskunnalliset ja sosiaaliset suhteet ovat valtasuhteita: yhteiskunnassa eläminen tarkoittaa sitä, että yhden toiminta muokkaa jonkun toisen toimintaa (Foucault 2002, 343). Valta ei siis tarkoita järjestelmää tai auktoriteettia vaan anonyymeja järjestelyjä, joissa subjektiutemme muotoutuu hallitsijoina ja hallittavina (Helén 2004, 95).

Hallinnan analytiikka on syntynyt pitkälti tarpeesta pohtia hallintaa nimenomaan liberaalissa yhteiskunnassa. Deanin (1999, 11) mukaan nyky-yhteiskunnassa vaikuttavalle hallinnalle on tyypillistä pyrkimys käyttäytymistapojemme muokkaamiseen toimimalla halujemme, pyrkimystemme ja intressiemme – toisin sanoen vapautemme ja itsehallintamme – kautta: hallinta on käyttäytymisen ja toiminnan ohjaamista (*conduct of conduct*), ”mahdollisuuksien toimintakentän hallintaa ja strukturoimista” (Foucault 2002, 341). Liberaali hallinta ei voi eikä halua suoraan rajoittaa ihmisten toimintaa vaan se pyrkii aktivoimaan tätä toimintaa tiettyyn suuntaan ihmisten omilla ehdoilla. Tavoitteena on muokata subjekteja heidän vapautensa ehdollistamana, jolloin ulkoapäin tuleva hallinta muuttuu itsehallinnaksi joko tiedostamatta tai tiedostetusti. Hallinta ei siis tarkoita vain toisiin vaan myös itseen kohdistuvaa hallintaa (ks. Foucault 1998, 132–137). Liberaalissa yhteiskunnassa hallinta toimii aina osittain itsehallinnan kautta; hallittu ja hallitsija voivat olla myös saman toimijan kaksi puolta. Tässä mielessä hallinta on nimenomaan subjektiteknologiaa.

Dean (1999, 11) korostaa, että hallinta on aina jollain tavoin laskelmoitua ja rationaalista toimintaa, jota toteuttavat hyvin moninaiset toimijatahot, mutta tavoitteellisuudesta huolimatta hallinnan seuraukset voivat olla ennustamattomia. Rose (1998, 2) painottaa erityisesti asiantuntijuuden merkitystä: hänen mukaansa hallinta ulottuu kaikkiin niihin tapoihin, joilla inhimillinen käyttäytyminen ja toiminta tulevat eri asiantuntijoiden kohteiksi. Rosen mukaan tällaisen käyttäytymisen politiikan keskeisenä kohteena ovat tavat, joilla ihmiset elävät elämäänsä – tai joilla heidän sitä pitäisi elää. Hallintaan sisältyy siten moraalinen ulottuvuus. Myös Deanin (1999, 11) mukaan hallinta on moraalista toimintaa, jos moraalisuudella tarkoitetaan yhtäältä ihmisten vastuullistamista omasta toiminnastaan ja toisaalta oman käyttäytymisen itsesääätelyä, eettistä itsehallintaa. Hallinnan käytäntöjen taustaoletuksena on ajatus siitä, mitä on hyvä elämä ja vastuullinen toiminta. Hallinnan eettinen ulottuvuus ilmenee niissä tavoissa, joilla sekä ”hallitut” että ”hallitsijat” kontrolloivat ja säätelevät omaa toimintaansa.

Edellä esitellyn valossa hallinta voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen, joita Dean (1999, 18) kutsuu termeillä *tekhne* (tekniikka), *episteme* (tieto) ja *ethos* (etiikka). Hallinnan tekniikka muodostuu niistä välineistä, mekanismeista ja taktiikoista, joita hallinta tarvitsee saavuttaakseen päämääränsä (*tekhne*). Hallinnan käytännöt tarvitsevat toimiakseen kuitenkin tietoa, asiantuntijuutta ja strategioita sekä tapoja järjestää tietoa (*episteme*). Kolmanneksi tarvitaan tietoa hallinnan kohteena olevista toimijoista, heidän arvoistaan ja oletetusta käyttäytymisestään (*ethos*). Tätä tietoa tarvitaan, jotta subjektien ajattelutapoja, toimintaa ja itsehallintaa voitaisiin muokata, muuttaa, tukea,

kannustaa ja edistää; jotta heitä voitaisiin hallita autonomisina ja vapaina toimijoina; jotta heihin voitaisiin vaikuttaa oman elämänsä eettisinä subjekteina. (Dean 1999, 31–32.)

Tuija Pulkkinen (2003, 96–101) mukaan Foucault'n käsitystä vallasta on kritisoitu paljon muun muassa sen epämääräisyydestä. Pulkkinen kuitenkin korostaa, että Foucault ei ollut kiinnostunut pohtimaan, *mitä* valta on, vaan hän lähestyi asiaa pragmaattisemmin kysymällä, *miten* jokin asia on tullut sellaiseksi, jona sitä pidämme ja minkälaisen vallan välityksellä. Valta on tarkastelutavan väline, ei sen kohde. Deanin (1999) mukaan hallinnan analytiikassa juuri *miten-kysymykset* ovat keskeisellä sijalla. Tässä työssä ensisijainen kysymys ei ole, mikä on vakuutus, vaan miten ja minkäläisten kamppailujen tuloksena vakuutus on muotoutunut historiallisesti sellaiseksi kuin me sen näemme. En etsi vakuutuksen alkuperäistä tai syvintä olemusta vaan sen syntyhistoriaa; en pohdi vakuutuksen tuottaman hyvinvoinnin eetoksen olemista vaan sen *tulemista* sellaiseksi kuin se nykyään on.

2.2 Tutkimuskohde: vakuutusteknologia

Ewaldin (1993) tutkimus vakuutusyhteiskunnan synnystä ja muotoutumisesta muodostaa tämän tutkimuksen keskeisen historiallis-teoreettisen viitekehyksen. Tarkastelen vakuutusta Ewaldin tavoin *teknologiana*: yhtäältä käytäntöjen ja tekniikoiden (*tekhne*) ja toisaalta tietyn järjen ja tiedon (*logos*) muodostamana kokonaisuutena; teknologiana, joka vaikuttaa moraalisiin kysymyksiin, vaarojen ja uhkien hahmottamiseen, turvallisuuden tunteeseen ja käsityksiin itsestä oman ja muiden hyvinvoinnin takaajana ja vastuullisena taloudellisena toimijana. Vakuutuksen käsittäminen teknologiana korostaa sen välinelunnetta: se on väline säästämiseen, hyvinvoinnin ylläpitämiseen, riskien kontrolloimiseen, mahdollisuuksien toteuttamiseen ja vastuulliseen elämönhallintaan. Lehtonen ja Meskus (2004, 215) kirjoittavat Latouria (1999, 189) mukaillen, että vakuutusteknologia koostuu monista *siirretyistä* teoista: toimintoja siirretään sekä ajallisesti (esimerkiksi kuolleen perhehuoltajan rahassa mitatut toiminnot kuoleman jälkeiseksi turvaksi jälkeensäjääneille) että tilallisesti (vastuu jaetaan muiden vakuutuksenottajien kesken). Vakuutusteknologia on eräänlainen abstrakti koneisto tai mekanismi, joka ilmaisee ja artikuloi olemassa olevia asioita uudella tavalla (vrt. Deleuze 1992, 47). Se esimerkiksi muuntaa arkielämän näkyviä vaaroja laskennallisiksi ja hallittaviksi riskeiksi. Jos vakuutusteknologia hallintakoneistona esitetään abstraktissa ja yleisessä muodossa, saadaan esille tietynlaisen vallan mekanismin mallikuvio tai *diagrammi*¹, jota voidaan soveltaa muissakin vastaavissa teknologioissa (ks. Ewald 1993, 61; Foucault 2000a, 280; diagrammin käsitteestä laajemmin Deleuze 1992).

¹ Ewald (1993, 61–62 ja 79–88) määrittää diagrammin ensinnäkin Deleuzen tavoin abstraktiksi koneistoksi, eräänlaiseksi sosiaalisen koneiston rationaalisuusmalliksi tai täydellistyneeksi toimintalogiikaksi. Foucault'n esimerkki tällaisesta koneistosta on vankilan *panopticon* mutta myös esimerkiksi koulu tai sairaala. Toiseksi diagrammin ominaisuudeksi Ewald määrittää itsehallinnan. Esimerkiksi panopticon on koneisto, jossa vangit alkavat valvoa itse itseään vaikka valvontatornissa ei olisi ketään valvomassa, sillä vangit eivät voi tietää sitä. Siksi tällainen koneisto on itse asiassa liberaalin unelma, jossa vastuu nousee keskeiseksi hallintaperiaatteeksi. Tämä liittyy tällaisen koneisto-diagrammin nykyaikaisen vakuutusteknologian toimintalogiikkaan.

Vakuutuksen näkeminen teknologiana politisoi vakuutuksen ottamalla huomioon siihen liittyvät valtasuhteet. Hallinnan analytiikan näkökulmasta vakuutusta voidaan pitää merkittävänä vallan, sosiaalisen kontrollin ja elämäntapojen säätelyn muotona, joka vaikuttaa ajattelutapoihimme sekä käyttäytymiseemme. Vakuutus voidaan nähdä hallintana, jolla on tietty *rationaliteetti* (tieto) ja tietty *käytäntö* (valta). Tilastotiede ja todennäköisyyslaskenta muodostavat vakuutuksen keskeisen tietomuodon, jota sovelletaan erityisenä riskinhallinnan käytäntönä (ks. Ewald 1993, 209–222). Tilastollisesti laskettavissa oleva riski on vakuutuksellisen hallinnan edellytys ja taloudellinen turvallisuus ja hyvinvointi sen tavoitteita. Foucault'ta (1991, 102–103) mukaillen tarkastelen vakuutusta sellaisena hallintana, jonka kohteena on *väestö*, keskeisimpänä tietomuotona *tilastotiede* ja välineenä taloudellista ja sosiaalista *turvallisuutta tuottavat järjestelmät* eli vakuutusinstituutiot. Vakuutus hallinnan tekniikkana vaatii todellisuuden jäsentämistä tilastotieteen ja sitä kautta väestön ja riskin käsitteiden avulla.

Keskeistä on tiedon ja vallan eli erityisten tieteellisesti perusteltujen rationaliteettien ja hallinnan käytäntöjen yhteenkietoutuminen. Ei ole valtaa ilman tietoa tai tiettyä rationaliteettia, mutta myös tieto sinällään implikoi aina valtaa tai ainakin vallan mahdollisuuden. Otetaan havainnollinen esimerkki: nykyaikaisen vakuutuksen ensimmäiset muodot kehittyivät 1700- ja 1800-luvuilla yhdessä tilastotieteen ja todennäköisyyslaskennan kanssa eikä vakuutus olisi ollut mahdollista ilman tätä uutta tilastollista *järkeilytyyliä*² (Ewald 1995, 81; Hacking 1990). Yhtäältä tilastotiede mahdollisti toimeentuloon ja hyvinvointiin liittyvien sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien ratkaisuyrityksen eli vakuutusteknologian syntymisen, toisaalta vakuutustekniikan käytännöt loivat tarvetta tilastotieteen ja laskelmoivan rationaalisuuden kehittymiselle.

Tom Baker (2000, 559–560) on kritisoinut Ewaldin käsitystä vakuutuksesta liiankin teknologisena. Hänen mukaansa Ewaldin näkökulma ei ota riittävästi huomioon vakuutusteknologian moraalikysymyksiä muokkaavaa ominaisuutta vaan olettaa ihmisten arvojen, tottumusten ja käytäntöjen antavan liian yksiselitteisesti tilaa vakuutuksen tekniselle rationaliteetille. Bakerin tavoin tarkastelen tässä työssä vakuutusteknologiaa paitsi vakuutusmatematiikan ja tilastollisen järjeyden toteuttamisena myös ja ennen kaikkea *moraaliteknologiana*, moraalikäsitteitä tuottavana koneistona.

2 Järkeilytyylin käsitteellä Hacking viittaa erityisesti suhteellisen pysyviin mutta silti muutoksenalaisiin tieteellisiin ajattelutyyliin (esim. tilastollinen järjeytyyli), joilla on monenlaisia sovelluskohteita. Hänen mukaansa tyyli ovat tutkimuksen, nimeämisen ja käytäntöjen kokonaisuuksia, jotka asettavat kysymyksen siitä, mikä voi olla totta tai epätotta. Järkeilytyylit eivät ole sinänsä objektiivisia, mutta ne asettavat objektiivisuuden standardit ja totuuden tavoittelun rajat ja menetelmät. (Hacking 2002, 178–199.)

2.3 Genealoginen tutkimusote

”Historian voimat eivät tottele kohtaloa eivätkä mekaniikkaa; niitä ohjaa sattuma ja taistelu. – – Ne näyttäytyvät aina tapahtuman ainutkertaisessa satunnaisuudessa.” (Foucault 2003, 89.)

Tämä työ on historiallis-konkreettinen, mutta silti teoreettisesti orientoitunut tutkimus, jonka tutkimusote on genealoginen. Edellä esitelty hallinnan analytiikka yhdistetään yleensä genealogiseen metodologiaan ja tutkimustapaan. Usein niillä viitataan samaan asiaan. Käsittelen seuraavaksi hieman tarkemmin sitä, mitä genealogialla tarkoitetaan ja miten se soveltuu tämän tutkimuksen käyttöön. Kirjaimellisesti genealogia merkitsee sukututkimusta ja oppia geenien periytymisestä. Yhteiskuntatieteessä ja filosofiassa genealogialla tarkoitetaan kuitenkin tiettyä historian tutkimuksen muotoa tai lähestymistapaa, jota ovat kehittäneet erityisesti Friedrich Nietzsche, Michel Foucault ja Gilles Deleuze. He ovat käyttäneet genealogiaa filosofisen kritiikin välineenä (Ojakangas 1992, 283). Kriittisen näkökulman voi tiivistää Foucault'n (1998, 121) kysymykseen: ”– – kuinka ja mihin asti olisi mahdollista ajatella toisin”. Genealoginen kritiikki ei ole osoittavaa tai määräävää vaan analyttistä ja esimerkinomaista (Dean 1999, 38). Kriittinen elementti piilee tavassa, jolla genealoginen lähestymistapa korostaa vallan ja tiedon yhteenkietoutumista sekä ajatusta, että valta on tuottavaa. Genealogian tärkein ero perinteiseen historian tutkimukseen nähden on sen pyrkimys kuvata ainutkertaisia historiallisia tapahtumia tietyn teoreettisen näkökulman lävitse.

Genealogia on kriittistä *nykyhetken historiaa*, sillä se pyrkii kyseenalaistamaan nykyisiä itsestäänselvyksiä ja jatkuvuuksia. Genealogia on annetun kyseenalaistamista esimerkiksi rekonstruoimalla nykyhetkeä määrittävien ja itsestäänselvänä pidettyjen ”sommitelmien” (*agencement*) – kuten talous, sosiaalinen tai seksuaalisuus – historiallinen polveutuminen erilaisten kamppailujen ja sattumien tuloksena. Tämä ei tarkoita sitä, että historiaa kirjoitettaisiin nykyhetken näkökulmasta ja nykyisiin arvoihin ja uskomuksiin nojautuen, vaan ajatuksena on kartoittaa nykyhetken ilmiöiden historiallisen polveutumisen monitahoisia ja sattumanvaraisia prosesseja. Genealogia ei pyri rekonstruoimaan yhtenäistä kertomusta historiasta vaan tunnustaa, että menneisyyden ymmärtäminen on välttämättä epätäydellistä. (Dean 1999.) Pulkkisen (2003, 87) mukaan genealoginen lähestymistapa myös politisoi: ”se lisää vallan ulottuvuuden ja särmän asioihin, joita ei välttämättä ole käsitelty poliittisesti”. Genealoginen näkökulma on kiinnostunut yhtäältä tiedon ja vallan, toisaalta moraalin ja yhteiskunnallisen eetoksen polveutumishistoriasta. Tässä tutkimuksessa genealoginen näkökulma johdattaa seuraavanlaisiin kysymyksiin: Miten vakuutusteknologia on muovannut moraalisia ja eettisiä kysymyksiä? Minkälaisia tietomuotoja vakuutustekniikka on käyttänyt?

Genealogisen lähestymistavan mukaan historia ei muodostu lineaarisesta jatkumosta. Historian kulkua ei voi myöskään kuvata tai ennustaa lainmukaisuuksilla, sillä

historialliset tapahtumat ovat aina kontingenteja: ne ovat olleet mahdollisia mutta eivät kuitenkaan välttämättömiä (ks. Eräsaari 2000, 76–79). Elämme yhdessä mahdollisessa vakuutusyhteiskunnassa, joka on syntynyt tiettyjen kamppailujen ja ristiriitojen tuloksena, mutta vakuutusyhteiskunta voisi aivan hyvin olla myös toisenlainen. Yhtäältä käytän genealogista tutkimusotetta näyttääkseni menneisyydestä jotain ainutkertaista: jotain joka *oli kerran*. Tämän takia genealogia ”on pikkutarkkaa ja kärsivällisen dokumentaarista” (Foucault 2003, 63), se nostaa historiasta esiin sen, mikä on ”ainutlaatuista ja terävää” (Foucault 2003, 89). Genealogisen metodin tarkoituksena ei kuitenkaan ole näyttää asioita sellaisenaan tai osoittaa niiden ”todellista” tai yhtä alkuperää, vaan analysoida historian polveutumista; analysoida niitä moninaisia tapoja ja polkuja, joiden kautta tutkimuskohde on muotoutunut. Foucault kirjoittaa, että ”[p]olveutumisen monimuotoisen langan seuraaminen merkitsee – – menneen säilyttämistä sille ominaisessa hajaannuksessa: on kirjattava ylös sattumat, pienet poikkeamat – tai päinvastoin täydelliset ympärikäännökset, erehdykset, virhearvioinnit, väärät laskelmat, jotka ovat panneet alulle sen, mitä on olemassa ja millä on meille arvoa” (Foucault 2003, 74). Tämä ei tarkoita sitä, että tutkimus jäisi pelkästään mielenkiintoisten yksityiskohtien ja sattumien kokoelmaksi. Ainutkertaisten tapahtumien avulla voidaan kertoa myös jostain yleisemmästä käsitteellistämällä historian tapahtumat teoreettisesti jäsennellyksi näkökulmaksi. Historiallinen tapahtuma on aina erityinen, ainutkertainen ja kontingentti, mutta samalla se voi olla merkki katkoksesta tai uuden alusta, joka luo jotain yleisempää. Tässä työssä tarkastelen yksityiskohtaisesti suomalaisen henkivakuutusmainonnan mikrohistoriaa mutta rakennan samalla teoreettista näkökulmaa vakuutusyhteiskunnan kehityksestä ja luonteesta.

Genealogia suhtautuu nykyaikaan ”diagnostisesti”. Tämä tarkoittaa nykyisen tilanteen synnyn analysoimista kriittisesti: nykyisyyteen suhtaudutaan avointen mahdollisuuksien yhtenä toteutuneena tilana eikä historiallisen kehityksen täyttymyksenä tai huipentumana. Menneisyyteen genealogia suhtautuu anti-anakronisesti: esimerkiksi sellaiset käsitteet kuten riski, vastuu tai solidaarisuus tarkoittavat eri asioita eri aikoina eikä niitä voi sellaisenaan siirtää ajasta ja paikasta toiseen. Tämä auttaa menneisyyden ja nykyisyyden kontingentin sekä singulaarisen luonteen ymmärtämistä: historia on ainutlaatuista. Silti genealogisen tutkimusotteen avulla on mahdollista osoittaa, että menneisyys ei ehkä olekaan niin erilainen kuin nykyaika. (Dean 1999, 44–45.) Nykyisyydessä on piirteitä menneestä, mutta yllättäen myös menneestä voidaan ”löytää” nykyisyyden piirteitä: jotain, mitä luultiin uudeksi, ainutlaatuiseksi ja nykyaikaiseksi, löytyykin jo menneisyydestä. Deanin mukaan tämä auttaa sen ymmärtämistä, että erilaiset totalisoivat tai apokalyptiset aikakauden määritelmät (esim. postmoderni) voivat olla harhaanjohtavia. Genealogia pyrkii yksityiskohtaisella historiallisella ja empiirisellä työllä kyseenalaistamaan ja muotoilemaan uudelleen oletettuja jatkuvuuksia ja epäjatkuvuuksia mahdollistaen siten nykyisyyden rajojen ja mahdollisuuksien diagnoosin (Dean 1999, 46). Näin voidaan avata esimerkiksi vastuun ja riskin käsitteiden – sekä niitä soveltavien käytäntöjen – historiallista ja paikallista muotoutumista mutta samalla problematisoida käsitteiden nykymerkitystä.

Tämän työn ensisijainen tarkoitus ei ole kartoittaa henkivakuutuksen historiallista muotoutumista instituutiona ja vakuutusteknologiana vaan sitä, miten tämä muotoutuminen on välittynyt vakuutusmainontaan ja sitä kautta tuottanut tiettyjä ajattelutapoja, elämäntapojen ja eetosta. Tässä mielessä kyse on käsitteiden muotoutumisesta, niiden ”julkisesta elämästä” (Hacking 1990, 7) mainonnassa. Hackingin mukaan käsitteet ovat sanoja sijainneissaan. Nämä sijainnit ovat lauseita ja instituutioita, joissa käsitteet merkityksellistyvät ja muuttuvat. Käsite muodostuu paitsi lauseiden osana myös suhteessa lauseiden kirjoittajaan, erilaisiin valta-asetelmiin ja materiaaliseen ympäristöön (Lehtonen 2003, 1). Tässä työssä keskeistä on henkivakuutuksen *idean* ja siihen liittyvien käsitteiden, ajattelutapojen ja käytäntöjen historiallinen ja sosiaalinen rakentuminen (vrt. Baker ja Simon 2002). Vakuutuksen ei välttämättä tarvitsisi olla olemassa eikä sen välttämättä tarvitsisi olla olemassa sellaisena kuin se on; henkivakuutus (sekä instituutiona että ideana) on syntynyt ja muotoutunut historiallisesti kontingenttien sosiaalisten tapahtumien sekä ideologioiden ristiaallokossa (vrt. Hacking 1999, 6–7). Mitä tietoisempia olemme historiallisten muutosten ja siten nykyisyyden kontingentista luonteesta, sitä laajempaan avautuu tulevaisuutta määrittävä mahdollisuuksien avaruus.

Käyttökelpoinen käsite genealogisessa tutkimusotteessa on Foucault’n termi *historiallinen ontologia*, jota myös Ian Hacking on kehitellyt. Hacking (2002) sisällyttää ontologian käsitteeseen fyysisen maailman lisäksi myös ideat ja luokittelut, joiden olemassaolon historiallista rakentumista hän termillä kuvaa. Ideoiden ontologiasta puhuminen korostaa sitä, että käsitteiden olemassaolo on yhtä todellista kuin fyysisten objektien olemassaolo. ”Kivettyessään” käsitteet muodostavat ontologisoituneita totuusdiskursseja (ks. Juhila 1999, 164). Fyysisestä maailmasta poiketen sosiaalisten ilmiöiden ja ideoiden ontologia on kuitenkin sosiaalisesti muovautunut, vaikka tätä ei aina pidetä mielessä. Hackingiä (2002, 22) seuraten voidaan ajatella, että ontologisoituneet ideat – vakuutuksen yhteydessä esimerkiksi riski tai vaikkapa keskinäisyys – ovat ”organisoivia käsitteitä”. Tällaisiin käsitteisiin sisältyvät totuudet muokkaavat ja organisoivat ihmisten toimintaympäristöä sekä kielen että käytännön tasolla – erottamatta näitä toisistaan, sillä myös kieli on käytäntöä (Lehtonen 2003, 2).

Historiallisen ontologian keskeinen ulottuvuus on Hackingin mukaan niin sanottu palautevaikutus (*feedback effect*) eli *dynaaminen nominalismi*. Näillä termeillä Hacking (2002, 48) korostaa, että ihmistä koskevien käsitteiden ja kategorioiden luominen ei ole vain näitä vastaavien objektien nimeämistä vaan että kohteet ja käsitteet muodostuvat samanaikaisesti vuorovaikutteisessa suhteessa toisiinsa. Tämä tarkoittaa sitä, että käsitteiden ja kategorioiden luominen muuttaa niiden kohdetta. Esimerkiksi riskiryhmien kategorisointi vakuutuksen yhteydessä muokkaa ja luo näihin ryhmiin kuuluvia ihmisiä vaikuttamalla sekä ajattelutapoihin että käytäntöihin, joilla näihin kategorioihin kuuluviin ihmisiin suhtaudutaan ja joilla he suhtautuvat itse itseensä. Samalla nimeämisen, määrittelyn ja luokitteluiden käytännöissä luodaan ja rajoitetaan ihmisten ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksien avaruutta. Tällaisiin luokitteluihin kytkeytyy aina kysymys tiedosta, vallasta ja etiikasta (Lehtonen 2003, 5).

Tarkastelen Foucault'ta (1998) mukailen kolmea historiallista ontologiaa, joita vakuutusmainonta muokkaa: totuutta eli suhdetta tietoon (minkälaisia riskejä elämässä on), maailmaa eli suhdetta toisiin (kuka on vastuussa näistä riskeistä) ja etiikkaa eli suhdetta itseen (mistä minä olen vastuussa). Tutkimuksen tarkoituksena ei ole sen analysoiminen, onko vakuutusmainonnan antama kuva turvan tarpeesta tai riskeistä ja vaaroista aiheellinen, eikä sen analysoiminen, onko vakuutus eri muodoissaan riittävä väline turvaamaan ihmisten taloudellista turvan tarvetta ja elämän vakautta. Sen sijaan keskeistä on nähdä vakuutusmainonta sellaisena tuottavan vallan paikkana, jossa riskejä ja niiden kontrollointia määritellään, muokataan ja luodaan. Analysoimalla tätä *dynaamista paikkaa* on mahdollista havainnollistaa ja tuoda esiin niitä vakuutuksen käytäntöjä ja järjestytyylejä, jotka muokkaavat ja problematisoivat ajattelutapoja ja toimintamalleja ja sitä kautta koko hyvinvointiyhteiskunnan turvallisuuskoneistoa.

2.4 Problematisaatio

Problematisaatio on hallinnan analyttisen ja genealogisen lähestymistavan peruskäsite. Deanin (1999, 27) mukaan problematisaatio tarkoittaa niiden tapojen kyseenalaistamista, joilla muokkaamme toisten ja itsemme käyttäytymistä. Problematisaatiot johtavat ajattelutapojen ja vallitsevan eetoksen murrokseen. Deanin mukaan hallinnan analytiikan keskeinen pyrkimys on tällaisten problematisaatioiden tunnistaminen ja tarkasteleminen, mitä tosin vaikeuttaa niiden suhteellinen harvinaisuus. Problematisaatio ei ole mikä tahansa yksittäinen tapahtuma vaan pikemminkin kokonaisvaltainen murros. Tällainen murros saattaa kuitenkin saada alkunsa mitättömän tuntuista yksittäisistä ja paikallisista tapahtumista. Foucault käytti problematisaation käsitettä välineenä ajatusjärjestelmien historiallisten muutosten tarkastelussa. Hän tarkasteli sitä, miten esimerkiksi mielisairaus tai rangaistuskäytännöt problematisoitiin eli asetettiin ongelmaksi, johon tarjottiin tiettyä uudenlaista ratkaisua. (Ks. Foucault 2000b, 117–119.) Tässä työssä käytän problematisaation käsitettä analyttisenä välineenä vakuutusajattelun muutosten tarkasteluun. Kiinnostuksen kohteena on, miten vakuutusteknologia on problematisoinut yksityisten ihmisten elämäkäytäntöjä, ajattelumalleja ja arvostuksia eli heidän arkielämänsä eetosta. Analyysin kohteena on jonkin tutun ja annetun esittäminen ongelmana: esimerkiksi tiettyjen vaikeuksien tai esteiden (vaarat) muuntaminen sellaisiksi ongelmiksi (riskit), joihin voidaan tarjota tietynlaista ratkaisua (vakuutus). Genealogia on problematisaatioiden historiaa.

Foucault on esittänyt, että problematisaatio muodostuu erilaisista diskursiivisista ja ei-diskursiivista käytännöistä. Nämä käytännöt saavat jonkin tietyn asian astumaan Foucault'n sanoin ”toden ja epätoden peliin”, jossa kyseinen asia konstituoidaan tiedon objektiksi. (Rabinow 2003, 49 [Foucault 1994, 670].) Problematisaatio ei Foucault'n mukaan tarkoita jonkin jo olemassa olevan objektin kuvausta eikä myöskään täysin uuden objektin diskursiivista luomista (Collier ym. 2004, 4). Pikemminkin se tarkoittaa

jonkin jo olemassa olevan asian muokkaamista ja muuntamista sellaiseksi ongelmaksi, jota voidaan käsitellä ja hallita tietyllä tavalla.

Toinen tapa käyttää problematisaation käsitettä avautuu genealogian kriittisestä aspektista nykyhetken historiana. Tällöin ajatuksena on tutkia menneisyyttä tarkoituksena kyseenalaistaa nykyisyyden eetos eli vallitsevat valta-asetelmat, ajattelumallit ja arvot. Tavoitteena on problematisoida nykyisen vakuutusajattelun ja siihen liittyvien käytäntöjen itsestäänselvyys tuomalla esiin ne historialliset ja kontingentit polut, joita pitkin nykyisyyteen on tultu. Näin voidaan paremmin lähestyä kriittisesti kysymyksiä, joita nykyisessä vakuutusajattelussa esitetään, ja samalla tuoda esiin näkökulmia, jotka tuntuvat nykyiselle vakuutusajattelulle mahdottomilta.

2.5 Subjekti

Geneologisessa lähestymistavassa subjektin käsite on erityisen ongelmallinen, minkä vuoksi sitä on syytä tarkastella erikseen. Tässä työssä viitataan subjektilla yksityisiin ihmisiin, joiden ajattelua ja käyttäytymistä vakuutusteknologia muokkaa. Ymmärrän subjektin genealogisen näkökulman mukaisesti hajotettuna, erilaisten voimien ympäröimänä moraalisubjektina (ks. esim. Helén 2000, 296), eräänlaisena hallinnan kiteytymänä. Hallinta toimii muokkaamalla subjektien yksilöllisiä ja kollektiivisia ajattelumalleja ja käyttäytymistä. Hallinnan ja subjektin suhde on kuitenkin moniulotteinen ja kahdensuuntainen. Foucault'n (2002, 331) mukaan subjektilla on kaksi merkitystä: subjekti viittaa sekä omaan ”tietoisuuteensa sidottuun” subjektiivisuuteen (*subjectivity*) että jonkun toisen kontrollille alistumiseen (*subjection*). Käsitän subjektin siten sekä itsenäisenä toimijana että hallinnan alamaisena (vrt. Lehtonen 1999, 25–26). Subjekti muodostuu ulkopuolisen hallinnan ja itsehallinnan tuloksena. Itsehallinta on ulkoapäin tulevalle hallinnalle ainakin jossain määrin alisteista (*subjection of subjectivity*), vaikkakin subjektin itsehallinnan ehdollistamana. Juuri tämä subjektiä muokkaava valtasuhde – eli *subjektivaatio* tai Deanin (1999) termin *valta vapauden kautta* – on liberaalissa yhteiskunnassa toimivan vallan tyypillisin muoto suoran alistamisen ja kontrollin ollessa marginaalissa. Hallinta on valtasuhde, joka yhdistää toimivien subjektien toimintaa ja tätä toimintaa muokkaavaa toimintaa. Hallinta edellyttää kuitenkin toimivien subjektien vapautta, heidän toimintamahdollisuuksiensa ja käyttäytymisensä vapautta. Näin ollen esimerkiksi kahleessa pidetyn orjan ja isännän välinen suhde ei ole tässä mielessä valtasuhde; valta ja vapaus eivät sulje toisiaan pois, sillä vapaus on vallan edellytys. (Foucault 2002, 341–342.)

Subjekti on ymmärrettävä strukturalistisen perinteen ja metodologisen individualismin välissä olevana käsitteenä. Subjekti ei missään nimessä ole rationaalisen valinnan teorian mukainen yksilö, joka toimii valtasuhteettomassa tyhjiössä, muttei myöskään ympäröivän yhteiskunnan determinoima. Subjekti asettuu historian, kulttuurin ja instituutioiden sekä puhtaiden yksilöpreferenssien väliin (vrt. Baker ja Simon 2002, 31). Tässä tutkimuksessa tarkastelen niitä tapoja, joilla subjekteja on motivoitu

ottamaan oman elämänsä hallinta eettisen tarkastelun ja toimenpiteiden kohteeksi; muuttamaan ulkoa tulevat moraaliohjeet oman elämänsä eettiseksi politiikaksi, käyttäytymiseksi ja toiminnaksi. Foucault'n termin kyseessä on tiedon objektiasemassa olevien siirtyminen tiedon subjekteiksi (ks. Pulkkinen 1998, 258), mikä vakuutuksen yhteydessä tarkoittaa esimerkiksi tilastollisen riskin kohteesta riskin omaehtoiseksi hallitsijaksi siirtymistä, uhkan objektista turvan subjektiksi muuttumista.

Tässä työssä vakuutusmainontaa ei tarkastella kulttuurikriitikkojen tapaan manipulaatiivisena propagandana tai ”väärien tarpeiden” synnyttäjänä (vrt. Marcuse 1969, 28–29), joka suvereenisti aivopesee passiivisia subjekteja. Subjektin ja mainonnan suhde on monimutkaisempi. Mainonta ei voi synnyttää vain ”vääriä tarpeita”, vaan sen täytyy myös vedota jo olemassa oleviin tarpeisiin. Siksi mainostajien täytyy tuntea subjektinsa, tietää yksityiskohtaisesti heidän pelkonsa ja halunsa sekä heidän elämänmuotonsa (Miller ja Rose 1997, 6). Mainonnan tavoitteena on olemassa olevan elämänmuodon ja eetoksen muokkaaminen subjektin omista lähtökohdista käsin, vakuutusteknologian tarjoaman tiedon ja tekniikan välityksellä.

Subjektit eivät siis ole tahdottomia olentoja, jotka toteuttavat mainonnan kehotuksia sokeasti. Mainonta voi vaikuttaa ihmisiin vain heidän oman vapautensa ja päätösvaltansa ehdollistamana. Hallinnan subjektina ja viimesijaisena toimijana on yksityinen ihminen eli mainonnan kohde, joka hallitsee itse itseään – muokkaa suhdettaan itseensä, toisiin ja vakuutusajattelun välittämään tietoon. Tuottava valta saa ihmiset valvomaan itse itseään siten, että ulkoinen kontrolli sisäistetään. Foucault'n (1998, 17) sanoin ”valta pääsee tunkeutumaan kaikkein hienosyisimpiin ja yksilöllisimpiin käyttäytymismuotoihin”. Mainonta toimii *strategisesti integroivana valtana*. Valta ei ole yksilöiden yläpuolella vaan se integroi yksilöitä edellyttäen kuitenkin subjektiviteetin muokkaantumista, sopeutumista. (Foucault 2002, 334.)

Foucault loi konkreettisissa genealogisissa tutkimuksissaan varsin samankaltaisia tutkimusasetelmia ja esitti samankaltaisia kysymyksiä kuin Max Weber: molempien tutkimukset olivat länsimaisten yhteiskuntamuodostumien historiallista analyysia polttopisteenään eettisen yksilösubjektin muotoutuminen. Molemmille oli keskeistä kulttuurisen tai yhteiskunnallisen järjestyksen yhteys subjektien rationaaliseen elämänhallintaan ja konkreettisissa elämäkäytännöissä ilmeneviin eettisiin kysymyksiin. (Helén 1998, 497.)

Tässä tutkimuksessa henkivakuutuksen subjekti voidaan määrittää ainakin kolmesta näkökulmasta: moraalisubjektina, taloussubjektina ja hyvinvoinnin subjektina. *Moraalisubjekti* viittaa subjektien eettisen elämäkäytännön ja vastuullisuuden muotoutumiseen. Vakuutus on moraaliteknologiaa, joka vaikuttaa moraalisubjektien elämänpoliittisiin käytäntöihin. *Taloussubjektista* puhuminen korostaa puolestaan sitä, että hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistäminen tapahtuu rahavälitteisessä maailmassa taloudellisin välinein. Weber (1980, 39) puhuu taloussubjekteista määritellesään kapitalismin henkeä: ”Nykyinen, talouselämän herruuteen päässyt kapitalismi kasvattaa

ja luo – – tarvitsemansa taloussubjektit eli yrittäjät ja työläiset.” Analogisesti myös vakuutus(mainonta) ”kasvattaa ja luo” vastuullisia taloussubjekteja. Vakuutusmainonnan historian avulla on mahdollista tarkastella yhtä sellaista diskurssia, jossa toimijaa on muovattu nimenomaan taloudellisesti laskelmoivaksi taloussubjektiksi. *Hyvinvoinnin subjekti* viittaa arkipäiväisen turvallisuuden ja hyvän elämän edellytyksiin. Hyvinvoinnin subjektin tuottaminen on liitetty erityisesti hyvinvointivaltioon, mutta hyvinvointi ei ole vain valtiollinen asia. Myös yksityiset yritykset ja turvallisuuskoneistot, kuten vakuutusyhtiöt, ovat muokanneet yksityisten ihmisten elämää niin moraalisisina, taloudellisina kuin hyvinvoinnin subjekteina (vrt. Lehtonen ja Meskus 2004, 207).

2.6 Aineisto

Tämän tutkimuksen ensisijainen aineisto koostuu suomalaisten vakuutusyhtiöiden vuosina 1945–1989 yksityishenkilöille suunnatuista henki-, sairaus-, tapaturma- ja säästöhenkivakuutusten mainos(es)itteistä. Olen jättänyt eläkevakuutusmainokset analyysin ulkopuolelle rajatakseni aineistoa pienemmäksi, vaikkakin säästämistä painottavaa henkivakuutusta on toisinaan vaikea erottaa varsinaisesta eläkevakuutuksesta. Olen tehnyt rajauksen sillä perusteella, miten vakuutukset on mainonnassa nimetty. Mainoksilla tarkoitan yhden tai useamman sivun esitteitä sekä hieman pidempiä lehtisiä. Joissakin tapauksissa esitteet eivät muistuta ensisijaisesti mainoksia, vaan pikemminkin jonkinlaisia informatiivisia ohjekirjasia. Kulutusta tutkineen Pasi Falkin (1994, 151) mukaan nykyaikainen mainonta syntyi, kun erilaista informaatiota välittävät julkiset *ilmoitukset* muuttuivat vähitellen aktiivisesti myyntiä edistäviksi *mainoksiksi*. Tässä mielessä tutkimuksen aineisto kuuluu jälkimmäiseen kategoriaan, vaikka siinä onkin runsaasti ilmoituksenomaisia piirteitä. Mainos(es)itteiden lisäksi aineistoon kuuluu vakuutusyhtiöiden asiakaslehdissä julkaistuja, vakuutuksia markkinoivia tekstejä. Asiakkaille suunnatun materiaalin lisäksi käytössäni on ollut myös paikallisille vakuutusmyyjille ja asiamiehille suunnattuja ohjeita, joita olen käyttänyt lähinnä informatiivisena taustamateriaalina. Toisen käden historiallisena aineistona olen käyttänyt vakuutuksen historiaa käsittelevää kirjallisuutta.

Aineisto on kerätty kahdessa osassa Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliiton arkistosta ja Helsingin yliopiston pääkirjaston pienpainatekokoelmasta, johon on koottu kaikki Suomessa julkaistut mainokset, esitteet ja ohjekirjaset. 1950- ja 1980-lukujen aineiston on kerännyt sosiologian tutkija Mianna Meskus. Olen itse täydentänyt aineiston keräämällä 1960- ja 1970-lukujen materiaalin. Lisäksi olen kerännyt aineistoon esimerkinomaisesti joitakin erityisen havainnollisia mainoksia vuosilta 1945–1949. Kerättyyn aineistoon kuuluvat kaikki suomenkieliset yksityishenkilöille suunnatut vakuutusmainokset sisältäen esimerkiksi koti-, auto- ja matkavakuutukset: yhteensä seitsemän mapillista kopioita. Tässä tutkimuksessa käytettyyn aineistoon kuuluu kuitenkin ainoastaan henkilövakuutusmainonta, joka muodostaa noin kaksi kolmasosaa kunkin vuosikymmenen materiaalista. Meskus (2002) on julkaissut

aiemmin artikkelin, jossa hän vertailee keräämänsä aineiston perusteella 1950- ja 1980-lukujen henkilövakuutusmainontaa. Lisäksi Turo-Kimmo Lehtonen ja Meskus (2004) ovat julkaisseet yhdessä artikkelin, jossa he keskittyvät 1950-luvun mainosaineiston analyysiin.

Tämän työn tutkimusasetelman, aineiston ja metodologian konkreettiset esikuvat ovat edellämainittujen lisäksi olleet myös Peter Millerin ja Nikolas Rosen artikkeli *Mobilizing the Consumer* (1997) sekä Turo-Kimmo Lehtosen ja Mika Pantzarin pankkimainontaa käsittelevä artikkeli *The ethos of thrift* (2002). Kaikissa näissä tutkimuksissa keskeinen tavoite on ollut hahmottaa, miten nykyaikaista moraali- ja taloussubjektia on tuotettu historiallisten mainostekstien kautta. Näistä teksteistä olen saanut korvaamattomia virikkeitä ja ajatuksia omaan tutkimukseeni.

Vakuutusmainonta historiallisena aineistona muodostaa pienen palasen siitä diskurssista, joka on yhtäältä tuottanut vakuutusajattelua ja toisaalta heijastanut sitä tietynä historiallisena aikana. Kieli ja symbolinen informaatiiovirta ovat sosiaalisen todellisuuden tuotteita, samalla kun ne itse heijastavat ja tuottavat tätä todellisuutta (Eskola ja Suoranta 1999, 141). Yhtäältä vakuutusmainonta on toiminut tuottavan vallan tavoin muokkaamalla ihmisten ajattelua ja toimintaa. Toisaalta se on myös peilannut laajempaa yhteiskunnallista keskustelua ja suuren yleisön ajattelutapoja. Mainokset edustavat vakuutusyhtiöissä vallinneen ajattelun suhdetta ihmisten elämäntapoihin ja arvoihin, ihmiselämän eetokseen. Tässä mielessä mainonta kertoo, minkälaisia jaettuja käsityksiä ihmisillä ajateltiin olevan maailmasta; minkälaisia pelkoja ja minkälaisia haaveita. Näin sitä voidaan lukea yleisen mielipideilmaston ja moraalisten arvostusten indikaattorina (vrt. Zelizer 1983, xiv). Mainonta ei synny vakuutusyhtiöiden muodostamassa tyhjiössä vaan se kielellistää ja artikuloi ajassa liikkuvat käsitykset sekä muokkaa niitä ja tuottaa uusia. Silmiinpistävän piirteen aineistossa muodostavat tarinat tavallisista ihmisistä, jotka päättäväisesti pyrkivät aikakauden mukaisen hyvinvoinnin eetoksen värittämään onnelliseen ja hyveelliseen elämäntapaan. Mainokset heijastavat hyvin aikaa jo senkin takia, että niiden tavoitteena on pysyä ajan hermolla, olla aina nykyaikaisia ja ajanmukaisia.

Vaikka suurin osa aikalaisista ei ikinä olisi nähnytään aineistona olevia vakuutus-esitteitä, he eivät ole voineet välttyä niiden vaikutukselta. Mainokset ovat yhteiskunnan julkista informaatiovirtaa. Tämän informaatiovirran luomat ja muokkaamat ajattelutavat välittyvät ihmisiltä toisille, vaikka kaikki eivät olisi alkuperäisiin lähteisiin tutustuneetkaan. Vakuutusmainonta on vuorovaikutusta ajassa liikkuvan vakuutusajattelun, vakuutusyhtiöiden, politiikan ja potentiaalisten vakuutuksenottajien välillä, se syntyy kaikkien näiden ehdollistamana. Vakuutusmainonnan tuottamat diskurssit muokkaavat ihmisten kanssakäymistä ja tuottavat uusia diskursseja työpaikoilla, kahvikeskusteluissa, lainsäädännössä, mediassa ja niin edelleen.

Mainosteksteissä pyritään yleistajuisuuteen ja nopeaan ymmärrettävyyteen. Tärkeinä pidettyjä asioita toistetaan ja korostetaan otsikoissa ja kuvissa. Toisto onkin mainonnan

keskeinen strategia. Samalla se on yksi keskeisimmistä todellisuuden sosiaalisen rakentamisen edellytyksistä (Pantzar 2000, 16). Mainonnan luonteeseen liittyvän toiston vuoksi aineisto kyllääntyi nopeasti tietyiltä osin, mutta sen vuoksi myös tärkeimmät teemat nousivat melko helposti esiin. En kuitenkaan tyytynyt lukemaan vain isolla painettuja iskulauseita. Juuri monisivuisista esitteistä ja harmaammasta tekstimassasta löytyi kiinnostavia poikkeuksia ja sivuhuomautuksia, jotka saattoivat olla värikkäinä otsikoina muutamien vuosien kuluttua julkaistuissa mainoksissa: sivujuonne saattoi kasvaa pääteemaksi tai toisinpäin. Tämän vuoksi katsoin tarpeelliseksi käydä läpi koko julkaistun, henkivakuutusta käsittelevän mainosmateriaalin tutkittavilta vuosikymmeniltä.

Mainosaineiston kiinnostavuus tulee osittain juuri eksplisiittisestä pyrkimyksestä vaikuttaa ja vedota ihmisiin (Miller ja Rose 1997). Sen takia niissä ilmaistaan konkreettisesti ja suoraan ensinnäkin, minkälaista hyvä elämä voisi olla tai minkälaista sen tulisi olla, ja toiseksi, mitä käytännön toimenpiteitä vaaditaan hyvän elämän saavuttamiseksi (vrt. Lehtonen ja Meskus 2004, 208). Näin vakuutusmainonta tuottaa normatiivisen kuvan hyvinvoinnin ja vastuullisen elämänhallinnan eetoksesta ja eettisestä subjektista tämän eetoksen toteuttajana.

Informatiivisuuden ja normatiivisuuden yhdistelmä liittää mainonnan kiinnostavasti valistukseen. Vakuutusmainonnasta löytyy huomattavan paljon valistuksenomaisia piirteitä. Valistusta pidetään yleensä moraalisesti oikeutettuna ja objektiivisena informaationa, kun taas mainontaan suhtaudutaan useammin kriittisesti manipulaationa ja ”väärien tarpeiden” tuottajana (vrt. Marcuse 1969, 22). Mainonnan ja valistuksen historiallinen suhde on kuitenkin hienovaraisempi. Tämä ilmenee hyvin keskinäiselle henkivakuutusliikkeelle läheisen osuuskauppaliikkeen keskusteluissa 1950-luvulla. Osuuskauppaliikkeen mainontaa pidettiin liikkeen piirissä pikemminkin valistuksena kuin mainontana. Kiinnostavaa on se, että henkivakuutusliike pyrki mainonnallaan aivan samoihin päämääriin kuin osuuskauppaliikkeen valistustyö: vastuullisten taloussubjektien kasvattamiseen. Kulutusosuuskuntien keskusliitossa toiminut Yrjö Kallinen korosti, että osuuskauppaliikkeen valistuksen tarkoituksena on kasvattaa ihmiset ymmärtämään taloudellisia välttämättömyyksiä. Pyrkimyksenä oli kannustaa ihmisiä tulemaan toimeen omillaan. (Heinonen 1998, 285 [Kallinen 1953].) Toisin sanoen tavoitteena oli muokata kuluttajista rationaalisesti talouttaan laskelmoivia subjekteja.

Kallisen tavoin Kulutusosuuskuntien keskusliitossa vaikuttanut Sakari Kiuru kirjoitti teoksessaan *Kuluttajakasvatus 60-luvulla*, että valistustyön tarkoitus on kasvattaa kuluttajista taloudellisesti toimivia kansalaisia ja osuuskauppallisen yhteistyön toteuttajia. Hänen mukaansa valistustyötä oli aiemmin nimitetty agitatsiooniksi, neuvonnaksi tai propagandaksi. (Heinonen 1998, 286–287 [Kiuru 1963].) Tämä kuvaa hyvin valistuksen ja mainonnan problemaattista suhdetta: vakuutusmainonnan tarjoama ”kuluttajakasvatus” ei loppujen lopuksi eroa kovin paljon ensisijaisesti valistukseen – eikä myyntiin – tähtäävästä kuluttajakasvatuksesta tai edes julkisesta

valistuksesta. Vakuutusmainonta voidaan siten nähdä pyrkimyksenä valistaa kansalaisia ja kuluttajia siitä, mitä kuuluu eettisesti hyvään elämään. Tästä huolimatta ei pidä unohtaa sitä tosiasiaa, että mainonnan ensisijainen tehtävä on aina myynnin edistäminen.

Koska kyseessä on historiallinen aineisto, on syytä hieman palauttaa mieleen kyseisen ajanjakson yhteiskunnallista tilannetta ja aineiston syntyehtoja. Aikakauden henki ja polttavat kysymykset välittyivät luonnollisesti myös mainontaan. Toisen maailmansodan ja öljykriisin (1973) välinen aika on nähty yleisesti varsinkin länsimaissa taloudellisen vakauden, tästyöllisyyden, elintason nousun ja hyvinvointivaltion rakentamisen *kulta-aikana*, jolloin talouskasvu rikkoi kaikki aiemmat ennätykset (ks. esim. Hobsbawm 1999, 326–333). Suomessa sodanjälkeinen teollistumiskehitys ja modernisoitumisvauhti oli vielä huomattavasti nopeampaa kuin vanhemmissa teollisuusmaissa (Karisto ym. 1999). Kulta-aika ja talouden vakaa kehitys jatkuivat Suomessa poikkeuksellisesti aina 1990-luvun alkuun asti muun muassa periferisen sijainnin vuoksi (Julkunen 2001, 37). Koko aineiston kattamaa aikaväliä leimasivat talouskasvun, hyvinvointivaltion laajentumisen ja vaurauden lisääntymisen teemat eivätkä öljykriisi ja maailmanlaajuiset talousongelmat vielä horjuttaneet merkittävästi Suomen kehitystä. Sen sijaan yhteiskunnan rakenteellinen muutos oli mullistava.

Suomessa sodanjälkeistä aikakautta leimasi vahvasti jälleenrakentamisen ja kansallisen yhtenäisyyden henki. Varsinkin 1950-luvun alkupuolta luonnehti vielä voimakas taloudellinen niukkuus. Elintason nousu alkoi näkyä 1960-luvulla, jolloin yksityinen ja julkinen kulutus lisääntyivät kovaa vauhtia: kokonaiskulutus kaksinkertaistui 1950-luvun alusta 1970-luvun puoliväliin mennessä. Samalla ristiriita kasvavan kulutuksen, yksilöllisyyden ja modernisoitumisen sekä kansallisen yhtenäisyyden ja solidaarisuuden välillä voimistui. Uudet aatteet ja yhteiskunnalliset ristiriidat näkyivät politiikassa, opiskelijaliikkeissä ja esimerkiksi kulutuskeskeistä elämäntapaa vastustaneessa hippiliikkeessä. Kulutuksen kiihtyessä myös mainonta muuttui: alettiin puhua markkinoinnista ja kohderyhmistä. Samalla mainonnan suunnittelussa alettiin hyödyntää tutkimusta. Mainonta muodostui yhä näkyvämmäksi osaksi ihmisten arkipäivää. (Ks. Peltonen ym. 2003, 9–12.) Vakuutus ei ollut tässä suhteessa poikkeuksellinen tuote, kuten käy ilmi Jörn Donnerin (1967, 370, kursivoinnit Liukko) huomioista:

”Talojen katoilla on mainosvaloja, jotka mainostavat ASA-radioita, Klubi-savukkeita, apteekkia, Kodak-filmiä, *Sampo-vakuutuksia*, Suomalaista Säästöpankkia, Boston-savukkeita, Fenno-televisioita ja -radioita, Crescent-polkupyöriä, Zenith-kelloja, *Suomi-henkivakuutuksia*, Yhdyspankkia, *Kaleva-vakuutuksia* ja Kansallispankkia.”

Samalla 1960-luku oli hyvinvointivaltion ja sosiaalivakuutuksen nopean rakentamisen vuosikymmen. Sen sijaan 1970-luku oli jo hyvinvointivaltion kultakautta, mutta yhteiskunta muuttui edelleen kovaa vauhtia. Esimerkiksi yhteiskunnalliset liikkeet vakavoituivat ja järjestäytyivät kurinalaisemmin (Peltonen ym. 2003, 12). Lisäksi 1970-

luvulla koettiin lama ja työttömyyden kasvu, joka oli kuitenkin pientä 1990-lukuun verrattuna. Tultaessa 1980-luvulle hyvinvointivaltio jatkoi kasvuaan ja elintaso oli kohonnut korkeammaksi kuin koskaan, samalla yksilöllistyminen voimistui näkyvästi. Talouselämän muutokset ja pääomaliikkeiden vapauttaminen alkoivat näkyä vähitellen Suomessakin, mutta 1990-luvun lamaa ei osattu vielä pelätä. Mainosaineisto kuvaa osaltaan suomalaisen yhteiskunnan voimakasta nousukautta sekä hyvinvoinnin ja turvallisuuden lisääntymisen aikaa, jolle antoi leimaa voimakas teollistuminen, kaupungistuminen ja suuri muutto sekä elintason yleinen nousu (ks. esim. Karisto ym. 1999).

2.7 Metodi

Metodi, *methodos*, on tie, jonka avulla tutkimus etenee kohti päämääräänsä. Metodi on järjestelmällinen ja säännönmukainen menetelmä tutkimuksen tavoitteen saavuttamiseksi. Tämän työn menetelmällisenä ohjenuorana ja tienviittana olen käyttänyt genealogista lähestymistapaa yhdistettynä aineiston konkreettiseen temaattiseen analyysiin. Lähestyin aineistoa aluksi lukemalla huolellisesti koko materiaalin läpi. Samalla muodostin ja nimesin alustavasti seitsemän teemaa keskeisistä mainonnassa esiintyvistä aihepiireistä. Nämä teemat olivat 1) riski ja turva, 2) vastuu perheestä ja itsestä, 3) yksilöllisyys ja haaveet, 4) aika (nykyaika ja tulevaisuus), 5) talous ja raha, 6) keskinäisyys ja kansakunta ja 7) sosiaalivakuutus. Muodostin teemat yhtäältä suhteessa asettamiini tutkimuskysymyksiin ja toisaalta suhteessa genealogiseen näkökulmaan. Yksi keskeinen luokittelukriteeri oli teemojen näkyvyys. Nämä olivat ne teemat, joilla mainonnassa pyrittiin kaikista eksplisiittisimmin määrittelemään ja muokkaamaan yksityisten ihmisten ajattelua ja elämäntapojen. Teemojen ajallisten muutosten kautta hahmottuivat vähitellen hyvinvoinnin eetoksen keskeiset muodonmuutokset.

Samalla kun luin aineistoa ja hahmottelin teemoja, kirjoitin järjestelmällisesti muistiin tutkimusongelman kannalta keskeiset lausumat jokaisesta mainoksesta joko suorina lainauksina tai tiivistelminä. Tekstilausumien lisäksi kirjasin ylös keskeisten kuvien välittämän informaation. Kuvat ovat analyysissa kuitenkin tekstejä marginaalisemmassa roolissa. Tämän jälkeen ryhmittelin teemat eli ”koodasin” muistiinpanojen lausumat kunkin teeman mukaisella koodilla. Näin analyysiyksiköksi muodostui lausuma, joka tässä yhteydessä tarkoittaa yhtä tai useampaa virkettä. Teemojen ryhmittelyn jälkeen tiivistin seitsemän edellä mainittua teemaa tutkimuksen kolmeksi pääteemaksi, jotka ovat riski (luku 4), vastuu (luku 5) ja solidaarisuus (luku 6).

Eskolan ja Suorannan (1999, 176) mukaan teemoittelu analyysimenetelmänä vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuorovaikutusta, joka tutkimustekstissä näkyy niiden lomittumisena toisiinsa. Teoreettisesti jäsentymätön tematisointi johtaa tilkkutäkkimäiseen lopputulokseen, josta on vaikea löytää punaista lankaa. Tämän takia käytiin aineiston lukemisessa ja tematisoinnissa jo alkuvaiheessa teoreettista

lähestymistapaa. Kolme edellä mainittua näkökulmaa (riski, vastuu ja solidaarisuus) ovat keskeisiä teemoja myös Ewaldilla ja monilla muilla vakuutusajattelun tutkijoilla. Teemat eivät nousseet yksiselitteisesti esille joko teoriasta tai empiriasta vaan näiden vuorovaikutuksesta.

Tämä helpotti myös tutkimustekstin jäsentämistä kokonaisuutena. Empiiristä aineistoa käsittelevissä luvuissa lähestyn kutakin teemaa ensin konkreettisesti mainosaineiston avulla. Aineiston käsittelyn lomassa laajennan ja syvennän teeman käsittelyä historiallisella ja teoreettisella kirjallisuudella. En rajoita aineiston analyysia vain tekstien sisäiseen tarkasteluun ja vertailuun vaan suhteutan diskursiivisen mainosaineiston myös ei-diskursiiviseen eli sijoitan aineiston analyysin historiallisten ja yhteiskunnallisten tapahtumien kontekstiin (lähinnä sosiaalivakuutuksen kehittymiseen). Tarkoituksena on rakentaa aineiston avulla käsitteellistä ja teoreettisesti kestävä ymmärrystä henkivakuutuksen ja vakuutusajattelun historiallisesta kehityksestä. Tutkimus on aina tulkinta, joka tehdään jostakin teoreettisesta näkökulmasta käsin. Tämä näkökulma on syytä eksplikoida, jotta välttyttäisiin näennäiseltä objektiivisuudelta. Lehtosen (1999, 36) mukaan aineiston tutkimisen, kirjallisuuden lukemisen ja kirjoittamisen välinen edestakainen liike luo empiiriselle tutkimukselle ominaisen hermeneuttisen kehän: kyse on jatkuvasta tulkinnan jalostusasteen nostamisesta, teoreettisen abstraktiotason kohottamisesta.

Tarkoitukseni ei ole etsiä mainonnan lausumista piileviä semioottisia merkityksiä tai analysoida niiden puhuja- tai lukijakuvia (ks. semioottisesta lähestymistavasta tarkemmin Sulkunen 1997). En pyri ymmärtämään mainosten merkitystä samoin kuin niitä lukeneet aikalaiset. Historiallinen lähdeaineisto näyttäytyy meille aina jollakin tavoin vieraana (ks. Lehtonen 1995, 4). Tästä syystä kirjoitan aineistosta mennessä aikamuodossa. Näin lukijan on myös helpompi erottaa teoreettinen aines empiirisestä analyysista. Lähestymistapaani voidaan verrata Foucault'n (2004, 11, 155) tapaan analysoida diskursseja "arkeologisina monumentteina": tavoitteena ei ole löytää mainostekstien takaa jotain syvempää ja piilossa olevaa diskurssia vaan lähestyä niitä kuin arkeologista löydöstä: vieraana esineenä. Menetelmänä on näiden "diskurssiobjektien" uudelleenkirjoittaminen ja systemaattinen kuvaus (Foucault 2004, 156). Tämä kuvaus on tietenkin tulkinta, jonka mielekkyyden määrittelee teoreettisen näkökulman kyky löytää historiasta nykyhetkeä avaavia tarttumakohtia ja taitoksia. Jostakin toisesta näkökulmasta ja toisella tavalla virittyneen tutkijan käsittelyssä tutkimuskohteesta olisi muodostunut erilainen tulkinta. Tällöin tutkimuksen uskottavuuden määrittelee kyky perustella valittu näkökulma ja sen avulla syntynyt tulkinta.

Genealogisen metodologian käyttäminen yhdistetään usein tietynlaiseen diskurssi-analyysiin. Foucault'ltä innoituksen saaneessa diskurssi-analyysin suuntauksessa korostetaan diskursiivisen ja ulko-diskursiivisen vaikutusyhteyttä (Juhila 1999, 164). Tällöin kysytään, miten diskurssit uusintavat ja muuntavat materiaalista maailmaa. Ymmärrän siten diskurssin ensisijaisesti toimintana, jolla pyritään vaikuttamaan

subjektien elämäkäytäntöihin ja ajattelutapoihin (vrt. Helén 1997, 358). Analysoin aineiston lausumia tekoina, jotka jäsentävät ajattelutapojamme ja laajentavat sitä aluetta, mikä on ensinnäkin mahdollista ja toiseksi joko tavoiteltavaa tai vältettävää.

En pyri tekstissä tarkkaan kronologiseen analyysiin vaan nostan esille teemoja, jotka ovat esillä kaikkina aineiston vuosikymmeninä. Silloin kun en erikseen mainitse vuosilukuja, puhun koko aineiston kattamasta aikavälistä. Jos teemat ovat muuttuneet aikavälin sisällä merkittävästi tai painottuneet erityisesti tiettyinä vuosikymmeninä, tuon sen esille. Tässä yhteydessä voidaan esittää kysymys, voiko ajattelutapoja ylipäätään jaksottaa historiallisesti (vrt. Eribon 1993, 203). Aikakausien luokittelussa onkin noudatettava hienovaraisuutta ja vältettävä liioittelua ja kategorisointia esimerkiksi jäykästi vuosikymmenien mukaan. Tästä huolimatta en ole voinut väistää sitä, että tietyssä määrin vuosikymmenten mukainen luokittelu osoittautui havainnolliseksi. Ennen kaikkea pyrin löytämään aineistosta laajempia muutoksia ja murtumakohtia, ajattelun ja eetoksen problematisaatioita. Problematisaation käsitteen avulla on mahdollista analysoida tapahtumia ristiriitoina, mikä korostaa niiden moraalialueita ja eetosta kyseenalaistavaa merkitystä. Problematisaatiot tuottavat uusia tapoja ajatella ja suhtautua asioihin ja muokkaavat siten ihmisten elämäkäytäntöjä.

Tässä työssä ei ole mahdollista pohtia laajamittaisesti mainonnassa näkyvien problematisaatioiden taustalla olevia yhteiskunnallisia kiistoja ja kamppailuja. Vakuutusmainontaa analysoimalla ei pystytä kartoittamaan tai tulkitsemaan sen taustalla olevaa vakuutusajattelua kokonaisuudessaan. Silti mainonnan välittämä pieni palanen vakuutusdiskurssista auttaa valaisemaan suomalaisessa yhteiskunnassa muotoutunutta hyvinvoinnin eetosta. Tämä on tutkimuksen tärkein kontribuutio. Mainosaineisto mahdollistaa erilaisten rationaliteettien ja ihanteiden jäljittämisen taloudellisen toiminnan takaa (ks. Lehtonen ja Meskus 2004). Näiden ajattelumallien taakse on mahdollista päästä analysoimalla yksityisvakuutuksen taloudellisia, moraalialueita ja yhteiskunnallisia perusteluja. Suomalaisen hyvinvoinnin eetoksen erityispiirteet tulevat esiin kun palaamme aikaan, jolloin se oli vasta muotoutumassa. Samalla voimme ehkä ymmärtää paremmin eetoksen ajankohtaisia murtumia, uudelleen suuntautumisia ja uudelleenmäärittelyjä.

3 VAKUUTUSYHTEISKUNNAN SYNTY

Ennen empiirisen aineiston käsittelyä tarkastelen vakuutuksen historiallisen muotoutumisen vaiheita sen syntyhetkistä lähtien. Luku muodostaa tutkimukselle historiallisen taustan ja samalla yhteiskunnallisen kontekstin, eräänlaisen kehikon, joka auttaa ymmärtämään paremmin myöhempiä tulkintoja. Vaikka pääasiallinen tutkimuskysymys koskee henkivakuutukseen liittyvän hyvinvoinnin eetoksen tuottamista Suomessa 1950-luvulta 1980-luvulle, vakuutusteknologian ja sen taustalla vaikuttavan järkeilytylin aiemman polveutumisen läpikäyminen auttaa lähestymään varsinaista tutkimusongelmaa ja tuo mukaan genealogisen metodologian edellyttämän pitkän aikavälin perspektiivin. Aluksi tarkastelen vakuutuksen syntymiseen vaikuttaneita tiedon ja vallan muodonmuutoksia. Tämän jälkeen käyn läpi joitakin keskeisiä vaiheita ja murroksia vakuutusyhteiskunnan rakentumisessa tarkastelemalla sekä yksityis- että sosiaalivakuutuksen historiallista kehittymistä.

3.1 Biovalta ja sattuman kesyttäminen

Vakuutuksen syntyä laajamittaisena ilmiönä on edistänyt kaksi historiallista murrosta, joissa vallitseva ajattelutapa on problematisoitu: ensinnäkin elämää edistävän ja ihmisten hyvinvointia turvaavan hallintamentaliteetin – biovallan – synty ja toiseksi tilastotieteen ja todennäköisyyslaskennan kehittyminen. Seuraavaksi käyn läpi näiden kahden historiallisen tekijän keskeiset elementit ja niitä yhdistävät piirteet pohjaten Foucault'n ja Hackingin teksteihin.

Foucault'n (1998, 96–97) mukaan ennen 1600-lukua hallitsijat olivat suvereenieja vallankäyttäjiä, joilla oli oikeus päättää alamaistensa elämästä ja kuolemasta. Suvereeni todisti mahtinsa ainoastaan kuoleman ja rangaistusten avulla. Vähitellen 1600-luvun aikana alkoi kuitenkin ilmaantua näkemyksiä siitä, että vahvan valtion hallintaan ei riittänyt alamaisten kuuliaisuus, vaan tarvittiin myös alamaisten kykyjen edistämistä ja kehittämistä. Tätä tehtävää varten tarvittiin järjestelmällistä tietoa valtakunnan alueella asuvista ihmisistä. Saksankielisillä alueilla tällaista valtiota hyödyttävän tiedon keräämistä alettiin kutsua termillä *Statistik*. Kyseessä ei ollut tilastotiede, sillä tieto ei ollut välttämättä kvantitatiivista numerotietoa. Tähän tiedonkeruuseen liittyen muodostui uusi hallinto-oppi, kameralismi, jota kutsuttiin myös nimellä *Polizei-wissenschaft* (poliisitiede). (Koivusalo 1998, 271–272.)

Poliisi tarkoitti tuolloin kokonaisvaltaista hallintatapaa, jonka tarkoituksena oli huolehtia alamaisten elämästä ja hyvinvoinnista. Tämän huolenpidon motiivina oli ihmisten kykyjen kanavoiminen hallitsijaa hyödyttäviin päämääriin. Kyseessä ei ollut aseiden avulla lakia ja järjestystä valvova poliisi vaan ihmiselämää edistävä hallinnointitapa, jonka vertauskuvana oli huolehtiva perheenisä tai lauman kaitsija. (Koivusalo 1998.) Foucault'n (2002, 332–333) mukaan tällainen ”paimenvalta” huolehtii alamaistensa kuin paimen laumastaan. Tavoitteena on koko lauman ja sen

jokaisen jäsenen hyvinvointi, jolloin se on samaan aikaan totalisoivaa ja yksilöivää. Poliisi oli varhainen muoto tällaiselle elämään kohdistuvalle vallalle, jota Foucault nimittää biovallaksi tai tuottavaksi vallaksi. Biovallan käsite tiivistää sellaisen hallinnan tavan, joka pyrkii pitämään huolta hallittavien koko elämästä ja ohjaamaan heitä (Helén 1997, 18). Biovallan synty kuvaa muutosta kuoleman politiikasta elämän politiikkaan: tämän uudenlaisen hallinnan tehtävä oli ”kiihottaa, vahvistaa, valvoa, ohjailla, lisätä ja järjestää alistamia voimia” eli ”tuottaa voimia, kasvattaa niitä suuremmiksi ja komentaa niitä eikä suinkaan estää niitä, panna ne polvilleen tai tuhota ne” (Foucault 1998, 97).

Poliisin tehtävänä oli edistää hyvän hallinnan toteutumista yksilöiden ja kotitalouksien tasolla: huolehtivan perheensä tuli hallita perhettään kuin hyvän valtion alamaisiaan. Kotitalouden hallinta tarkoitti perheeseen kuuluvien jäsenten sekä perheen omaisuuden ja vaurauden hallintaa – taloudenhoitoa. Tässä uudessa kameralistisessa hallintatavassa keskeisintä oli juuri taloudenhoidon periaatteen soveltaminen. Samalla kotitalouden käsite laajennettiin koskemaan koko valtiota; valtion hallinnasta tuli *talouden* hallintaa. Tällainen hallintamentaliteetti loi jatkumon ja vuorovaikutussuhteen itsehallinnan (etiikka), perheen ja kotitalouden hallinnan (talous) sekä valtion hallinnan (politiikka) välille. (Foucault 1991, 91–93.) Hallinnan kohteeksi tuli vähitellen koko väestö, joka muodostui yksilöistä ja ennen kaikkea perheistä. (Foucault 1991, 99–100.) Väestön käsitteen vakiintuminen oli lähtölaukaus myös vakuutuksen syntymiselle laajamittaisena ilmiönä. Mutta miten väestön käsite syntyi?

Edellä kuvattu hallintamentaliteetti, poliisitiede, yhdistyi 1600-luvulta lähtien valtiota hyödyttävän tiedon keräämiseen, statistiikkaan (Foucault 1991, 96). Tämä tiedon kerääminen koki mullistavan muodonmuutoksen 1800-luvun alussa, kun statistiikka muuttui perustavasti numeraaliseksi. Hackingin (1990) mukaan tämän edellytyksenä oli niin sanottu ”painettujen lukujen vyöry”: ihmisen käyttäytymisen keskeisiä piirteitä alettiin laskea ja tilastoida, ja näitä tilastoja alettiin myös julkaista. Numeraalisen tiedon myötä yhteiskuntaa alettiin vähitellen hahmottaa tilastollisin termein. Tilastotieteen syntymisellä oli mullistavia seurauksia: ihmisten maailmankuvaa dominoinut deterministinen ajattelutapa – jonka mukaan kaikki tapahtumat aiheutuvat ennalta määrätysti luonnonlakien tai jumalallisen lain mukaan – alkoi korvautua todennäköisyyslaskentaan perustuvilla sattuman laeilla. Tämä tarkoitti kausaalisuuden käsitteen kyseenalaistamista: menneisyys ei välttämättä determinoi tulevia tapahtumia vaan tapahtumat voivat olla sattumanvaraisia tai kontingenteja, eivät välttämättömiä mutta eivät myöskään mahdottomia. Tilastotieteen ja todennäköisyyslaskennan avulla satunnaisten tapahtumien epäsäännöllisyydestä voitiin kuitenkin löytää säännöllisyyttä. Näin oli mahdollista ymmärtää, että asiat saattoivat olla säännöllisiä vaikka eivät olisikaan luonnonlakien alaisia. *Sattuman kesyttäminen* antoi mahdollisuuden hallita epäsäännöllisiltä näyttäviä tapahtumia. Kun tapahtumia ei enää käsitetty välttämättä deterministisiksi ja siten välttämättömiksi, oli mahdollista vaatia suurempaa kontrollia. Determinististä maailmaa ei ollut mahdollista kontrolloida, toisin kuin sattuman lakeihin perustuvaa maailmaa. Tämä murros tuli muuttamaan

ihmisten tavan ymmärtää luonnon ja yhteiskunnan toimintaa: se mahdollisti sekä luonnon että sosiaalisten ilmiöiden hallinnan ja kontrollin. 1800-luvun kuluessa sattuman kesyttänyt *tilastollinen järkeilytyyli* oli vakiintunut keskeiseksi tavaksi hahmottaa maailmaa. (Hacking 1990.)

Tämä johti *väestön* syntymiseen laskennallisena käsitteenä ja taloudellisena ja poliittisena ongelmana. Väestöllisten suureiden, kuten kuolleisuuden, eliniän ja sairastavuuden, ilmaantuminen oli yksi vallankäytön suurista uudistuksista 1700-luvulla. Tilastollisten tietojen avulla väestöä pystyttiin säätelemään ja kontrolloimaan huomattavasti entistä tehokkaammin. (Foucault 1998, 24–25.) Väestöllisten tilastojen avulla pystyttiin arvioimaan erilaisten riskien todennäköisyyttä, mikä avasi tien vakuutuksen laajenemiselle.

Rinnakkainen ilmiö deterministisen maailmankuvan väistymisen kanssa oli Hackingin mukaan ”normaalin ihmisen synty”. Tilastotiede muutti valistusajatteluun pohjautuvan käsityksen *ihmisluonnosta* joksikin aivan muuksi: *normaaliksi* ihmiseksi. Ihmistä ei määritelty enää suhteessa pysyvään ihmisluontoon vaan suhteessa tilastolliseen normaalijakaumaan: normaali tarkoitti tyyppillistä suhteessa johonkin ryhmään. Normaalista tuli pian paitsi kuvaava myös normatiivinen käsite. (Hacking 1990, 1–2.) Näin normi korvasi luonnonlain ja normalisaatiosta tuli kontrollin ja vallan väline. Myös vakuutus alkoi soveltaa normatiivista valtaa määrittämällä normaalin eliniän, elämänhallinnan, perheen, vastuun ja riskialttiuden.

Tilastotieteen synty, sattuman kesyttäminen ja väestön käsitteen ilmaantuminen mahdollistivat vakuutusmatemaattisen riskiteknologian kehittymisen, mikä aloitti vakuutusyhteiskunnan laajenemisprosessin 1800-luvulla. Silti varsinkin henkivakuutuksen ja sosiaalivakuutuksen kehittyminen oli monin paikoin hidasta ja ongelmallista. Painettujen lukujen vyöryn ja tilastotieteen ohella tarvittiin vielä jotain muuta ennen kuin vakuutuksesta tuli yhteiskunnan keskeinen järjestävä tekijä. Tämä biovallan logiikasta kumpuava tekijä voidaan nimetä eräänlaiseksi *hyvinvoinnin eetokseksi*: vähitellen huoli tavallisten ihmisten (aluksi lähinnä työläisten) hyvinvoinnista ja taloudellisesta turvallisuudesta alkoi voittaa henkivakuutusta kohtaan tunnetut ennakkoluulot. Elämää vaaliva biovalta sai yhden ilmenemismuodon ensin vapaaehtoisuuteen perustuvassa henkivakuutuksessa ja sittemmin kokonaisten valtioiden tasolla sosiaalivakuutuksessa. Tämä kehitys johti sittemmin hyvinvointivaltiona tunnettuun yhteiskunnalliseen järjestelmään, jossa vakuutus on keskeinen järjestävä periaate.

Vakuutusyhteiskunnan syntyprosessi lähti lopullisesti liikkeelle vasta, kun kaksi elämän ilmiöitä kontrolloivaa hallinnan muotoa – elämän edistäminen ja sattuman kesyttäminen – yhdistyivät. Tämä murros on esimerkki hallintamentaliteetin mittavasta problematisaatiosta, joka tuli mullistamaan yhteiskunnan kehityksen. Vähitellen turvallisuudesta ja hyvinvoinnista on tullut keskeinen yhteiskuntapolitiikan tavoite ja yhteiskunnallisen järjestyksen edellytys. Vakuutus on tämän turvallisuus-

ajattelun historiallisesti muotoutunut ilmentymä (vrt. Eräsaari 1995, 176; Foucault 1995) ja siten ilmeinen esimerkki yhdestä biovallan muodosta.

3.2 Nykyaikaisen vakuutuksen juuret

Vakuutuksen kaltaisia keskinäisiä avunantojärjestelmiä on ollut ihmiskunnan varhaisimmista sivilisaatioista lähtien. Ensimmäiset vakuutukset liittyivät kaupan-
käyntiin ja kauppatavaroiden kuljetukseen, mutta vakuutus on keksitty erilaisissa paikallisissa käytännöissä aina uudelleen ja uudelleen (Pentikäinen ja Rantala 1995, 18). Jo antiikin Kreikassa ja Roomassa oli käytössä merivakuutusten varhaisia muotoja. Lisäksi Kreikassa tiedetään olleen kaupunkivaltion ylläpitämiä vapaaehtoisia eläkekassoja, ja myös roomalaiset kehittivät vakuutuksen kaltaisia käytäntöjä perustamalla yhdistyksiä, joiden tarkoituksena oli keskinäisyyden pohjalta huolehtia jäsentensä hautauskustannuksista. (Antila ym. 2003, 21; Zurich Financial Services 2004.) Nykyaikainen vakuutustoiminta syntyi kuitenkin vasta paljon myöhemmin.

Michel Albertin mukaan nykyaikaisella vakuutuksella on kaksi toisistaan poikkeavaa lähtökohtaa: alppimalli ja anglosaksinen malli. Alppimalli sai alkunsa Keski-Euroopan keskinäisen avun yhdistyksistä, joiden periaatteena oli riskien ja vastuun tasaaminen. Jokainen yhdistyksen jäsen maksoi maksun, joka oli melko riippumaton häneen kohdistuvan riskin todennäköisyydestä. Yhteisöjen periaatteena oli eräänlainen uudelleen jakava solidaarisuus. Anglosaksinen malli sai puolestaan alkunsa merenkulkuun liittyvien riskien hallinnasta. Merivakuutus syntyi kaupallisemmista lähtökohdista kuin alppimallinen vakuutus: merimallissa vakuutusmaksut asetettiin vastaamaan mahdollisimman tarkasti kunkin vakuutetun riskejä, jolloin vakuutuksella ei ollut uudelleen jakavaa vaikutusta. Tärkeintä oli riskien laskennallinen ja tehokas hallinta. (Albert 2004, 24–25 ja 39.) Uudella ajalla ensimmäiset vakuutukset olivat juuri merivakuutuksia, ja 1300-luvulta lähtien useilla Euroopan rannikkoalueilla tehtiin erilaisia merivakuutussopimuksia, vaikka varsinaisia vakuutusyhtiöitä ei vielä ollutkaan olemassa (Pentikäinen ja Rantala 1995, 19).

Albertin esittelemissä malleissa kulminoituu kaksi kilpailevaa painopistettä, joita vakuutuksessa on eri aikoina ja eri yhteyksissä korostettu: onko vakuutus ensisijaisesti *riskien hallintajärjestelmä* vai *keskinäinen avunantojärjestelmä*? Yhtäältä vakuutusta voidaan pitää utilitaristisen näkemyksen mukaisesti mahdollisimman monen oman edun ja hyödyn kannalta rationaalisenä ratkaisuna yhteisöelämän onnettomien sattumusten hallitsemiseksi, toisaalta voidaan korostaa yhteisön merkitystä keskinäisen avun käytännöissä puhumalla solidaarisuudesta ja yhteisvastuusta. Vakuutuksen historiassa nämä kaksi ajattelutapaa lomittuvat kiinnostavasti toisiinsa paitsi yksityis- ja sosiaalivakuutuksen välisessä vastakkainasettelussa myös näiden vakuutusmuotojen sisäisissä kamppailuissa.

3.3 Henkivakuutuksen synty

”Aluksi ihminen keksi vakuuttaa laivansa merenkulun riskien varalta. Seuraavaksi hän vakuutti talonsa, peltonsa ja kaiken irtaimen omaisuutensa tulipaloriskien varalta. Sitten ajatus pääomasta niin muodoin vakuutettavana intressinä nousi esille häntä eksyttäneistä sekavista ajatuksista, ja hän tajusi itse olevansa pääomaa, jonka kuolema saattaisi ennenaikaisesti tuhota. Toisin sanoen hän tajusi, että hänessä itsessään oli vakuutuskelvoinen intressi. Hän keksi henkivakuutuksen, vakuutuksen inhimillisen pääoman ennenaikaisen häviämisen varalta. Pian hän tajusi, että jos inhimillinen pääoma voi hävitä, se voi myös muuttua tuottamattomaksi sairauden, vammautumisen tai vanhuuden takia. Näin hän keksi onnettomuus- ja sairausvakuutuksen sekä eläkevakuutuksen. Vakuutus inhimillisen pääoman ennenaikaisen häviämisen ja työkyvyttömyyden varalta onkin todellinen kansanvakuutus.” (Ewald 2004, 49 [Chaufton 1884, 228].)

Henkivakuutuksen historialliset juuret ovat hyväntekeväisyydessä ja paikallisten yhteisöjen keskinäisessä avunannossa. Henkivakuutuksen varhaismuotoja voidaan löytää antiikin lisäksi keskiajalta. Keski-ikäisten ammattikiltojen jäsenet harjoittivat vakuutuksenkaltaista keskinäistä avunantoa siirtämällä syrjään osan palkastaan onnettomuustapauksien varalle. Ammattikuntien harjoittamasta henkilövakuutuksesta kehittyivät avustuskassat, joiden kehittyneemmät versiot ovat yhä toiminnassa. Eläkevakuutuksen varhaisia muotoja olivat sopimukset, joissa esimerkiksi luostari tai hallitsija maksoi elinkautista korkoa lahjoitettua omaisuutta vastaan. Lainamaksut laskettiin kuolintaulujen perusteella, joita alettiin 1600-luvulla joillakin alueilla kerätä. Kuolintaulut edustivat juuri sellaista tiedonkeruuta, jota edellä kuvasin termillä *Statistik*. Tällainen tieto loi edellytykset varsinaisen henkivakuutustoiminnan syntyemiselle. (Antila ym. 2003, 21; Zurich Financial Services 2004.) Ei-quantitatiivinen statistiikka ei kuitenkaan riittänyt pitkälle: henkivakuutuksen kehittyminen vahvisti tarvetta luoda uusia tilastollisia menetelmiä, jotka olivat välttämättömiä koko vakuutustoiminnan laajenemiselle ja menestymiselle (Zelizer 1983, 13). Henkivakuutuksen syntyminen edisti edellä käsiteltyä deterministisen ajattelun syrjäytymistä ja jumalanpelon väistymistä. Näin tuli mahdolliseksi ajatella, että omaa hyvinvointia voi parantaa eikä kohtaloonsa tarvitse välttämättä alistua.

Henkivakuutuksen kehittyminen on ollut paljon muita vakuutusmuotoja hitaampaa. Omaisuuden vakuuttaminen yleistyi nopeasti ja vaivattomasti, mutta ihmishengen ja -ruumiin vakuuttaminen kohtasi lukuisia vastoinkäymisiä. Henkivakuutuksen kehittymistä hidastivat paitsi tilastotieteen alkeellisuus ja oikeanlaisen hallintamentaliteetin puute myös monenlaiset ennakkoluulot ja moraalittomuussyytteet (ks. Ewald 2004, 44). Ensimmäiset varsinaiset henkivakuutuslaitokset perustettiin Englantiin 1700-luvun kynnyksellä ja alkuvuosikymmeninä, ja toiminta myös laajeni saarivaltakunnassa huomattavasti nopeammin kuin Manner-Euroopassa tai Pohjois-Amerikassa. Henkivakuutuksen suotuisaa kehitystä Englannissa edisti muun muassa julkinen tuki hallinnolta ja lainsäätäjiltä: jo vuonna 1721 Britannian lainsäädäntöelin

kutsui henkivakuutusta ”suotuisaksi ja hyödylliseksi” ja vuonna 1852 parlamentti kehui vakuutuksenottajia ”parhaimmaksi ja ansiokkaimmaksi yhteiskuntaluokaksi” (Zelizer 1983, 34). Toisaalta myös Yhdysvalloissa hallinto ja oikeusjärjestelmä antoivat tukensa henkivakuutukselle melkein välittömästi³, mutta tavallinen kansa suhtautui siihen hyvin epäluuloisesti. Manner-Euroopan valtioissa puolestaan sekä hallitukset ja lainsäätäjät että kansalaiset vastustivat henkivakuutusta. (Zelizer 1983, 16.) Pohjois-Amerikassa ja Manner-Euroopassa ensimmäisiä henkivakuutuksia yritettiin turhaan myydä vastahakoisille asiakkaille samaan aikaan kuin meri- ja palovakuutukset yleistyivät runsaan kysynnän myötä (Zelizer 1983, 29).

Zelizer pitää henkivakuutuksen eritahtisen kehityksen syynä erityisesti Yhdysvalloissa ja Manner-Euroopassa 1800-luvun alkupuolella vallinnutta arvomaailmaa, jonka mukaan ihmiselämän rahallinen arvioiminen oli tuomittavaa. Henkivakuutuksen ajateltiin myös olevan ”kaitselmukseen”⁴ puuttumista ja sitä pidettiin pitkään jotenkin epäilyttävänä ja moraalittomana toimintana. (Zelizer 1983.) Lisäksi henkivakuutus uhkasi kirkkojen maallista valtaa ja sen tärkeintä tehtävää, huono-osaisten suojelua (vrt. Albert 2004, 24). Henkivakuutuksen kehittymisen esteenä oli myös sen rinnastaminen uhkapeliin. Erityisesti 1700-luvun Englannissa vakuutus ja vedonlyönti kulkivat käsi kädessä. Henkivakuutuksen varhaismuodot olivat suoranaista vedonlyöntiä ihmishengistä. Ideana oli lyödä vetoa jonkin vallanpitäjän tai muun merkittävän henkilön kuolemasta tai esimerkiksi lapsen syntymästä. Myös kiertävät kauppiat saattoivat lyödä vetoa omasta kotiinpaluustaan. Eräs tarina kertoo myös spekulatiosta joukkokuolemalla: tarinan mukaan 800 saksalaista maahanmuuttajaa tuotiin Englantiin tarkoituksena lyödä vetoa siitä, kuinka moni kuolee viikossa ilman ruokaa ja suojaa. Ihmishengillä ja kuolemalla spekulointi rahaa vastaan oli suosittua ”vakuutustoimintaa”, ja henkivakuutuksella oli hyvin erilainen merkitys kuin nykyään. Väärinkäytökset johtivat siihen, että Isossa-Britanniassa vedonlyönti kiellettiin henkivakuutuslailla (*Life Insurance Act*) vuonna 1774. Laki tunnettiinkin yleisemmin nimellä ”*Gambling Act*”. Laki kielsi kaiken henkivakuutustoiminnan (kuolemalla spekuloinnin) lukuun ottamatta tapauksia, joissa vakuutuksenottajan etuna oli vakuutetun elämän jatkuminen. Tällöin vakuutuksen kohteena säilyi käytännössä oma ja lähiomaisten kuolema. Rehellinenkin vakuutustoiminta oli suurta arpapeliä, sillä toiminnalle välttämätön tilastomatemiikka ei ollut vielä kehittynyt riittävästi. (Zelizer 1983, 68–72; Antila ym. 2003, 22; ks. myös O’Malley 2002, 99.)

Vakuutuksen juuret uhkapelissä muistuttavat myös riskin käsitteen keskeisestä asemasta vakuutuksen historiassa. Vakuutuksen erottaminen uhkapelistä ja sen näkeminen uudenlaisena säästämisen ja taloudellisen ennaltavarautumisen muotona on ollut keskeinen teema ja kiista vakuutuksen historiassa. Tämä kiista säilyi

3 Esimerkiksi Pennsylvanian edustajainhuone totesi vuonna 1811, että henkivakuutus ”olisi erittäin suotuisa monille kansalaisten ominaisuuksille”. Eräässä New Yorkin osavaltion kokouspöytäkirjassa kuvattiin vuonna 1852 henkivakuutuksenottajia ”kaikista harkitsevimiksi ja järkevimmiksi kansalaisistamme”. (Zelizer 1983, 16.)

4 Oireellista on, että Ranskassa hyvinvointivaltiosta, joka siellä perustuu pitkälti sosiaalivakuutukseen, käytetään termiä *l'état providence*, kirjaimellisesti ”kaitselmusvaltio”. Tämä kertoo vakuutuksen ja sosiaalivaltion rinnastamisesta tuonpuoleiseen kaitsijaan.

lainsäätäjien jatkuvana keskustelun aiheena aina 1900-luvun puolelle asti. Tähän vaikuttivat sekä edellä mainitut historialliset tekijät että lainsäädännön epämääräisyys ja kyvyttömyys erottaa henkivakuutuksesta vedonlyöntiin liittyviä piirteitä. Vielä vuonna 1964 *Journal of Risk and Insurance* -lehdessä kysyttiin, ovatko vakuutus ja vedonlyönti sama asia. (Zelizer 1983, 68–72.)

Vaikka Yhdysvaltain ensimmäinen henkivakuutusyhtiö perustettiin jo 1759, alettiin henkivakuutuksia myydä siellä laajalti vasta 1840-luvulla. Manner-Euroopassa henkivakuutustoiminta oli vähäistä 1860-luvulle asti. Monissa Euroopan maissa ensimmäiset henkivakuutusyhtiöt perustettiin vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Henkivakuutus ei myöskään ollut hyväksytympää sellaisissa maissa, joissa sen periaatteet olivat tunnettuja ja vakuutusmatemaattiset menetelmät melko kehittyneitä (esim. Ruotsi tai Ranska). (Zelizer 1983, 27–35.) Tilastotieteen kehitys ja ”painettujen lukujen vyöry” (ks. Hacking 1990) olivat siten vain osatekijä vakuutustoiminnan laajenemisessa; tärkeää oli myös suotuisa asenneilmapiiri ja arvomaailman muuttuminen. Zelizer (1983, 25) toteaa, että erityisesti kaupungistuminen, toisin sanoen maalaismaisen, yhteisöllisen *Gemeinschaftin* muuttuminen urbaaniksi *Gesellschaftiksi*, sekä talouskasvu ja sen aikaansaama elintason nousu olivat tärkeitä edellytyksiä henkivakuutuksen laajenemiselle.

Henkivakuutuksen varhaista muotoutumista edisti ennen kaikkea sellainen ajattelutapojen problematisaatio, joka mahdollisti muutoksen uhkapelistä ja moraalittomuudesta kohti nykyaikaista hyvinvointiteknologiaa. Silti myös nykyaikaista henkivakuutusta ovat sen koko olemassaolon ajan ympäröineet monenlaiset moraaliset, poliittiset ja kulttuuriset kiistat. Tähän liittyy olennaisesti myös yksityisen henkivakuutuksen ja sosiaalivakuutuksen historiallinen kamppailu ja vuorovaikutus.

3.4 Henkivakuutuksen alkuvaiheet Suomessa

Suomessa ensimmäiset henkivakuutukset myönsi saksalainen vakuutusyhtiö *Deutsche Lebensversicherungs-Gesellschaft in Lübeck* vuonna 1832, mutta henkivakuutustoiminta oli vielä pitkään hyvin vähäistä. Ensimmäinen suomalainen henkivakuutusyhtiö, Vakuutus-Osakeyhtiö Kaleva, perustettiin vuonna 1874. Perässä seurasivat muun muassa Vakuutusosakeyhtiö Suomi vuonna 1890, Henkivakuutusosakeyhtiö Fennia vuonna 1906 ja Suomi-yhtiöstä irronnut Henkivakuutusosakeyhtiö Salama vuonna 1910. (Ahtokari 1988, 133.) Suomi-yhtiö muutettiin osakeyhtiöstä vakuutettujen omistamaksi *keskinäiseksi* yhtiöksi vuonna 1900, Kaleva ja Salama 1920-luvun alussa (Antila ym. 2003, 25–27). Useimmat henkivakuutusyhtiöt olivatkin yhtiömuodoltaan keskinäisiä eli vakuutettujen omistamia aina 1980-luvulle asti. Kuten olen edellä todennut, keskinäisyyden perinne ylittää aina henkivakuutuksen syntyyn nimenomaan paikallisten yhteisöjen kesken (alppimalli). Keskinäisyys oli tärkeä käsite myös henkivakuutustoiminnan myöhemmissä vaiheissa. Keskinäisyyden idea lisäsi vakuutusyhteisön solidaarista yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisvastuun ajatusta.

Aatteellisuudella oli tärkeä osa henkivakuutustoiminnan kehittymisen taustalla. Vakuutustoiminnan suurin tavoite ennen vuotta 1920 olikin henkivakuutusaatteen levittäminen maahan. Henkivakuutusaate koostui vuosisadan vaihteessa syntyneestä suomalaisuusaatteesta ja kansallistunteesta, vähävaraisten suojelusta ja keskinäisen turvan ajatuksesta. Vakuutusyhtiöiden tavoitteena oli levittää henkivakuutusaatetta, tehdä kansanvalistustyötä ja parantaa erityisesti ”kansan syvien rivien” hyvinvointia. (Lyytinen 1991, 100–105; Kallenautio 1994, 12–13 ja 26–29.) Erityisesti Suomi-yhtiö ja Salama perustettiin voimakkaan suomalaiskansallisen aatteen vaikutuksesta. Kolmelle myöhemmin perustetulle yhtiölle antoi puolestaan vauhtia keskinäisyyden ideaa korostanut osuustoiminta-aate, joka jakautui kolmeen päälinjaan: 1) ns. puolueettoman osuustoiminnan kannattajat (porvaristo) perustivat Henki-Pohjan vuonna 1922, 2) ns. edistyksellisen osuustoiminnan kannattajat (työväestö) Henki-Kansan vuonna 1923 ja 3) pellervolaisen osuustoiminnan kannattajat (maalaiset) Henki-Auran vuonna 1934. (Ks. Näräkkä 1992; Antila ym. 2003, 29–31.) Osuustoimintaliike jakautui vähintäänkin työväestön ja porvariston kesken kaikilla elinkeinoelämän aloilla, mikä juontui kansalaissodan tapahtumista. Vastaavaa osuustoiminnan jakautumista ei esiintynyt muualla maailmassa. (Näräkkä 1992, 229.)

Henkivakuutus alkoi vähitellen yleistyä kohoavan elintason ja tietämyksen ansiosta. Tietoa henkivakuutuksen ideasta ja tarpeellisuudesta välittivät lähinnä vakuutusyhtiöt, joiden esitteissä pyrittiin alusta asti hyvin seikkaperäisesti perustelevaan, miksi oma henki tai terveys kannattaisi vakuuttaa. Ennen ensimmäistä maailmansotaa suurella yleisöllä oli henkivakuutuksesta hyvin myönteinen kuva ja siihen uskottiin vakaasti. Ensimmäisen ja ennen kaikkea toisen maailmansodan jälkeinen inflaatio oli kuitenkin katastrofi henkivakuutustoiminnalle. Henkivakuutusyhtiöt saivat vihat päällensä, kun ihmiset menettivät suuren osan säästöistään. (Ahtokari 1988, 134–135.) Henkivakuutuksen erityispiirre on vakuutusajan pituus, jonka vuoksi se on teknisesti monimutkaisempi ja riskialttiimpi kuin vahinkovakuutus. Siksi henkivakuutustoiminta vaatii sekä pitkälle kehitettyä todennäköisyyslaskentaa että kykyä ennakoida yhteiskunnan taloudellisia muutoksia. Sen täytyy pystyä arvioimaan niin ihmiselämän kuin talouselämänkin riskejä.

Juuri edellä mainittujen syiden vuoksi vakuutusala ylipäänsä ja erityisesti henkivakuutusta on Suomessa säädely vakuutuskuluttajien suojelemiseksi poikkeuksellisen paljon, kenties enemmän kuin on yleisesti tiedossa (Ahtokari 1988, 121). Vakuutetuilla ei ole juurikaan mahdollisuuksia arvioida vakuutuslaitosten maksukykyä ja vastuullisuutta. Tämän takia on katsottu välttämättömäksi, että vakuutusyhtiöiden vakavaraisuutta ja maksukykyisyyttä valvotaan. Tätä tehtävää hoiti aiemmin sosiaali- ja terveysministeriön vakuutusosasto, nykyisin sitä hoitaa Vakuutusvalvontavirasto (Pentikäinen ja Rantala 1995, 39; Lehtipuro ym. 2004, 56). Vakuutusyhtiölaissa on henkivakuutusta koskevia erityissäännöksiä, joiden tarkoituksena on suojata vakuutuskuluttajien etuja. Yhtiöiden vakavaraisuuden valvonnan helpottamiseksi laki sääntelee henkivakuutuksen maksujen laskuperusteita. Tarkoituksena on varmistaa, että yhtiöiden maksukyky korvaustilanteissa on turvattu. (Lehtipuro ym. 2004, 48–

51.) Valtion rooli yksityisen henkivakuutuksen valvonnassa, kehittämisessä ja muodonmuutoksissa on ollut keskeinen, vaikkakin se on vähentynyt (Näräkkä 1992, 275). Henkilövakuutus on historiallisesti ollut muita yksityisvakuutuksen muotoja vahvemmin sidoksissa ei-kaupallisiin tekijöihin: hyväntekeväisyyteen, valtion valvontaan ja sosiaalivakuutukseen.

Sosiaalivakuutus ja sen historiallinen kehittyminen muodostavat henkivakuutukselle erityisen kontekstin ja samalla tärkeän vastinparin, jonka vaikutusta suomalaisen vakuutusajattelun kehittymiselle ei voida sivuuttaa. Näiden kahden vakuutusinstituution suhde on vaikuttanut olennaisesti vakuutusajattelun ja hyvinvoinnin eetoksen problematisaatioihin ja muodonmuutoksiin. Tämä kahden kilpailevan ja toisiaan täydentävän vakuutusinstituution vuorovaikutus välittyy näkyvästi analysoimassani suomalaisessa mainosaineistossa erityisesti 1960-luvulta alkaen, sillä vuosisadan alusta asti esillä ollut pakollinen sosiaalivakuutusjärjestelmä toteutui Suomessa juuri 1960- ja 1970-luvuilla.

3.5 Yksityisestä sosiaaliseen – vapaaehtoisesta pakolliseen

Yksityinen henkivakuutus ja sosiaalivakuutus pyrkivät lähtökohtaisesti samaan tavoitteeseen: ihmisten taloudellisen tilanteen turvaamiseen yllättävien elämäntilanteiden kohdatessa. Kumpikin perustuu samaan ideaan *keskinäisestä* ja *kollektiivisesta* vakuuttamisesta, jonka päämääränä on satunnaisten riskien hallinta (ks. Ewald 1993). Samansuuntaisesta lähtökohdastaan huolimatta yksityinen ja valtiollinen vakuutus eroavat monissa keskeisissä piirteissä toisistaan. Sosiaalivakuutus on *pakollista* ja usein *universaalialia* eli sen tarkoituksena on taata perusturva kaikille *kansalaisille*. Sosiaalivakuutuksen keskeisenä periaatteena ajatellaan yleensä olevan kansallisvaltion sisäinen *solidaarisuus*. Solidaarisuus viittaa paitsi kaikkia kansalaisia yhdistävään vakuutussiteeseen myös sosiaalivakuutuksen tulonjakovaikutukseen. Yksityisvakuutusta luonnehtii puolestaan *vapaaehtoisuus*. Se ei ole lakisääteistä eikä perustu kansalaisuudelle. Vähimmäisturvan sijaan sen tavoitteena on pikemminkin tuottaa *lisäturvaa* ja paikata sosiaaliturvan puutteita. (Ks. esim. Järvinen 2004; Lehtonen ja Meskus 2004.) Lisäksi yksityisvakuutusta luonnehtii *kaupallisuus* ja *kuluttajuus*. Näistä eroista huolimatta ja niitä enemmän minua kiinnostavat yksityis- ja sosiaalivakuutuksen vähemmän eksplisiittiset yhtäläisyydet ja näiden yhtäläisyyksien hienovaraiset erot. Rajanveto näiden kahden vakuutusmuodon välillä ei ole yksiselitteistä.

Ensimmäiset sosiaalivakuutuksen muodot ilmestyivät koko maailman mittakaavassa lähes 200 vuotta nykyaikaisen henkivakuutuksen syntymisen jälkeen, vaikkakin aikaviive on vaihdellut merkittävästi eri maiden välillä. Viimeistään 1800-luvun lopulta lähtien on myös sosiaalivakuutus muovannut merkittävästi vakuutusajattelua ja koko vakuutusyhteiskunnan toimintaa. Sosiaaliturvaa suunniteltiin kaikissa teollistuvissa Euroopan maissa, mutta se sai kussakin maassa omanlaisensa muodon maan historian ja poliittisen tilanteen vaikutuksesta. Sosiaalivakuutusohjelmia kehitettiin 1800-luvulla

muotoutuneessa sosiaalireformismissa, joka etsi kompromissia liberalismiin ja sosialismiin välille. Tämä sai sellaisia muotoja kuin katederisocialismi Saksassa, sosiaalinen katolismi ja solidarismi Ranskassa sekä sosiaaliliberalismi ja *Fabian Society* Englannissa. Saksassa keskeisen sijan sai nimenomaan tiettyjen elinkeinonharjoittajien pakollinen työväenvakuutus. Saksa olikin ensimmäinen maa, jossa lakisääteinen sosiaalivakuutus toteutui järjestelmällisesti. Ranskassa vapaaehtoisuuteen perustuvilla keskinäisen avun (*mutualité*) järjestöillä oli vahva vaikutus valtiollisen sosiaaliturvan kehittämiseen. Solidarismi, joka oli radikaalien tasavaltalaisten oppi, sekä keskinäisen avun perinne häivyttivät Ranskassa yksityisen ja julkisen välistä rajanvetoa. Englannissa sosiaalinen kysymys tulkittiin ennen kaikkea köyhyyskysymykseksi ja esimerkiksi ensimmäinen eläkejärjestelmä vuodelta 1908 rakennettiin verorahoitteiseksi eikä vakuutusmaksuihin perustuvaksi. (Hellsten 2004, 120–123.)

Sosiaalivakuutuksen syntyyn liitetään etenkin ranskalaisessa keskustelussa erityisen, modernissa yhteiskunnassa kehittyneen solidaarisuuden ja sen käytännöllisen johdannaisen, sosiaalisten oikeuksien, keskeisyys (Donzelot 1988). Ewaldin (1993, 449–464 ja 1995, 77) mukaan sosiaalivakuutus synnytti koko yhteiskunnan kattavan solidaarisuussopimuksen. Silti vakuutus erottui perinteisestä hyväntekeväisyydestä eikä se köyhäinavun tavoin leimannut avun saajia (Ewald 1991, 205–206). Huomionarvoista on se, että Ewald hahmottaa sosiaalivakuutuksen syntyhistoriaa yksityisen vakuuttamisen kautta. Hän puhuu usein vain vakuutuksesta eikä painota yksityisen ja sosiaalisen eroja vaan pikemminkin yhtäläisyyksiä. Ewaldin tulkintoja vakuutuksen historiasta onkin oikeutettua käyttää apuvälineenä sekä sosiaali- että yksityisvakuutuksen tarkastelussa. Samalla on kuitenkin kiinnitettävä huomiota siihen, että Ewald puhuu nimenomaan ranskalaisen yhteiskunnan tulkina.

Nykyinen keskustelu vakuutuksesta erottaa yksityisvakuutuksen ja sosiaalivakuutuksen melko jyrkästi toisistaan (ks. Järvinen 2004, 184), vaikka niiden historiassa on monia kohtaamisia ja tarttumapintoja. Aluksi henkivakuutus muodosti vaihtoehdon yksityiselle säästämislle, yhteisölliselle ”naapuriavulle” ja valtiolliselle köyhäinavulle. Itsensä vakuuttamista pidettiin 1800-luvun loppupuolelta lähtien sekä yksilöllisenä että yhteiskunnallisena velvollisuutena, kun asenteelliset ennakkoluulot henkivakuutusta kohtaan olivat vähentyneet. Myös solidaarisuuden teema esiintyi yksityisen henkivakuutuksen edistämiskampanjoissa jo ennen sosiaalivakuutuksen syntyä. Valtiosta tuli henkivakuutuksen tärkeä puolestapuhuja, ja yksityiselle vakuutukselle annettiin ikään kuin julkinen tehtävä. Hyvinvoinnin turvaaminen vakuutuksen välityksellä rationalisoi naapurustosolidaarisuuden suhteita pysyviksi sopimusoikeudellisiksi käytännöiksi ja oli siten alkuna modernille solidaarisuuden käsitteelle. (Ks. Ewald 1993; Hellsten 1993, 126–128.)

Sosiaalivakuutuksen konkreettiset juuret ovat monin paikoin hyväntekeväisyyden ja teollisuustyöläisten yksityisen henkivakuutuksen historiassa. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa työväestölle suunnattu vakuutustoiminta sai alkunsa 1700-luvun lopussa käsityöläisten hyväntekeväisyysyhdistysten (*Friendly Societies*) pohjalta. Nämä

tarjosivat työläisille henki-, hautaus- ja sairausvakuutusta. Näiden yhdistysten toimintaa myös tuettiin lainsäädännöllä 1800-luvun alusta alkaen. Vähitellen vakuutustoiminta siirtyi yhä enemmän suurempien vakuutusyhtiöiden käsiin. 1800-luvun puolivälissä Ison-Britannian valtionhallinto alkoi kuitenkin kritisoida kaupallisia yhtiöitä muun muassa työväestön epäoikeudenmukaisten vakuutusmaksujen johdosta. Tämä johti valtiojohtoisen, mutta täysin vakuutusmaksuihin perustuvan henkivakuutusjärjestelmän syntymiseen. (O'Malley 2002, 99–102.) Tämä oli askel valtion aktivoitumisen suuntaan, mutta varsinaisesta sosiaalivakuutuksesta ei vielä ollut kyse.

Ewaldin mukaan sosiaalivakuutuksen ja hyvinvointivaltion⁵ kehittyminen sai alkunsa 1800-luvun teollisuuden työtapaturmien yleistymisen myötä. Tällöin onnettomuudesta tehtiin erityinen *sosiaalinen ongelma*, joka vaati käytännöllisiä toimenpiteitä. Onnettomuus sosiaalisena ongelmana alettiin nähdä yhä enemmän yhteisesti korvattavissa olevana vahinkona. Ewald luettelee modernin onnettomuuden erityispiirteitä: onnettomuuksia tapahtuu säännönmukaisesti (tilastollisesti) tietty määrä, onnettomuus on yhdessä elämisen eli yhteisön tuote (esim. liikenneonnettomuuksia sattuu ihmisten toimiessa ja liikkeessa yhdessä, liikenteen määrän kasvaessa onnettomuudetkin lisääntyvät säännönmukaisesti). Olennaista on, että moderni onnettomuus (esim. työtapaturma) tapahtuu ryhmässä, ei pelkästään yksilön toiminnassa. Tällainen sosiaalinen paha aiheutuu ihmisten normaalista yhteistoiminnasta, ei välttämättä jonkun virheestä. Vielä 1800-luvun alussa hyvä ja paha liittyivät luontoon, oikeudenmukaisuus oli sama kuin luonnonmukainen, hyvän ja pahan luonnollinen ja deterministinen järjestys. Vakuutusyhteiskunnassa onnettomuus muuttui sosiaaliseksi ongelmaksi, joka voitiin ja piti kansallisen solidaarisuuden nimissä jakaa. (Ewald 1993, 16–20.) Onnettomuus sosiaalisena ongelmana ei ollut enää välttämättä kenenkään syy vaan tilastollinen riski, joka saattoi tapahtua kenelle tahansa. Siksi siitä oli otettava kollektiivinen vastuu ja järjestettävä vakuutus, joko pakollinen tai vapaaehtoinen.

Suuri periaatteellinen kysymys sosiaalivakuutuksen institutionalisoitumisen alkuvaiheessa olikin juuri se, pitäisikö tietynlaisen vakuutuksen olla pakollista joillekin ryhmille tai peräti kaikille kansalaisille vai pitäisikö se jättää vapaaehtoiseksi (Ewald 1993, 344). Maailmanlaajuisesti ensimmäinen koko väestöä koskeva vakuutus oli Ruotsissa 1913 aikaansaatu vanhuuseläkevakuutus (Hellsten 2004, 124). Vapaaehtoisuuden ja pakollisuuden suhdetta käsittelee urauurtavasti lordi William Beveridge 1940-luvulla Englannissa. Beveridgen vaikutus Länsi-Euroopan hyvinvointijärjestelmille on ollut erittäin tärkeä. Hän esitti vuonna 1942 laajan sosiaalipoliittisen ohjelman, jonka tavoitteena oli taata toimeentulon vähimmäistaso kaikille kansalaisille sairauden, työkyvyttömyyden, työttömyyden, vanhuuden tai perhekustannusten nousun varalta. Sosiaalivakuutuksen ohella hän ehdotti keinoiksi muun muassa

⁵ Ewaldin tutkimuksen otsikko, ranskankielen hyvinvointivaltiota tarkoittava termi, *L'Etat providence* (kirjaimellisesti kaitselmusvaltio) on käännetty saksankielisessä painoksessa *Der Vorsorgestaats*iksi, joka voidaan kääntää esimerkiksi huolenpitovaltioksi. Muita vaihtoehtoja olisivat olleet hyvinvointivaltio (*Wohlfartstaats*) ja sosiaalivaltio (*Sozialstaats*), jotka ovat molemmat yleisempiä termejä saksan kielessä. Kaitselmus (*providence*) ja huolenpito korostavat hyvinvointia enemmän valtion roolia paimenena ja kansakunnan (lauman) kaitsijana (vrt. Foucault 1991).

maksuttomia terveydenhoitopalveluita ja lapsilisiä. (Hellsten 1993, 249–253; Karisto ym. 1999, 285.) Suurin ero Beveridgen suunnitelmassa moniin aiempiin esityksiin oli nimenomaan vakuutuksen universaalisuuden korostus.

Tämän tutkimuksen kannalta erityisen kiinnostavaa Beveridgen ohjelmassa on, että hän näki vakuutuksen kulutustuotteena. Tästä huolimatta Beveridge kritisoi puhdasta kaupallista vakuutusta, sillä ”työväenvakuutus (*industrial assurance*) eli henkivakuutus vähävaraisten keskuudessa on niin erilainen verrattuna useimpiin muihin hyödykkeisiin, että sitä ei voida huoletta käsitellä kaupallisena hyödykkeenä” (O’Malley 2002, 105 [Beveridge 1942, 275]). Ratkaisuksi Beveridge esitti vakuutusyhtiöiden jakamista ylellisyyksiin (*luxuries*) ja välttämättömyyksiin (*necessities*). Välttämättömyydet olivat Beveridgen mukaan universaaleja tarpeita, joita ihminen kuluttaisi joka tapauksessa. Siksi niitä piti kohdella poikkeuksellisina hyödykkeinä, joihin on sovellettava pakollista säästäväisyyttä (*compulsory thrift*) eli lakisääteistä sosiaalivakuutusta. Ylellisyydet olivat puolestaan normaaleja kulutushyödykkeitä, ja siksi niihin oli sovellettava vapaaehtoista säästäväisyyttä (*voluntary thrift*) eli kaupallista yksityisvakuutusta. Välttämättömiin tarpeisiin kuului muun muassa toimeentulon turvaaminen tietyissä poikkeuksellisissa elämäntilanteissa. (O’Malley 2002, 105–106.)

Lakisääteisen sosiaalivakuutuksen tuli Beveridgen mukaan turvata ainoastaan vähimmäistoimeentulo, mikä sopikin yhteen Englannissa vallinneen köyhänapua painottavan ajattelun kanssa. Kaikki lisäturva piti olla yksilön oman säästäväisyyden ja vapaaehtoisuuden varassa. Näin Beveridgen järkeily syrjäytti 1800-luvulta peräisin olevan ajattelun, jossa keskeistä oli säästäväisyys (*thrift*) erityisenä työväestön moraalisenä hyveenä. Tilalle hän tarjosi teknokraattista sosiaalivakuutusta. Pakollinen sosiaalivakuutus ei edellyttänyt enää moraalista vaatimusta säästäväisyydestä. Vapaaehtoinen ”ylellisyyksien” vakuuttaminen säilytti puolestaan yksilöllisen valinnan mahdollisuuden välttämättömyyksien maailman ulkopuolella. Vanhan säästäväisyyden eetoksen tilalle tuli pakollisen vähimmäisturvan ja yksilöllisen valinnanvapauden yhdistelmä. Beveridge kiinnitti huomiota siihen, että elintason nousun myötä kulutus sai yhä merkittävemmän aseman, koska nyt myös työväestöllä saattoi jäädä palkkatulosta jotain ylimääräistä käteen. Tällöin työväenvakuutuskin oli mahdollista kaupallistaa laajemmin kuin oli aikaisemmin ajateltu, mutta ainoastaan ”ylellisyyksien” osalta, sillä sosiaalivakuutus huolehtisi välttämättömyyksistä. Keskeistä tässä on, että Beveridgen ajatukset vakuutuksesta, säästäväisyydestä ja palkkatulon ”ylijäämästä” vaikuttivat kansalaisuuden uuteen määritelmään, jossa ihmiset ovat paitsi *kansalaisia* myös yksilöllisiä *kuluttajia*. (O’Malley 2002, 105–108.)

Näin Beveridge tuli artikuloineeksi vapaaehtoisuuden ja pakollisuuden aina ajankohtaisen kysymyksen systemaattisesti ja havainnollisesti. Samalla beveridgeläinen ajattelutapa edisti vakuutusajattelun problematisaatiota tavalla, joka muunsi yksityis- ja sosiaalivakuutuksen toistensa kilpailijoista toisiaan täydentäviksi vastinpareiksi. Tämä taustalla oleva jako välttämättömyyksien ja ylellisyyksien välillä näkyy paiko-

tellen myös tarkastelemani mainosaineiston suhtautumisessa sosiaalivakuutukseen, kuten myöhemmin osoitan.

3.6 Sosiaalivakuutuksen kehitys Suomessa

Suomessa sosiaalivakuutus on kehittynyt hyvin hitaasti verrattuna moniin muihin Euroopan maihin. Vaikka jo vuonna 1882 Suomen valtiopäivillä keskusteltiin sosiaalivakuutuksesta ja samalla vuosikymmenellä asetettiin ensimmäinen komiteakin selvittämään asiaa, vakuutuksen käytännöllinen järjestäminen ei edistynyt. Tapaturmavakuutuslaki eli *laki koskeva työnantajan vastuunalaisuutta työntekijää kohtaavasta ruumiinvammasta* vuodelta 1898 on ainut poikkeus tästä. (Karisto ym. 1999, 254.) Alkuaikoina sosiaalivakuutus kohdistui kaikkialla tiettyyn kansanosaan, ennen kaikkea työväestöön, jonka havaittiin olevan eniten avun tarpeessa. Tämän takia puhuttiin työväenvakuutuksesta. Työväenvakuutuksen tärkein ero yksityisvakuutukseen nähden oli sen yhteiskunnallinen tehtävä:

”Yksityisvakuutusta varten perustetut laitokset eivät yleensä harjoita työväenvakuutusta. Niin tärkeä kuin yksityisvakuutus on yleiseltä kansantaloudelliselta kannalta, astuu siinä kuitenkin yksityisten henkilöiden, sekä vakuutettujen että laitoksen osakkaiden, oma taloudellinen hyöty etualalle, kun sitä vastoin työväenvakuutusta järjestettäessä on pääasiallisena näkökohtana pidettävä vakuutuksen kautta saavutettava yhteiskunnallinen etu. Näin ollen nimitetään tätä vakuutusta myöskin yhteiskunnalliseksi eli sosiaalivakuutukseksi. Henkivakuutuslaitosten harjoittama kansanvakuutus on kuitenkin tarkoituksensa ja tuloksiensa takia verrattain läheisessä yhteydessä varsinaisen yhteiskunnallisen vakuutuksen kanssa, joten se tavallaan voidaan lukea vapaaehtoiseen työväenvakuutukseen. Myöskin voi yksityisvakuutuksen alalla toimiva laitos sitoutua noudattamaan niitä määräyksiä, joita lainsäätäjä on asettanut jotakin työväenvakuutuksen haaraa varten, jolloin sille voidaan myöntää yksityisvakuutuksen rinnalla oikeus harjoittaa äskenmainittua vakuutusta, kuten esim. Suomessa työväentapaturmavakuutusta.” (Halsten 1925.)

Vaikka lainauksen alkupuolella todetaan yksityisvakuutuksen ja työväenvakuutuksen keskeinen ero, tuodaan siinä myös esille näiden vakuutusmuotojen läheinen suhde: yksityinen henkivakuutus määritellään vapaaehtoiseksi työväenvakuutukseksi eli tavallaan erityislaatuiseksi sosiaalivakuutukseksi. Maailmansotien välissä sosiaalivakuutuksen käsitettä saatettiin käyttää nykymerkitystä laajemmin:

”Sosiaalivakuutukseksi sanan laajemmassa merkityksessä sanotaan yhteisellä nimellä *kaikkia niitä keskinäisyyteen perustuvia laitoksia*, joiden tarkoituksena on vakuutusmenetelmiä käyttäen hankkia varoja työntekijälle tai tämän jälkeensijäneille omaisille niiden taloudellisten haittojen poistamiseksi tai lieventämiseksi, joita asianomaisen henkilön tilapäisestä tai lopullisesta

ansiokyvyn tai ansiomahdollisuuksien menetyksestä seuraa.” (Hellsten 2004, 120 [E. Kuusi 1931, 717], kursivointi Liukko.)

Ennen 1960-lukua lakisääteinen ja pakollinen sosiaalivakuutus oli Suomessa olema-
tonta lukuun ottamatta työntekijöiden tapaturmavakuutusta ja alunperin vuonna 1937
säädettyä kansaneläkelakia, jonka mukaisia pieniä eläkkeitä alettiin maksaa 1950-
luvulle tultaessa. Esimerkiksi pakollista sairausvakuutusta koskevia aloitteita tehtiin
useita kertoja, ja monet eri komiteat laativat mietintöjä sosiaalivakuutuksesta, mutta
ne eivät toteutuneet. Ammattiliittojen jäsenet saattoivat turvautua vapaaehtoisein
apukassoihin sairauden, työkyvyttömyyden tai vanhuuden kohdatessa, mutta
toimeentulo oli silti niukkaa. (Karisto ym. 1999, 268–269.) Hellsten (1993, 165) toteaa-
kin, että vapaaehtoisesta vakuutuksesta jäivät yleensä pois juuri ne, jotka sitä eniten
olisivat tarvinneet.

Toisen maailmansodan jälkeen alkaneelle suomalaisen universaalien sosiaaliturvan
kehittymiselle oli Beveridgen ajattelulla suuri merkitys. Sodan jälkeen *suuri sosiaali-
vakuutuskomitea* pohti beveridgeläistä mallia vastaavan ohjelman toteuttamista
Suomessa ja sen yleiset periaatteet saivat kannatusta, vaikka suunnitelman käynnistä-
mistä pidettiinkin taloudellisesti mahdottomana (Karisto ym. 1999, 285 [Mäntylä 1945,
397–399]). Beveridgen ja samalla Keynesin vaikutus näkyy eksplisiittisesti myös Pekka
Kuusen ohjelmallisessa teoksessa *1960-luvun sosiaalipolitiikka*, jossa Kuusi painottaa
sosiaalipolitiikan merkitystä koko väestön kulutusta lisäävänä tekijänä ja korostaa
sosiaalipolitiikan taloudellisia perusteluja. Kulutuksen lisääntyminen oli sosiaali-
politiikan keskeinen *seuraus*. Kaikista keskeisin sosiaalipolitiikan *edellytys* oli puolestaan
kansanvaltaisuus ja sitä kautta kansalaisuus. (Kuusi 1961, 59–65.) Suomalainen
sosiaaliturvajärjestelmä sai lopullisen muotonsa omintakeisena sekoituksena saksalaista
sosiaalivakuutusta ja englantilaista universaalien perusturvan mallia (ks. Hellsten 2004,
125).

Pakollisen sosiaaliturvajärjestelmän perusta rakennettiin Suomessa 1960-luvun aikana.
Suurimpia uudistuksia lakisääteisessä sosiaalivakuutuksessa olivat työeläkeuudistus
vuonna 1962 (yksityisen sektorin lakisääteiset, ansiosidonnaiset vanhuus- ja
työkyvyttömyyseläkkeet TEL ja LEL), sairausvakuutuslain tuomat uudistukset vuonna
1964 ja 1967 sekä perhe-eläkeuudistukset vuonna 1967 ja 1969 (Häggman 1997, 142
ja 172; Karisto ym. 1999, 291–292). Nämä uudistukset olivat suomalaisen hyvin-
vointivaltion rakentamisen merkkipaaluja. Samalla ne mullistivat koko vakuutus-
ajattelua ja myös yksityistä henki-, sairaus- ja eläkevakuutustoimintaa. Hyvin-
vointivaltion kehityksessä julkinen sosiaaliturva työntyi yhä enemmän yksityisten
vakuutusyhtiöiden markkinoille ja ajattelu siitä, missä menee yksityishenkilöiden ja
valtion vastuun raja, siirtyi vähitellen. Silti myös yksityinen, vapaaehtoinen
vakuuttaminen jatkoi kasvuaan sosiaalivakuutuksen rinnalla ja säilytti yhteiskun-
nallisesti merkittävän aseman.

Tultaessa 1980-luvulle suomalainen hyvinvointivaltioeetos eli kultakauttaan ja sosiaalimenot olivat huipussaan. Silti yksityisvakuutus säilyi osana suomalaista vakuutuskenttää. Uusliberalistisen aallon myötä valtion tehtäviä alettiin 1980-luvulta lähtien jälleen yksityistää ja samalla myös julkishallinnon käytännöissä ryhdyttiin soveltamaan markkinoiden logiikkaa (ks. esim. Julkunen 2001). Samalla kun puhutaan hyvinvointivaltion kriisistä ja supistetaan sosiaaliturvaa sekä siirretään vastuuta yksityisille ihmisille ja kotitalouksille, ovat yksityisvakuutukset alkaneet jälleen kasvattaa suosiotaan ja niiden merkitys on lisääntynyt. Sosiaalivakuutuksen rinnalla yksityiset vakuutuskauppiat myyvät yhä enemmän erilaisia vakuutuksia, joita ostamme vapaaehtoisesti: henkivakuutuksia, sairausvakuutuksia, tapaturma- vakuutuksia, eläkevakuutuksia, matkavakuutuksia, kotivakuutuksia, venevakuutuksia jne. Vakuutettavien asioiden määrä lisääntyy jatkuvasti. Vakuutusyhtiöt motivoivat yksityisiä ihmisiä hallinnoimaan arkielämän riskejä nimenomaan vakuutuksen avulla. Tästä näkökulmasta yksityisvakuutus muodostaa vaikutusvaltaisen teknologian ja hallinnan muodon, joka on eri aikoina vaikuttanut ihmisten käsityksiin, arvoihin ja toimintatapoihin.

***

Vakuutusyhteiskunnan kehityksellä on Ewaldin (2004, 59–61) mukaan ollut kolme pääsuuntaa: Ensinnäkin työtapaturmien yleistymisen myötä 1800-luvun lopulla alkunsa saanut sosiaalisten riskien määrittely on laajentunut kattavaksi sosiaalivakuutukseksi ja hyvinvointivaltioksi. Toiseksi sosiaalivakuutuksen laajetessa myös yksityisten vakuutusyhtiöiden toiminta on jatkanut kasvuaan: vapaaehtoisilla vakuutuksilla on merkittävä osuus vakuutusyhteiskunnassa. Kolmanneksi riskitekniikka on laajentunut ja laajenee edelleen myös vakuutustoiminnan ulkopuolelle: ”se on vallannut jatkuvasti uusia alueita” (Ewald 2004, 61). Yhä useampia asioita kohdellaan riskinä, ja niiden hallintaan sovelletaan riskitekniikkaa, toisin sanoen laskelmointia.

Vakuutus on tärkeä yhteiskunnallinen ilmiö riippumatta siitä, painotetaanko valtion roolia vakuutusinstituutina vai kaupallisia vakuutuksia. Tätä tulkintaa vakuutusyhteiskunnan luonteesta vahvistaa seuraava sitaatti 1860-luvun Ranskasta, ajalta ennen sosiaalivakuutuksen syntyä:

”Teille puhuessani mieleeni tulee pakostakin ajatus, jonka esitän pohdittavaksenne, nimittäin se, ettei yhteiskuntamme ole mitään muuta kuin kaikenkattava vakuutus, vakuutus heikkoutta, onnettomuuksia ja tietämättömyyttä vastaan. Kun arvioitte tästä näkökulmasta kaikkia instituutioitamme, niin havaitsette, että ne kaikki suuntautuvat samaan, jaloon ja suurenmoiseen päämäärään.” (Ewald 1995, 73 [Paroni de Beauverger kansalliskokouksen istunnossa 30.5.1868].)

4 HENKIVAKUUTUS RISKITEKNOLOGIANA

Edellä on käsitelty vakuutusyhteiskunnan kehitysvaiheita ja vakuutukseen liittyvien ajattelumallien murroksia vakuutuksen historian alkuhetkistä lähtien. Tästä eteenpäin keskityn tarkastelemaan vapaaehtoista yksityistä henkivakuutusta Suomessa sodanjälkeisestä ajasta 1980-luvun loppuun. Keskeinen kysymys kolmessa seuraavassa pääluvussa on, miten henkivakuutusta on perusteltu ja oikeutettu Suomessa aikana, jolloin yhteiskunnalliset muutokset ovat olleet mullistavia. Millä tavalla vakuutusyhtiöt ovat pyrkineet mainonnan avulla kasvattamaan ja valistamaan kuluttajia, oman elämänsä talouden ja hyvinvoinnin subjekteja? Miten on pyritty vaikuttamaan ihmisten ajattelumalleihin, arvostuksiin, elämäntapoihin ja toimintatapoihin, moraalijärjestelmien arkielämän eetokseen? Analysoitaessa aineistoa näiden konkreettisten kysymysten valossa on mahdollista paikallistaa ja hahmottaa myös laajempia vakuutusajattelun ja hyvinvoinnin eetoksen murroksia ja problematisaatioita. Vaikka vakuutusmainonta osoittautui rikkaaksi ja monipuoliseksi lähdemateriaaliksi, on syytä pitää mielessä, että mainonta on aina tietyllä tavalla suodattunutta. Se tuo esiin yhden näkökulman hyvinvoinnin eetoksen tuottamiseen. Samalla se kuitenkin heijastaa ajan henkeä laajemminkin.

Ewaldin (1991, 198) mukaan vakuutus perustuu riskin teknologiaan. Ewald toteaa, että kaikki vakuutuksen teoriat perustuvat riskin käsitteeseen. Vakuutuksen yhteyteen riskin käsite on tullut italian sanasta *risco* (se mikä halkoo), joka viittaa salakariin ja sitä kautta kauppamerenkulun riskiin ja varhaisiin merivakuutuksiin. Ewaldin mukaan tämä vakuutustoimintaan liittyvä uudissana saa täsmällisen merkityksen vain vakuutusteknologian kategoriana. (Ewald 2004, 45.) Riskin käsite ei ole kuitenkaan vakuutuksen yhteydessä ollut yksiselitteinen.

Tässä luvussa keskityn tarkkailemaan erityisesti sitä, millä tavalla vakuutusmainonnassa on pyritty muokkaamaan turvallisuuden ja arkielämän riskeihin ja onnettomuuksiin liittyviä käsityksiä. Miten henkivakuutus näyttäytyy mainonnassa nimenomaan riskiteknoLOGIANA, riskien tuottamisen, muokkaamisen ja hallinnan välineenä? RiskiteknoLOGIAN näkökulmasta mainonnan keskeinen piirre 1950-luvulta 1980-luvulle on uhkien ja mahdollisuuksien muodostama ambivalenssi. Riskin käsite saa siten moniselitteisen merkityksen: yhtäältä uhkaavana riskinä ja tappion mahdollisuutena, toisaalta lupaavana haaveena ja voiton mahdollisuutena. Vaikka tämä kaksitahoisuus on läsnä koko aineiston kattaman aikavälin ajan, teemojen painotus eri vuosikymmeninä vaihtelee merkittäväällä tavalla.

4.1 Arkielämän sattumanvarainen epävarmuus

”Sydämenne toimii mainiosti... valtimosta päätellen...” Mutta rasittava työ ja jokapäiväiset huolet kuluttavat sen voimia. Vain pieni osa ihmisistä saavuttaa korkean iän. Kaikki muut kuolevat inhimillisesti katsoen liian varhain.” (Suomi 1957.)

”Vahinko ei valitse aikaa. Se tulee kun on tullakseen. – – Banaaninkuoreenkin voi liukastua työajan ulkopuolella.” (Tarmo 1969.)

”Tapaturma on onnettomuus, joka uhkaa meitä tämän koneellistuneen ja kiireen puristaman yhteiskunnan ihmisiä joka hetki ja juuri nyt enemmän kuin milloinkaan aikaisemmin. Tapaturma voi yhdessä hetkessä tuhota kotimme talouden – ellemmme ole sitä vastaan varautuneet. Paras vara on sopiva vakuutus.” (Kansa 1972.)

”Vahinko ei tule kello kaulassa. Kaikki ei aina ole sinusta itsestäsi kiinni. Varovaisuus auttaa välttämään vahinkoja, mutta silti onnettomuuksien mahdollisuus on aina olemassa.” (Kansa 1988.)

Vakuutusmainonnan taustaoletuksena näyttäytyi 1950-luvulta 1980-luvulle ajatus siitä, että ihmiset eivät tiedosta turvallisuuden tarvettaan eivätkä varaudu tarpeeksi tulevaisuuden vastoinkäymisten varalle. Hallitsevia teemoja olivat arkipäivän riskit sekä elämän yleinen arvaamattomuus ja sattumanvaraisuus. Näitä teemoja korostettiin mainonnassa paljolti havainnollisilla esimerkkitapauksilla, lennokkailla kuvilla ja koskettavilla tarinoilla ihmiskohtaloista. 1950-luvulla Suomi-yhtiö muistutti, että ”meitä ihmisiä uhkaavat samanlaiset vaarat kuin kallista konetta” (Suomi 1956). Kuolemaa verrattiin koneen tuhoutumiseen, sairauksia ja tapaturmia koneen toimintahäiriöihin ja vanhuutta koneen kulumiseen. Sairaudet, tapaturmat, vanhuus ja kuolema olivat ne tekijät, jotka uhkasivat ihmisen elämää ja työkykyä.

Mainonnassa korostettiin, että vakuutus otetaan taloudellisen *pääoman* menettämisen varalta. Taloudellinen pääoma konkretisoitiin *työkykykynä* ja *terveytenä*. Näiden ominaisuuksien taloudellinen merkitys tuotiin voimakkaasti esiin varsinkin 1950-luvulla, jolloin sosiaaliturva oli vielä puutteellista ja työkyvyn menetys vaikutti tuloihin enemmän kuin myöhemmin. 1950-luvulla taloudellisen vaurauden ollessa vähäistä mainoksissa korostettiin, että ”työkyky on ihmisen arvokkain pääoma” (Suomi 1958). Hieman vauraammalla 1970-luvulla oltiin edelleen samaa mieltä, mutta varovaisempaan sävyyn: ”työkyky on ehkä arvokkain omaisuutenne” (Kaleva 1973). Mainonnassa tuotiin esiin, että elämä on arvaamatonta, ja siksi on syytä varautua tilanteeseen, jossa tämä ”arvokkain omaisuus” menetetään.

Myös Ewald (2004, 48) korostaa, että vakuutus ei viittaa ensisijaisesti itse onnettomuuteen eli vakuutustapahtumaan vaan menetettävään pääomaan. Se mikä on tapahtunut (esimerkiksi tapaturma tai kuolema), erotetaan siitä, mikä korvataan (esimerkiksi henkilön työkyvyn taloudellinen arvo). Ewaldin (1991, 199–204) mukaan vakuutusteknologia voi muuttaa periaatteessa minkä tahansa sattuman vakuutus-tapahtumaksi, jolle voidaan määritellä rahallinen arvo. Juuri tähän terveyden ja työkyvyn sekä elämän ja kuoleman laskennallistamiseen sisältyy henkivakuutuksen yksi keskeinen jännite. Ihmiselämän rahallinen määrittelemine on ongelmallista. Länsimaisessa kulttuurissa ihmiselämä ja kuolema ovat perinteisesti pyhiä asioita, eikä pyhää kuulu kohdella laskelmoiden ja hyötynäkökohtiin vedoten (Zelizer 1983, 44).

Työkyvyn korostaminen liitti vakuutuksen vaarojen ohella myös kykyihin, erityisesti terveyden mahdollistamaan työkykyyn. Muistuttamalla ihmisiä siitä, mitä heillä on, voitiin korostaa myös näiden kykyjen menettämisen mahdollisuutta ja niitä uhkaavia riskejä:

”Jos vain pysyn terveenä ja työkykyisenä, niin kyllä selviydyn...” – Terveyttämme ja työkykyämme väijyvät kuitenkin monet vaarat. Sairaus voi sattua yllättäen minä päivänä tahansa. Tapaturmien luku on jatkuvasti lisääntymässä.” (Kansa 1950-luku.)

Elämän epävarmuuden tunnus oli mainonnassa sana ”jos...”: ”jos sairaus iskisi teihin...”, ”jos työkykynne pettäisi...” tai ”jos... jäisimme yksin”. Varsinkin 1950-luvulla käytettiin paljon vertauskuvia: ”jos puu kaatuu...” tai ”jos majakka sammuu...”. Mainosten neuvo oli yksinkertainen: ”Tehkää vaarattomaksi tämä Jos”. Asiassa ei myöskään kannattanut turhaan aikailla: ”Ota henkivakuutus ajoissa”, sillä ”elämäsi pituudesta et voi mitään tietää.” Kukaan ei ole hakenut henkivakuutusta liian aikaisin – mutta moni liian myöhään.” (Suomi 1952.) Vakuutusmainonta korosti elämän kontingenttia luonnetta: elämänkulku ei määräydy deterministisesti eivätkä onnettomuudet tapahdu välttämättä, mutta onnettomuuden uhka on aina olemassa.

Elämän epävarmuuksista kaikista uhkaavimpana tuotiin esille perhehuoltajan kuolema. Tämä uhka konkretisoitui erityisen tehokkaasti kahden kuvan välityksellä Suomi-yhtiön mainoksessa ensimmäisen kerran vuonna 1958. Sama mainos esiintyi myös 1960-luvulla useaan kertaan. Se on siinä mielessä poikkeuksellinen mainos, että se ei sisältänyt juurikaan tekstiä eikä siinä kerrottu vakuutuksen yksityiskohdista. Ensimmäisessä kuvassa perheenisä istuu nojatuolissa ja lukee sanomalehteä lasten leikkiessä isän ympärillä. Äiti katsoo heitä mietteliäänä kauempaa. Alareunassa lukee isolla: ”Jos...” ja lauseen loppuosa peittyi näkyvistä. Kun kääntää lehteä paljastuu uhkaava mahdollisuus: Kuva on muuten samanlainen, mutta nojatuoli on tyhjä. Isä on poissa. Kuvateksti näkyy nyt kokonaan: ”Jos.. jäisimme yksin”. (Ks. myös Lehtonen ja Meskus 2004, 215.)

Läheisen kuolema on yleensä asia, jota ei haluta mielellään pohtia etukäteen. Edellä kuvaamani mainos esittää tämän ikävän mahdollisuuden tehokkaasti ja uhkaavasti yksinkertaisella kuvasarjalla. Se konkretisoi kuoleman mahdollisuuden ja ikään kuin pakottaa pohtimaan tämän uhkakuvan seurauksia, jotka monissa muissa mainoksissa ilmaistiin kirjallisesti: ”Se, että isä saapuu kotiin työstä terveenä ja vahingoittumattomana, on perheelle tärkeää muutenkin kuin sen ilon vuoksi, että isä saa viettää iltahetken omiensa parissa. Hänestä riippuu oikeastaan k a i k k i – perheen toimeentulo ja tulevaisuus.” (Salama 1951, harvennus alkup.) Toinen tema, jolla tehokkaasti kuvattiin isän poismenon luomaa uhkaa, oli vaimon ja lasten kärsimätön töistä palaavan isän odotus: ”Ennen kuin tutut askeleet tosiaankin kuuluvat portaissa, ennättää pieni levottomuuden häivähdys käväistä odottavassa mielessä. – – On sattunut, etteivät kaikki olekaan palaavien joukossa...” (Salama 1950.)

Arkielämän riskeistä ja uhkakuvista muistuttaminen säilyi vakuutusmainonnan keskeisenä teemana 1950-luvulta 1980-luvulle. Esimerkiksi isää kotiin odottavat vaimo ja lapset -teema jatkui 1980-luvulle asti: ”Kun palaat pitkän päivän jälkeen kotiin, perhe saattaa olla jo odottamassa ikkunan ääressä hiukan huolissaan: Missä sitä oikein viivytään? Kotona odottavan, oli se kumpi tahansa, aika on aina pidempi kuin reissusta tulevan.” (Kansa 1988.) Kuvassa vaimo ja tytär odottavat kärsimättöminä ja katsovat ikkunasta ulos. Kuvatekstissä lukee: ”Kelivaroitus tiellä liikkujille, nollan vaiheilla oleva lämpötila ja lumisade vaikeuttavat tieliikennettä kaikkialla Suomessa”. (Kansa 1988.)

Ewaldin (2004, 46) mukaan vakuutusteknologia ei pyri ainoastaan kuvaamaan riskejä vaan myös tuottamaan niitä lisää. Mainonnassa riskejä nähtiin myös sellaisissa tilanteissa, joihin ei yleensä liitetä mielikuvia vaaroista ja onnettomuuksista. Riskit ja vaarat liitettiin osaksi tuttuja ja arkipäiväisiä tapahtumia, jolloin arkielämä näyttäytyi sattumien ja onnettomuuksien miinakenttänä. Elämäkulkua kuvattiin tulevaisuuden vaarojen ja uhkien avulla, ja näin mahdollisista tulevista tapahtumista tehtiin olennainen osa nykyisyyttä (vrt. Eräsaari 2002, 20). Elämä nähtiin jatkuvana *poikkeustilan* mahdollisuutena. Vakuutuksen avulla poikkeustila oli kuitenkin mahdollista estää tai ainakin siitä oli mahdollista selviytyä. Mainonnassa osoitettiin, että arkielämän kontingenssiin oli mahdollista sopeutua. Eräsaarta (1995, 161) mukaillen kontingenssia ei pyritty eliminoimaan eikä sivuuttamaan vaan ottamaan se todesta, jolloin siihen pystyttiin suhtautumaan refleksiivisesti. Vakuutusmainonnassa ei tähdätty elämän sattumanvaraisuuden poistamiseen vaan sen hallitsemiseen. Jos vakuutus kykenisi poistamaan kontingenssin ja epävarmuuden, se tekisi itsensä tarpeettomaksi (Meskus 2002, 351).

Ihmisten arkielämään liittyvien havainnollisten esimerkkitapausten kuvaaminen ei ollut kuitenkaan ainoa keino korostaa elämän sattumanvaraisuutta. Sen rinnalla mainoksissa käytettiin vakuutusmatematiikkaan ja todennäköisyyslaskentaan perustuvaa argumentointia. Mainonta opetti, että onnettomuuksiin on mahdollista varautua ja niiden vaikutusta voidaan laskelmoidusti hallita vakuutuksen tarjoaman asiantuntijuuden ja teknologian avulla.

4.2 Vaaroista tilastolliseen riskiin

Henkivakuutusta on historian varrella syytetty sotkeutumisesta transsendentteihin kysymyksiin kuolemasta ja tuonpuoleisesta, sekaantumisesta Jumalan päätösvaltaan kuuluviin asioihin. Vielä 1940- ja 1950-luvun vakuutusmainonnassa tällaiset kysymykset olivat näkyvissä (ks. myös Meskus 2002, 349). Oli tarpeen osoittaa, että vakuutuksen ottaminen ei mitenkään vaikuta onnettomuuksien osumiseen omalle kohdalle: ”Hän, jolla on sairausvakuutus on harkitseva ja avoimin silmin tulevaisuuteen katsova kansalainen, eikä pahoja aavistuksia täynnä oleva ihminen. Hän on ymmärtänyt, että vara on viisautta, eikä vahingon enne.” (Pohja 1948.)

Ihmisten oletettiin edelleen suhtautuvan henkivakuutukseen epäluuloisesti ja uskovan deterministiseen kohtaloon. Deterministinen ajattelumalli ei antanut mahdollisuuksia erilaisten vaarojen ja vitsausten, kuten sairauksien tai onnettomuuksien, hallintaan. Kalevan mainoksessa 1940-luvun lopulla kuolema, sairaus ja vanhuus esitettiin ratsain saapuvina uhkaavina satureina: ”ennen pitkää jokin niistä saavuttaa kunkin meistä ensimmäiseksi”. Ratsastajat saavuttivat uhrinsa väistämättä, ikään kuin jonkin ”korkeamman voiman” lähettämänä. Ihmisille kuitenkin vakuuteltiin sitä, että kohtalon oikkuja on mahdollista hallita, tai ainakin niiden seurauksia on mahdollista lieventää. Vakuutusta tarjottiin välineeksi, jolla kohtalonsa voi ottaa haltuun. Mainonta opetti, että on mahdollista varautua ennalta onnettomuuksiin ja että kohtalo ei ole deterministinen. Sekä Ewald (2004, 51) että Albert (2004, 41) korostavat, että vakuutus on auttanut ihmisiä vapautumaan jumalista, ennaltamäärätystä kohtalosta ja luonnolle alistumisesta.

Vakuutusmainonnan avulla ihmisille pyrittiin osoittamaan, kuinka suuri *todennäköisyys* jokaisella on kohdata jokin onneton tapahtuma. Tämä todennäköisyys tuotiin mainoksissa esiin soveltaen *tilastollista järkeilytyyliä* (ks. Hacking 1990, 6), jonka avulla onnettomuudet ja vaarat muutettiin tilastollisiksi riskeiksi – ”kylmiksi tilastonumeroiksi” (Kaleva 1950) – ja yhteiset pelot ilmaistiin loputtomina todennäköisyyksinä: sairauksina, onnettomuuksina ja tapaturmina (vrt. Hacking 1990, 4). Canguilhemin mukaan elämän erityispiirre on sairastumisen riski (Jauho 2003, 53 [Canguilhem 1974, 167]). Mainonnassa terveys määritettiin normaaliksi olotilaksi, jota uhkaa sairaus tai tapaturma, ja tämä koski kaikkia ihmisiä: ”Tilastojen mukaan on miltei jokainen ihminen elämänsä varrella pitemmän tai lyhyemmän ajan sairaana ja työkyvyttömänä” (Kansa 1950-luku).

Mainoksissa tuotiin esiin ”tunteettomia tosiasioita” (Pohja 1953) eli arkielämän riskejä, joita perusteltiin numerotiedoilla ja taulukoilla. Tilastollinen argumentointi esitti faktoja, joilla pyrittiin vakuuttavuuteen: ”Lääkintöhallituksen laatiman tilaston mukaan sattui maassamme vuonna 1950 kaikkiaan 379 450 sairaalahoitotapausta” (Pohja 1950-luku, sama teksti toistuu useassa mainoksessa). Tilastollisten lukujen toistaminen jatkui katkeamatta vuosikymmenestä toiseen: ”joka päivä sattuu maassamme yli 2000 tapaturmaa” (Fennia 1980).

Siirryttäessä 1960-luvun puolelle mainonta muuttui vähemmän dramaattiseksi. Suuren näkyvyyden saivat uhkaavien onnettomuuksien sijasta tekniset ja laskennalliset seikat: verotus, indeksisidonnaisuus, maksuvapausetu, takaisinostoarvo ja erilaiset maksuehdot. Esitteissä oli aiempaa enemmän taulukoita ja diagrammeja, jotka korostivat vakuutuksen tarkkuutta, tieteellisyyttä ja rationaalisuutta. Argumentoinnin taustalla oleva tilastollinen ja rationaalinen järkeilytyyli vahvistui entisestään. Riskistä tuli yhä enemmän fakta ja vastaansanomaton peruste vakuutukselle.

Arkikielessä riskiä käytetään synonyymina vaaralle ja uhkaavalle tapahtumalle, mutta vakuutuksen yhteydessä riski ei oikeastaan viittaa mihinkään erityiseen tapahtumaan

vaan tilastotieteeseen ja todennäköisyyslaskentaan perustuvaan *tapaan käsitellä* tapahtumia, jotka voivat sattua jollekin ihmisjoukolle. Itse asiassa riski on minkä tahansa tapahtuman laskennallinen todennäköisyys. Riskiteknologiana vakuutus on tapahtumien todennäköisyyden laskemista ja tilastollista ennustamista. Riskiajattelun avulla vakuutus objektivoi kaikki tapahtumat sattuman kielelle, jotta niihin voisi suhtautua laskelmoiden eli varautua niihin. (Ks. Ewald 2003, 26 ja 2004, 45–46.) Elämän yleinen epävarmuus ei ole mitattavissa, mutta riskin objektiivinen todennäköisyys on (Albert 2004, 35). Vakuutuksen näkeminen riskiteknologiana korostaa sen väline- luonnetta: vakuutus on väline vaarojen laskemiseen, objektivoimiseen ja hallintaan. Riskiteknologian avulla vakuutuskoneisto artikuloi uhkaavat vaarat hallittaviksi riskeiksi, joiden taloudellisia seurauksia voidaan kontrolloida. Deleuzen (1992, 47) ajattelua mukaillen näkyvä (*visible*) vaara ilmaistaan artikuloitavana (*articulable*) riskinä.

Niklas Luhmannin (1991, 30–31; ks. myös Eräsaari 1995, 178–179; Collier ym. 2004) erottelu vaaran ja riskin käsitteiden välillä on havainnollinen pohdittaessa vaarojen muuntamista riskeiksi. Hänelle vaara tarkoittaa sellaista uhkaa, jota ei voida kontrolloida (esimerkiksi maanjäristys). Vaara on jotain kohtalonomaista ja ihmisen toiminnasta riippumatonta, toisin sanoen *ympäristöstä* johtuvaa. Riski on puolestaan jostakin tehdystä *päätöksestä* johtuvaa. Riski voidaan ottaa, mutta sitä on myös mahdollista hallita. Riskillä viitataan tällöin sekä toimenpiteisiin, jotka ovat aiheuttaneet riskin (esimerkiksi ydinvoimalat, kaivostyö tai osakekauppa), että toimenpiteisiin, joilla riskiä pyritään hallitsemaan (esimerkiksi vakuutus tai pörssianalyttikkojen ennustukset). Tässä jälkimmäisessä mielessä Luhmann antaa riskille samanlaisen merkityksen kuin Ewald: riski on modernin yhteiskunnan tapa käsitellä ja hallita satunnaisia tapahtumia, se on sattuman taltuttamista ja kesyttämistä tilastollisen järjeyden avulla (ks. myös Hacking 1990).

Ewaldin usein toistaman määritelmän mukaan riskillä on vakuutuksen yhteydessä kolme keskeistä ominaisuutta: Ensinnäkin riski on sattumanvaraisen tapahtuman laskennallinen ominaisuus; jotta jokin tapahtuma voi olla riski, sen todennäköisyyden täytyy olla arvioitavissa matemaattisin menetelmin. Toiseksi riski lasketaan aina jonkin ryhmän, esimerkiksi väestön, tasolla. Vakuutus ja riskiteknologia voivat siten kohdistua vain ryhmiin. Vakuutus muuttaa yksilöt osaksi kokonaisuutta, yhteisöä. Kolmanneksi riskillä ei viitata ensisijaisesti itse onnettomuuteen eli vakuutustapahtumaan vaan menetettävään pääomaan. (Ewald 2004, 45–48.)

Ewald (1991, 199 ja 2004, 46) nimittää riskiä Kantia mukaillen järjen kategoriaksi: riskiä ei ole annettuna havainnoissa. Jos ihminen ei ole sisäistänyt tilastollista järjelytyyliä yhdeksi ajattelunsa kategoriaksi, hän ei ymmärrä riskin perimmäistä luonnetta. Riskiä ei voi välttää, sillä riski ei kohdistu yksilöön vaan väestöön. Yksittäinen ihminen voi tietenkin yrittää elää mahdollisimman varovaisesti ja vaaratilanteita välttämällä ja näin vähentää häntä henkilökohtaisesti uhkaavia onnettomuuksia, mutta tilastollinen riski jäädä auton alle säilyy, ja juuri tähän vakuutusyhtiöt vetoavat.

Vakuutusmainonnassa sairaus, tapaturma ja kuolema käännettiin riskiajattelun kielelle, ja onnettomuudet muuttuivat kohtalonomaisista tapahtumista hallittaviksi riskeiksi ja taloudellisiksi kysymyksiksi. Vakuutusteknologia ei kuitenkaan vain muunna onnettomuuksia riskeiksi vaan pyrkii myös laajentamaan aluetta, jolla riskiajattelua voidaan soveltaa. Näin riskejä aletaan nähdä siellä, missä niitä ei aikaisemmin ole nähty. Vakuutusyhtiöt siis artikuloivat tapahtumia riskeiksi ja pyrkivät kehittämään vakuutustuotteita, joiden avulla näitä ”uusien riskejä” on mahdollista kontrolloida. Tämä ei tarkoita sitä, että riskejä keksittäisiin tyhjästä vaan sitä, että jo olemassa olevat onnettomuuksien mahdollisuudet tehdään entistä näkyvämmiksi. Sanalla sanoen kyse on ihmiselämän vaarojen ja uhkien problematisaatiosta: onnettomuudet esitetään riskeinä eli sellaisina ongelmina, joihin vakuutus voi tarjota ratkaisun.

Vakuutusyhtiön näkökulmasta kunkin asiakkaan tilastollisen riskin tulee vastata hänen vastuusuuttaan eli vakuutusmaksua. Vakuutusteknologiassa riski ja vastuu ovat toistensa vastinpareja. Vakuutuskielessä riskin ja vastuun käsitteitä onkin käytetty lähes synonyymeina: riskin asemesta käytettiin aiemmin usein sanaa vastuuvaara tai vain vastuu (Pentikäinen ja Rantala 1995, 63). Yksi vakuutusyhtiöiden tapa käyttää riskitekniologiaa oli jakaa ihmiset niin kutsuttuihin *vastuuluokkiin* ammatin – toisin sanoen tilastollisen riskialttiuden – mukaan. Kullervon tapaturmavakuutusessitteissä (1963 ja 1964) jaettiin ammatit yhdeksään vastuuluokkaan niiden onnettomuusalttiuden mukaan. Vakuutusmaksut määräytyivät vastuuluokan mukaan. Ensimmäisessä luokassa olivat liikkeitten johtajat, toimihenkilöt, virkamiehet sekä itsenäistä ammattia harjoittavat henkilöt konttoritehtävissä ja tietopuolista opetusta antavat opettajat. Viimeisessä vastuuluokassa olivat sukeltajat, konepuusepät, kivenlouhijat, teurastajat, uittotyömiehet ja räjähdysainetehtaan työmiehet. Ammatti ei ollut ainoa luokitteleva tekijä mainoksissa. Myös erityisen vaaralliset harrastukset velvoittivat lisämaksuihin.

Tällaiset luokittelut problematisoivat riskiä ja vastuuta, ne luokittelevat, määrittävät ja muokkaavat tapaamme ymmärtää ja suhtautua eri ammatteihin. Ne luokittelevat ihmisiä niihin, jotka voivat ostaa turvaa halvemmalla, ja niihin, jotka joutuvat maksamaan siitä huomattavasti enemmän; niihin, joilla vaarallisen ammattinsa takia on suurempi riski ja siksi myös suurempi vastuu itsestään, ja niihin, joilla on pienempi riski ja siksi pienempi vastuu. Nykyaikana tällaisia riskiluokitteluja horjuttavat suuronnettomuuksien ja luonnonkatastrofien kaltaiset riskit (kuten tsunami, maanjäristys tai pommi-isku), jotka voivat globalisoituvassa maailmassa kohdata ketä tahansa – niin liikkeen johtajaa kuin sukeltajaakin.

Vastuun problematisointi riskiluokittelun avulla muokkaa yksilöiden suhdetta omaan ammattiin (itseeseen), toisten ammatteihin (toisiin) ja eri ammattien suhteisiin (maailmaan). Hackingiä (1990, 6) mukaillen tilastolliset luokittelut muokkaavat ihmisiä (*make up people*): tapaamme käsittää toiset ihmiset ja suhtautua omiin mahdollisuuksiimme. Riskiluokittelu ja riskiryhmien tunnistaminen ovat riskiteknologisen hallinnan sovellutus, jonka tilastotiede ja todennäköisyyslaskenta

mahdollistavat. Foucault’laisittain (1998) ajateltuna riskiluokittelu yhdistää yksilöllisen kontrollin ja väestöllisten ryhmien kautta tapahtuvan hallinnan. Vaikka riskiä ei ole olemassa ilman tilastollista ryhmää, kullekin yksilölle määritetään vakuutuksessa yksilöllinen riski (tietyn ryhmän riskin perusteella) ja sitä kautta yksilöllinen vakuutusmaksu. Siten vakuutus *yksilöllistää* riskin siirtämällä sen ryhmän tasolta yksilön ominaisuudeksi: tällainen yksilöllisyys on luonteeltaan ”keskimääräistä yksilöllisyyttä” (Ewald 2003, 36). Tämä on normalisoivaa valtaa. Normi on mittapuu, joka mahdollistaa vertailun ja yksilöllistämisen suhteessa keskimääräiseen (Ewald 2003, 23).

Riskiluokittelu saattoi mainonnassa tapahtua myös käänteisesti: Pohja-yhtiön mainoksessa todettiin, että ”tapaturmavakuutus myönnetään ilman rajoitusta terveille, hyvämaineisille ja elämäntavoiltaan säännöllisille henkilöille, jotka ovat täysissä sielun ja ruumiin voimissa, normaalipainoisia ja vailla ruumiinvikoja” (Pohja 1965, 1966 ja 1968). Riskit tuotiin esille erityisesti sellaisten ihmisten ominaisuutena, jotka eivät kuulu lainauksen määritelmään. Samalla kun lainaus tuotti kuvaa normaalista ja hyveellisestä ihmisestä, se varoitti lukijoita sortumasta näiden hyvien elämäntapojen ulkopuolelle, alueelle, joissa oikeus vapaaehtoiseen vakuutuksen kaventuu. Mainos asetti ehdon, että taloudellisen turvan takauksen voi ostaa vain sellainen ihminen, jolla ei ole liian suurta riskiä joutua tilanteisiin, joissa vakuutuksen antamaa turvaa tarvittaisiin. Näin vakuutusteknologia seuloi riskiä yksilöitä ja valisti, kasvatti ja kehotti vakuutuksenottajia hyveelliseen ja sivistyneeseen elämään. Ei yhtään vähempää kuin muunlaiset hallinnan muodot, se pyrki säätelemään ihmisten elintapoja – ei autoritaarisesti vaan yksilön vapauden ja itsehallinnan kautta (vrt. Dean 1999).

4.3 Turvallisuuden tarve

Henkivakuutuksen ensisijainen tehtävä oli mainonnassa taloudellisen turvallisuuden ylläpitäminen: ihmisille pyrittiin osoittamaan, että vain ”henkivakuutuksen avulla perheen tulevaisuus on turvattu” (Suomi 1950). Turvallisuus tarkoitti ennen kaikkea onnellisuuden ja hyvinvoinnin pysyvyyttä. Turvallisuus on kuitenkin melko abstrakti käsite, jota oli syytä konkretisoida. Tämä tapahtui määrittelemällä mahdollisimman tarkasti, mikä oli kunkin perheen ja vakuutetun todellinen *turvallisuuden tarve*. Esimerkiksi Suomi-yhtiön monisivuisessa esitteessä vuodelta 1956 (uusintapainos 1963) punnittiin *vakuutustarpeen* ja *vakuutusturvan* optimaalista yhteensovittamista seikkaperäisesti ja havainnollisten piirrosten avulla. Kannessa oli kuva vaa’asta, jonka punnuksina olivat vakuutustarve ja vakuutusturva. Esitteen otsikossa kysyttiin: ”[m]illaisen henkivakuutusturvan perhehuoltaja tarvitsee?” Turvan ja tarpeen yhteensovittaminen pyrittiin esittämään tutkimustuloksiin perustuvana teknisenä kysymyksenä, ja asiaa perusteltiin ulkomaisen tutkimustiedon auktoriteetilla: ”tässä selvityksessä on käytetty apuna Ruotsin henkivakuutusyhtiöiden yhdistyksen laatimaa tutkimusta sekä Thule-yhtiön julkaisuja”. Vastaavanlaista henkivakuutuksen tieteellisyyttä esiteltiin esimerkiksi Suomi-Salaman mainoksessa (1974), jossa käytiin läpi ”vakuutustarveanalyysin” periaatteita. Analyysi perustui ”tutkimusten ja tilastojen avulla” suoritettavaan koneelliseen laskentakäsittelyyn.

Riskejä ja turvan tarvetta ei otettu annettuina muttei myöskään keksitty tyhjästä. Sen sijaan turvan tarve problematisoitiin, muokattiin ja konstituoitiin vakuutustarpeeksi, jota vakuutuksen koneisto saattoi kontrolloida. Vakuutus voidaan näin ymmärtää erityiseksi vastaukseksi turvan tarpeen problematisaatiolle. Foucault'ta mukaillen turvan tarve asetettiin esitteissä ”toden ja epätoden peliin”, jossa se muokattiin vakuutuksellisen tiedon ja käytäntöjen objektiksi – vakuutustarpeeksi (Rabinow 2003, 18–19 ja 55 [Foucault 1994, 670]). Tällaista problematisaatiota oli esimerkiksi sellainen ”vakuutustarpeen tunnistaminen”, josta Paavo Pitkänen kirjoitti Pohja-yhtymän asiakaslehdessä Pohjan Viirissä (2/1980):

”Kattamatonta vakuutustarvetta siis Suomessa kyllä on [henkivakuutuksessa], ehkä enemmänkin kuin missään muussa vakuutuslajissa. Kysymys onkin usein siitä, tunnistaetaanko tällainen vakuutustarve ja onko vakuutusyhtiöillä tarjolla sopivia tuotteita. – – Henkivakuutusten myynti vaatii suurempaa ammattitaitoa kuin useimpien muiden vakuutusten. Onhan helppo näyttää, minkä arvoinen talo tai irtaimisto on, mutta henkivakuutuksen tarpeen laskeminen on jo korkeaa ammattitaitoa ja hyvää koulutusta vaativa toimenpide.”

Tällaisessa asiantuntijuuteen ja ammattitaitoon vetoavassa ”vakuutustarpeen tunnistamisessa ja laskemisessa” ei ollut kysymys pelkästään olemassa olevan turvan tarpeen huomaamisesta, vaan sen muokkaamisesta tuotteistetuksi vakuutustarpeeksi. Kyse on vastaavanlaisesta mekanismista kuin edellä käsitelty vaarojen artikuloiminen riskeiksi. Turvan tarpeen problematisaatiosta oli kyse myös silloin, kun esitteissä havainnollistettiin ihmisen elinkaaren vaiheita sekä niihin liittyviä tuloja, menoja ja säästämiskykyä. Mainoksissa muokattiin kuvaa ihmisen ”normaalista” elinkaaresta ja sen eri vaiheisiin liittyvistä riskeistä sekä vakuutuksen kyvystä lieventää niiden seurauksia. Riskiteknologia näyttäytyi vakuutusmainonnassa turvan tarpeen problematisaationa. Tarkoituksena oli osoittaa, kuinka riskejä on mahdollista hallita.

Foucault (1995, 98) on todennut, että terveyden tarpeella ei ole periaatteellista rajaa. Vastaavasti myöskään turvan tarpeella ei ole periaatteellista rajaa; ei ole olemassa sellaista asiaa kuin liian paljon turvaa (Collier ym. 2004, 7). Tässä mielessä vakuutuksen tehtävä turvallisuuden takaajana saa otollisen aseman. Vakuutus on väline sekä objektiivisen turvallisuuden että subjektiivisen turvallisuuden tunteen tyydyttämiseen (ks. Hellsten 1993, 113). Yhtäältä mainosten voidaan ajatella kertovan ”todellisista tarpeista”. Toisaalta voidaan ajatella osan tarpeista olevan puhtaasti mainonnan synnyttämiä. Lisäksi jo olemassa olevat tarpeet voivat muuttua mainonnan välityksellä. (Vrt. Pantzar 2000, 16.) Taloudellisen turvan tarve voi olla todellinen, mutta mainonnan avulla tarpeita pyritään myös tuottamaan lisää ja muuntamaan jo olemassa olevia.

A. H. Maslowin kehittämässä klassisessa tarpeiden hierarkiassa turvallisuuden tarve sijoittuu seuraavaksi heti fysiologisten tarpeiden (kuten ravinnon ja asunnon) jälkeen. Kolmantena tulevat rakkauden, kiintymyksen ja yhteisyyden tarpeet, joita seuraavat itsekunnioituksen ja arvostuksen tarpeet sekä viimeisenä itsensä toteuttamisen tarpeet.

(Maslow 1973; ks. Campbell 1987, 45; Falk 1994, 146.) Mainonnassa henkivakuutus nähtiin itse asiassa kaikkien näiden tarpeiden tyydyttämisen välineenä. Sen ensisijainen tehtävä on fysiologisten perustarpeiden ja turvallisuuden tarpeen tyydyttäminen, mutta henkivakuutuksen avulla voi myös välittää rakkautta läheisilleen, saada itsekunnioitusta ja myös toteuttaa itseään, kuten myöhemmin säästövakuutuksia käsiteltäessä osoitan. Tässä työssä tarpeen käsite on olennainen, sillä se on läsnä monissa hyvinvoinnin määritelmissä. Yhteiskuntatieteellisissä teorioissa onkin pohdittu monin tavoin hyvinvoinnin ja tarpeiden suhdetta (ks. Hellsten 1993, 108–109). Esimerkiksi Erik Allardtin määritelmä hyvinvoinnista kattaa materiaaliset tarpeet (*Having*), kiintymyksen ja sosiaalisten suhteiden tarpeet (*Loving*) sekä myös itsensä toteuttamisen tarpeet (*Being*) (Karisto ym. 1999, 12).

Tarvehierarkian taustalla on ajatus, että tarpeet (*needs*) ovat ihmiselle sisäsyntyisiä, toisin kuin yleisemmät ja muokattavammat halut (*wants, desires*). Campbellin mukaan yhteiskuntatieteissä on perinteisesti käytetty kolmea näkökulmaa tutkittaessa kulutuskäyttäytymistä, toisin sanoen tarpeiden ja halujen syntyä ja muokkaantumista. Ensimmäistä näkökulmaa hän kutsuu *instinktiivismiksi*. Sen mukaan kulutus perustuu pohjimmiltaan ihmisen sisäänrakennettuihin biologisiin *tarpeisiin*, jotka ovat universaaleja. Tällöin tarpeita ei voi luoda, sillä ne ovat jo olemassa muuttumattomina. Maslowin tarvehierarkia pohjautuu pitkälti tähän teoriaan. Toinen ja edelliselle vastakohtainen näkökulma on *manipulationismi*, jonka mukaan kulutuksen liikevoimana olevat *halut* ovat aina ulkoapäin esimerkiksi mainonnan kautta tuotettuja (vrt. ”väärien” tarpeiden synnyttäminen). Kolmannen, Thorstein Veblenin mukaan nimetyn näkökulman mukaan halut ovat niinikään ennemmin tuotettuja kuin sisäsyntyisiä, mutta keskeistä on kuluttajan aktiivinen osallistuminen omien halujensa ja tarpeidensa luomiseen. Motiivina tälle pidetään erityisesti tietyn sosiaalisen statuksen tavoittelemista. (Campbell 1987, 42–57.) Tämän tutkimuksen näkökulma on lähimpänä viimeksi mainittua, vaikkakin sosiaalisen statuksen sijasta vakuutuskuluttajan motiivina on ennen kaikkea taloudellisen hyvinvoinnin turvaaminen.

Mainonta on osaltaan vaikuttanut siihen, että henkivakuutuksesta on tullut turvallisuuden takaamisen menestystuote. Mika Pantzarin mukaan menestystuotteen luomisessa on aina kyse paitsi tuotteen keksimisestä, myös tarpeen ja käyttäjäkulttuurin muokkaamisesta ja muokkaamisesta, ”uudenlaisen kuluttajan luomisesta”. Tämä voi tapahtua muun muassa mainonnan välityksellä. Kulttuurin muokkaaminen onnistuu, jos tuote ja kuluttaja muodostavat kiinteän kokonaisuuden, jolloin tuotteesta tulee itsestäänselvyys tai ”välttämättömyys”. (Pantzar 2000, 20–21.) Mainostajan tavoite on aktivoida kuluttaja haluamaan tuotetta vapaasta tahdostaan, omana perusteltuna valintanaan. Tavoitteena on kääntää sisäsyntyiset tarpeet ja muokattavat halut kuluttajan ”vapaaksi” tahdoksi (*will*), valinnoiksi ja preferensseiksi (vrt. Falk 1994, 153). Tällöin kysymys *tarpeellisuudesta* jää taka-alalle.

Teoria tarpeiden ja kuluttajan luomisesta sopii ehkä parhaiten esimerkiksi Pantzarin tutkimien kodinkoneiden ja muiden konkreettisten tuotteiden kulutukseen. Silti myös vakuutusteknologia noudattaa samanlaista tuotekehittelyn, tarpeen luomisen ja

kulttuurin muokkaamisen kaavaa. Voidaan ajatella, että perhehuoltajilla on usein todellinen tarve henkivakuutuksen kaltaiseen tuotteeseen, mutta ilman vakuutusyhtiöiden valistusta tämä tarve ei välttämättä nousisi arkikiireiden keskeltä tietoiseksi päätökseksi ottaa vakuutus. Henkivakuutus on niin abstrakti tuote ja lähempänä olevat tarpeet niin voimakkaita, että henkivakuutusten menekki vaatii aktiivista myyntiä (Pentikäinen ja Rantala 1995, 38). Mainosaineiston perusteella voidaan sanoa, että tämä myyntityö on perustunut ennen kaikkea riskiteknologiaan: arkielämän vaarojen ja turvallisuuden tarpeen problematisointiin, riskien muokkaamiseen ja tuottamiseen ja sitä kautta vakuutustarpeen synnyttämiseen.

Vakiintuneiden tuotteiden menestykseen vaikuttavat yksilöllisten mieltymysten lisäksi laaja-alaiset kulttuuriset tulkinnat ja myös erilaiset rakenteelliset kytkennät (Pantzar 2000, 22). Jos kaikilla on puhelin, se tulee jokaiselle tarpeelliseksi. Jos kaikilla on esimerkiksi yksityinen sairausvakuutus, se tulee ennen pitkää jokaiselle tarpeelliseksi. Vapaaehtoinen sairaus- tai henkivakuutus eivät Suomessa ole kuitenkaan olleet ”välttämättömiä” sosiaalivakuutuksen antaman turvan johdosta 1960-luvulta lähtien. Näin hyvinvointivaltion rakenteet ovat vaikuttaneet yksityisen vakuuttamisen tarpeeseen. Tuomas Nevanlinnan mukaan tarpeiden lisääntyminen ja laajeneminen on kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen ominaisuus. Hänen mukaansa kapitalismi tuottaa järjestelmällisesti niukkuutta, sillä kulutus perustuu niukkuuteen: ”Tällä en tarkoita vain sen reuna-alueiden köyhyyttä, vaan nimenomaan keskusten kansalaisten rakenteellista ’paitsi-olemista’: heidän kulloinenkin elintasonsa on teknisten uutuuksien, ’tuotekehittelyn’ ja kuumeisen markkinoinnin myötä aina askeleen jäljessä tarjonnan avaamista mahdollisuuksista” (Nevanlinna 2000, 121).

Turvallisuuden tarve ilmentää pyrkimystä oman elämän suojaamiseen, mikä puolestaan edellyttää jatkuvuuden tunnetta eli luottamusta siihen, että on mahdollista välttyä vaaroilta ja ikävyyksiltä nyt ja tulevaisuudessa (ks. esim. Hellsten 1993, 112). Turvallisuuden tarve voidaan nähdä yleisemmin tarpeentyydytyksen jatkuvuuden tarpeena (Laurinkari 1988, 4). Henkivakuutusmainonnassa tämä tuotiin esille yhtäältä *huolena läheisten selviytymisestä* perhehuoltajan kuoleman jälkeen (miten jälkeenjääneet selviytyvät vuokrasta, lainoista ja laskuista) ja toisaalta *huolena omasta tulevaisuudesta*. Vakuutusta tarjottiin ratkaisuksi taloudellisen tasapainon ja maksukyvyyn jatkuvuuden turvaamiseksi. Silti vakuutuksen ottamisen motiivin voidaan ajatella olevan suureksi osaksi *henkinen*. Rahallinen vakuutuskorvaus jää nimittäin usein saamatta, sillä korvauksen edellytyksenä oleva tapahtuma ei useinkaan yksittäisen vakuutetun kohdalla toteudu. Tämän tietävät myös vakuutuksenottajat, jotka silti ottavat vakuutuksen *varmuuden vuoksi*, nimittäin varmuuden tunteen vuoksi. Vakuutus ei estä onnettomuutta tapahtumasta, mutta se antaa turvallisuuden tunnetta ja luottamusta onnettomuuden kustannuksista selviämiseen. Luvattu vakuutuskorvaus antaa varmuutta toimeentulon ja elintason säilymisestä, perheen selviytymisestä ja elämän jatkuvuudesta. Silti korvauksilla on usein vasta toissijainen merkitys, sillä vakuuttaminen on ennen kaikkea *turvallisuuden tunteen* ostamista ja myymistä (vrt. Järvinen 2004, 189).

Ewald käsitteellistää turvallisuuden tarpeen kasvun modernin yhteiskunnan paradoksina: Mitä vauraampia ja hyvinvoivempia olemme, sitä enemmän voimme menettää. Mitä enemmän voimme menettää, sitä enemmän meillä on vakuutettavaa. Tuloksena on vakuutuksen ja turvallisuudentarpeen jatkuva kierre. (Ewald 1993, 15.) Tarpeiden kasvulla ei ole rajoja eikä myöskään sillä, mitä voidaan vakuuttaa. Loppujen lopuksi kysymys on turvallisuuden tarpeen muuttamisesta rahan tarpeeksi, turvallisuuden muuttamisesta rahaksi. Yhdysmerkin piirtäminen rahan ja turvallisuuden välille on kuitenkin ongelmallista, sillä raha on rajallinen kontrollikeino: ”Jos tulisi nimetä yksi konkreettinen aikakauden teema, se olisi juuri ’riski’, ’turvallisuus’ ja ’varmuus’. – Riskiteknologia kehittyy ja samalla kasvaa tietoisuus siitä, missä kaikessa olemme mukana. Turvattomuuden tunne kuitenkin kasvaa – se kasvaa yhä, kun kontrollikeinojen rajallisuus paljastuu. Näin saavutetun turvallisuuden mukana turvallisuuden tarve kasvaa.” (Eräsaari 1995, 181–182.) Helneen (2001, 87) mukaan luottamus vakuutuksen takaamaan turvallisuuteen näyttää viimeaikaisen yhteiskuntatieteellisen keskustelun valossa heikentyneen. Mainosaineiston perusteella voidaan sanoa, että henkivakuutuksen tehtävä onkin muuttunut perusturvallisuuden takaamisesta yhä enemmän vaurauden edistämiseksi, kuten seuraavissa luvuissa osoitan.

4.4 Säästämisen muodonmuutos – suojelusta sijoittamiseen

Koko henkivakuutuksen idea perustuu säästämiseen tulevaisuuden varalle. Se on riskiteknologian avulla laskelmoitua säästämistä. Säästäminen ei ole niin tuore ilmiö vakuutuksessa kuin ehkä usein ajatellaan. Myöskään sijoittamisen yhdistäminen vakuutukseen ei ole uusi piirre. Esimerkiksi keskinäisten yhtiöiden voitonjako vakuutettujen kesken sai vakuutetut ajattelemaan henkivakuutusta myös sijoituksena jo henkivakuutuksen alkuaikoina 1800-luvulla (Zelizer 1983, 19). Se, mikä aikojen kuluessa on muuttunut, on ensinnäkin säästämislle ja sijoittamiselle annettu painotus osana vakuuttamista sekä toiseksi säästämisen kohteet. Henkivakuutuksen funktio on eri aikoina vaihdellut puhtaan kuolemanvaravakuuttamisen ja puhtaan elämänvaravakuuttamisen – perheenturvan ja henkilökohtaisen säästämisen – välillä. Seuraavaksi tarkastelen säästämisen eetoksen muodonmuutoksia sodanjälkeisestä ajasta lähtien.

1950-luvulla julkaistussa Kalevan mainoksessa kysyttiin: ”Tiedättekö, että henkivakuutuksella on kahdenlainen tarkoitus: Säästäminen ja Vakuutusturva”. Suurin osa mainoksista oli 1950-luvulla suunnattu perhehuoltajille kuolemantapauksen tai työkyvyttömyyden seurauksien lieventämiseksi. Oli kuitenkin olemassa naimattomille nuorille miehille tai yksinäisille naisille suunnattuja säästövakuutuksia, joiden tarkoituksena oli nimenomaan vakuutetun henkilökohtaisen elämän turvaaminen. Useimmat mainokset esittivät henkivakuutuksen ja siihen liittyvän säästämisen kuitenkin ennen kaikkea perheen suojeluna. Tämä painottui voimakkaimmin 1960-luvulla, jolloin säästämistä omaa tulevaisuutta varten ei käsitelty henkivakuutus-

mainonnassa juuri lainkaan. 1960-luku oli poikkeuksellinen vuosikymmen, sillä jo 1970-luvun alusta lähtien säästäminen korostui jälleen voimakkaasti, ja henkivakuutukseen yhdistettiin myös sijoittaminen. Henkivakuutuksen yksi tarkoitus oli edelleen perheen suojele, mutta sijoittaminen henkilökohtaiseen tulevaisuuteen painottui yhä enemmän. Ennen kuin käsittelen tarkemmin aineiston perusteella 1970-luvulta lähtien painottunutta säästämistä ja sen muutosta sijoittamiseksi, on syytä pysähtyä tarkastelemaan historiallisia tekijöitä, jotka saattoivat vaikuttaa 1960-luvun mainonnan poikkeuksellisuuteen. Säästöhenkivakuutusten taantuma oli itse asiassa vain väliaikainen ilmiö.

Vaikka puhdas *kuolemanvaravakuutus* on henkivakuutusmuodoista vanhin, oli henkivakuutuksen päätarkoitus Suomessa ennen toista maailmansotaa ennen kaikkea säästäminen *oman vanhuuden varalle*. Aina 1950-luvun alkupuolelle asti myytiin enimmäkseen niin kutsuttuja *tavallisia henkivakuutuksia*, joiden päättymisikä oli yleensä 50–55 vuotta (jolloin säästösomma palautettiin), ja muita *säästövoittoisia* vakuutuksia. Henkivakuutusten kuolemantapauskorvaukset olivat tällöin vaatimattomia ja riittivät ehkä hautauskustannuksiin, mutta eivät jäljelle jääneiden perheenjäsenten elinkustannuksiin. Tähän jälkimmäiseen tehtävään tarkoitettujen kuolemanvaravakuutukset eli puhtaat riskivakuutukset eivät olleet ihmisten suosiossa. Sekä tavallisten henkivakuutusten että muiden säästövakuutusten keskeinen tarkoitus oli nimenomaan pääoman säästäminen vanhuuden varalle, sillä lakisäätäinen eläkejärjestelmä oli vasta rakenteilla ja vanhuuden taloudellinen turva epävarmaa. Vielä 1950-luvun alussa yli kaksi kolmasosaa henkivakuutusmyynnistä koostui vakuutuksista, joiden päätarkoitus oli säästäminen, puhtaiden kuolemanvaravakuutusten osuus oli vain noin 10 prosenttia. Sodan jälkeen säästövoittoisten henkivakuutusten myynti kävi kuitenkin erittäin vaikeaksi, sillä luottamus henkivakuutukseen säästämiskeinona oli jyrkän inflaation vuoksi kadonnut. Ratkaisuna tähän ongelmaan vakuutusyhtiöt pyrkivät kehittämään uusia vakuutusmuotoja, joissa säästön osuus olisi pienempi ja pääpaino riskiturvalla kuoleman varalta. (Ahtokari 1988, 135–139; Näräkkä 1992, 237.) Vakuutusmainonnassa alettiin muistuttaa ihmisiä siitä, että ”vaikka henkivakuutuksen avulla voidaan säästääkin – esim. oman vanhuuden varalle – se on paljon muutakin kuin pelkkä säästömuoto” (Salama 1940-luku).

Suomalaisen vakuutustoiminnan keskeinen vaikuttaja Teivo Pentikäinen olikin sitä mieltä, että henkivakuutuksen todellinen tarkoitus oli hämärtynyt säästövoittoisten vakuutusten myötä. Tämä todellinen tarkoitus oli Pentikäisen mielestä ennen kaikkea perheen suojele kuolemantapauksen varalta. Hän alkoi puhua voimakkaasti puhtaiden riskivakuutusten puolesta ja kehitti 1946 vakuutusmuodon, joka sai mahtipontisen nimen: *suurvakuutus*. Se oli puhdas kuolemanvaravakuutus eikä siihen sisällynyt lainkaan säästöerää, jonka vakuutettu voisi vakuutusajan loputtua nostaa. Suurvakuutus suunniteltiin vastaamaan perheen elinkaaren taloudellisia vaiheita mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Ideana oli yksinkertaisesti se, että kuolemantapauksessa maksettava korvaus olisi suurimmillaan silloin, kun perhe on nuori ja turvan tarve suurin. Tämän jälkeen korvaussomma alkaisi liukuvasti vähentyä samaa

tahtia kuin perheen talous vakiintuu, lapset kasvavat ja turvan tarve pienenee. Suurvakuutusta alettiin markkinoida voimakkaasti, ja 1950-luvulta lähtien sen myynti kasvoikin nopeasti. (Ahtokari 1988, 135–139.)

Puhdas kuolemanvaravakuutus ja perheen suojelu nousivat vakuutus säästämisen edelle 1960-luvun aikana. Tultaessa 1970-luvulle suurvakuutusten myynti muodosti jo yli puolet koko henkivakuutusmyynnistä vakuutussumman perusteella laskettuna, ja tavallisten henkivakuutusten ja muiden säästövoittoisten vakuutusten myynnin osuus oli enää 20–30 prosenttia (Ahtokari 1988, 135–139). Tämä trendi oli yhteydessä 1960-luvun mainontaan, jossa säästämistä ei juuri tuotu esiin. 1970-luvulla mainonnassa tapahtui kuitenkin edellä mainittu käänne vanhaan: henkivakuutukseen liitettiin jälleen henkilökohtainen säästäminen, mutta paljon entistä näkyvämmiin.

Säästövakuutusten yleistymisen 1970-luvulla liudensi rajaa pankkisäästämisen, henkivakuutuksen ja eläkevakuutuksen välillä, mikä kohtasi jonkin verran vastustusta muun muassa valtion taholta: Kaleva toi vuonna 1972 markkinoille kertamaksuisen säästövakuutuksen, jossa mahdollinen kuolintapauskorvaus rajoittui kertamaksun palauttamiseen. Vakuutustarkastusviranomaiset kuitenkin kielsivät tällaisten vakuutusten myöntämisen, sillä uutuutta ei pidetty vakuutuksena vaan talletuksena. (Näräkkä 1992, 258.) Vastoinkäymisistä huolimatta säästämistä korostavat vakuutusmuodot yleistyivät.

Erilaisten säästöhenkivakuutusten kultakausi alkoi 1970-luvun alkupuolella ja kiihtyi 1980-luvulla. Esimerkiksi Kalevan säästöhenkivakuutus tarjosi vuonna 1972 ”kuolemanturvan lisäksi erinomaisen mahdollisuuden arvon alenemiselta suojattuun pitkäjännitteiseen vakuutus säästämiseen”. Vakuutusyhtiöt toivat markkinoille lukuisia säästömuotoisia henkivakuutuksia. Kalevi Hämäläinen kirjoitti Tapiola-yhtiöiden Tapsa-lehdessä (2/1984), että ”vakuutus säästäminen on löydetty uudelleen – Vakuutus säästäminen on yhtä vanha asia kuin henkivakuutus”. 1970-luvun säästövakuutusten myötä henkivakuutukseen liitettiin yhä voimakkaammin myös *sijoittamisen* käsite. Esimerkiksi Kalevan mainoksessa vuonna 1976 esiteltiin sijoitusmuotoa, joka antaa rahoille inflaatio suojaa, hyvän koron, on veroton, varma ja vaivaton sekä ”antaa turvaa myös kuolemantapauksessa”. Vakuutusturva kuolemanvaralta esiteltiin säästöhenkivakuutuksen viimeisenä etuna, ikään kuin sivutuotteena. Yhä useampi vakuutus muuttui sijoitussopimukseksi, johon sisältyi kätevästi myös kuolemanvaraturva.

Rahaa ei kehoitettu vain säästämään vaan tuotiin esille tuoton ja voiton mahdollisuus. Sijoittaminen eroaa säästämisestä juuri siinä, että se ikään kuin lupaa mahdollisuuden pääoman arvon kohoamiseen. Sijoittamisella viitattiin mainonnassa myös siihen, että rahaa ei jätetä vain makaamaan, kuten säästämässä, vaan se sijoitetaan johonkin tiettyyn kohteeseen, joka tulevaisuudessa voidaan säästövakuutuksen avulla realisoida. Mainoksissa todettiin, että ”vakuutus kirja on arvopaperi”, jonka arvonsäilyvyyden takeena oli indeksisidonnaisuus ja pitkän tähtäyksen sijoituspolitiikka (Kaleva 1972).

Vakuutettu ei saanut vain omiaan takaisin vaan saattoi myös voittaa, sillä säästöhenkivakuutus oli ”tuottava sijoitus” (Tapsa 3/1987). Sijoittamisen korostuminen vakuutuksen yhteydessä osoitti keskeisen riskitekniikan piirteen: riskin hallinta on ennen kaikkea laskelmoimista mahdollisimman suuren edun saavuttamiseksi.

4.5 Riskin muodonmuutos – onnettomuuksista unelmiin

Vakuutussäästämisen eetoksen muodonmuutosta 1950-luvulta 1980-luvulle voidaan käsitellä myös toisesta näkökulmasta, nimittäin riskin käsitteen muodonmuutoksena. Elämän epävarmuus ja riskien korostaminen säilyivät vakuutusmainonnan keskeisenä sisältönä 1950-luvulta 1980-luvulle. Tultaessa 1980-luvulle riskin käsite liitettiin edelleen onnettomuuksiin ja ei-toivottuihin tapahtumiin mutta yhä enemmän myös tulevaisuuden myönteisiin mahdollisuuksiin. Tällainen riskiajattelu tähtäsi edelleen onnettomuuksien seurauksien tasaamiseen ja kontrolloimiseen mutta myös unelmien ja haaveiden toteuttamiseen, voiton mahdollisuuteen. Yhteiskunnan vaurastuessa ja elintason kohotessa ei kannattanut tyytyä riskin negatiivisten seurausten minimoimiseen, vaan riskin positiivisten seurausten maksimoimiseen.

Mainonnassa riskin myönteinen merkitys oli läsnä 1950-luvulta lähtien mutta vahvistui huomattavasti 1970-luvun puolivälissä yhtä aikaa säästöhenkivakuutuksen nousun myötä, jolloin tulevaisuuden positiivisten mahdollisuuksien sekä unelmien ja haaveiden korostaminen muuttui aiempaa näkyvämmäksi. Verdandin mainoksessa vuonna 1976 kysyttiin: ”Miksi menestyvillä ihmisillä on henkivakuutus?” Vastaus kuului: koska se ”auttaa heitä saavuttamaan tavoitteensa”. Tällaisia tavoitteita mainonnassa olivat esimerkiksi lomamatka kaukomaille, oma mökki, ranta ja vene sekä muut viihtyisät vapaa-ajan mahdollisuudet – erityisesti harmaan arjen ulkopuolella olevat asiat. Nämä unelmat oli mahdollista toteuttaa ottamalla henkivakuutus, jonka avulla voi säästää ja saada siten ”taloudellista liikkumavaraa”. (Verdandi 1976.) Vastaava argumentointi tyyli löytyi jo 1950-luvun mainoksista: ”Vakuutussumma voi tehdä mahdolliseksi monen hartaan toivomuksen täyttymisen. Ehkäpä esim. oma tupa tai jokin muu uneksimanne päämäärä ei silloin enää olisikaan toiveajattelua, vaan täyttä todellisuutta.” (Suomi 1950.) Painopisteen muutos oli kuitenkin selkeä: 1970-luvulta lähtien vaarojen ja uhkien rinnalla korostettiin yhä useammin positiivisia mahdollisuuksia ja haaveita – ei vain elintason pitämistä ennallaan vaan unelmia paremmasta elämästä. Samalla kun yleinen varallisuus ja kansalaisten elintaso nousivat, ryhdyttiin mainonnassa tavoittelemaan yhä parempaa tulevaisuutta.

Henkivakuutuksen yhteydessä korostettiin jo varhain yksilöllisiä päätöksiä, joiden avulla jokainen voi vaikuttaa omaan henkilökohtaiseen tulevaisuuteensa. Kuitenkin vasta 1970-luvun loppupuolelta alkaen seuraavanlaiset lauseet saivat yhä enemmän painoarvoa: ”Haluatko hankkia vapaa-ajan asunnon, purjevereen...?” (Kaleva 1976) tai ”Mitä kaikkia unelmia niillä [vakuutusajatuksilla] voisit toteuttaa leppoisina eläkepäivinä?” (Kansa 1987). Kalevan mainoksessa vuonna 1976 kehoitettiin

toteuttamaan unelmat ja suunnitelmat uuden tavoitesäästövakuutuksen avulla: ”Sinulle ... joka pidät elämästä” ja ”... jolla on suunnitelmia ja halua toteuttaa ne”. Sammon (1984) esitteessä muistutettiin, että vakuutuksen avulla kerätyllä pääomalla ”voi tehdä juuri sitä, mistä aina on unelmoinut: matkustella, harrastaa, huvitella ja hemmotella lapsenlapsia – vapaina vuosina voitte hankkia elämäänne väriä ja vaihtelua”. Kyse ei ollut enää pelkästään perheen taloudellisesta selviytymisestä ja perusturvasta vaan myös haaveista paremmasta ja vauraammasta tulevaisuudesta. Tällaiset teemat olivat näkyvissä jo 1950-luvulla, mutta huomattavasti vähemmän kuin myöhemmin. Vasta 1980-luvulla pääsivät varsinaiset *haaveiden markkinat* valloilleen. Itsen ja perheen vakuuttaminen jonkin onnettomuuden varalta muuttui toissijaiseksi ja tavoitteellisesta säästämisestä tuli henkilövakuutuksen tunnusomaisin piirre nousukauden värittämin kohtein:

”Vakuuta itsesi ja säästä samalla mukava pesämunana vuosituhaten vaihtumisen juhlimista varten! – Ostat vaikkapa kauniin turkin, timantin, kultaa, helmiä, taidetta, arvopapereita tai teet rahalla ikimuistoisen matkan.” (Kansa 1989.)

Tulevaisuudessa uhkaavien riskien ja vaarojen eli pahan päivän varalle säästäminen vakuutuksen perimmäisenä ideana antoi vähitellen tilaa sijoittamiselle ja säästämislle *hyvän päivän varalle*: ”pääset nauttimaan eduista silloin kuin itse haluat – vaikei vahinkoa tapahtuisikaan” (Sammon sanomat 3/1987). Vakuuttaminen ei ollut pelkästään uhkaavan onnettomuuden, kuten kuoleman varalle vakuuttamista, vaan se oli yhä enemmän myös *elämän* varalle vakuuttamista. Henkivakuutus näyttäytyi kahdessa täysin vastakkaisessa merkityksessä: yhtäältä kuolemanvaravakuutuksena ja toisaalta elämänvaravakuutuksena. On historiallisten sattumien tulos, että näitä molempia vakuutusmuotoja nimitetään henkivakuutukseksi. Tässä mielessä henkivakuutus on ambivalentti ja epämääräinen käsite. Henki viittaa sekä ihmisen kuolevaisuuteen että elämään itseensä.

Unelmien korostuminen oli merkki henkivakuutuksen muuttumisesta yhä enemmän kohti säästövakuutusta: painopiste siirtyi läheisten suojelusta henkilökohtaisen taloudellisen hyödyn tavoitteluun. Säästöhenkivakuutus otettiin esimerkiksi onnellisten ja vauraiden eläkepäivien turvaamiseksi eikä niinkään tulonmenetyksen riskin varalta. Kyse oli ajattelutavan muutoksesta. Tulevaisuutta ei esitetty uhkana vaan positiivisena mahdollisuutena: esimerkiksi palkkatyön päättymisen ja palkkatulojen loppuminen näyttäytyivät toivottavana ja lupauksia herättävänä asiantilana.

Edellä kuvatussa kehityksessä oli kyse muodonmuutoksesta suhtautumisessa riskiin ja vastuuseen: siirtymä pelkästä riskien jakamista ja kontrollia korostavasta ajattelusta kohti riskien hyväksymistä, omaksumista ja suoranaista ”syleilyä” (*embracing risks*) (Baker ja Simon 2002). Riski sai uusia, yhä positiivisempia merkityksiä. Kun nämä kaksi näkökulmaa (riskin kontrolloiminen ja riskin hyväksyminen) yhdistyivät, yhä useampia ihmiselämään kuuluvia asioita alettiin käsitellä riskin käsitteen avulla. Tällaisessa riskiajattelussa elämänhallinnan tuli perustua laskelmointiin, voiton ja

tappion mahdollisuuden arviointiin. Kun riskin myönteiset merkitykset korostuivat, vakuutus muuttui yhä enemmän välineeksi ja teknologiaksi, jota ihmisten odotettiin käyttävän paitsi vaaroihin varautumisessa myös hyvinvoinnin parantamisessa. Jokaisen tuli yksilöllisesti opetella hallitsemaan riskejä ja käyttämään niitä hyväkseen. Vanha sanonta muuttui vaatimukseksi: jos ei ota riskiä, ei voi voittaa. Riskiä ei kohdattu enää kohtalonomaisena vaarana, vaan oli tehtävä *päätös* sen ottamisesta ja hyväksikäyttämistä (vrt. Luhmann 1991, 30). Onnettomuuden riskin saattoi kääntää voitoksi itselleen.

Riskin muodonmuutos näkyi vakuutusyhtiöiden tavassa saada ihmiset ajattelemaan, että vakuutus voi olla paljon muutakin kuin riskin tasaamista. Jos riski on jotain, jonka voi hyväksyä ja ottaa vastaan, se ei voi viitata pelkkään vahinkoon tai vaaraan. Riskin voi nähdä myös mahdollisuutena johonkin tai sijoituksena tulevaisuuteen, jos sitä vain hallitaan oikein (vrt. Baker ja Simon 2002). Molemmat riskin merkitykset olivat läsnä vakuutusmainonnassa 1950-luvulta 1980-luvulle, vain painopiste muuttui vuosikymmenten kuluessa. Tämä näkemys positiivisesta riskistä ja vakuutuksesta sijoituksena on sukua Ewaldin (1999, 199) näkemykselle, jossa riski ja vakuutus yhdistyvät uhkapeliin. Ewald (1995, 81) esittääkin, että ”vakuutuksen mallina on peli: riski ja onnettomuus ovat kuin ruletin numeroita tai uhkapelissä nostettuja kortteja”. Uhkapelin yhteydessä riski tarkoittaa mahdollisuutta hävitä tai voittaa. Tällöin riskillä on kaksinainen ja ambivalentti merkitys. Kun vakuutuksen yhteydessä riski määriteltiin aluksi tilastolliseksi vaaraksi, jäljelle jäi Mary Douglasin (1990, 3; ks. myös Baker ja Simon 2002, 19) mukaan vain riskin negatiivinen merkitys, joka oli hallitseva teema erityisesti 1950- ja 1960-lukujen vakuutusmainonnassa. Riskin käsite ei kuitenkaan yhdisty ensisijaisesti vaaraan tai uhkaan vaan ennen kaikkea sattumaan ja todennäköisyyteen. Vakuutuksen avulla tappionkin voi kääntää voitoksi ja esteistä tehdä mahdollisuuksia. (Ewald 1991, 199–200 ja 2004, 46.) Riski voi siten olla joko uhka tai mahdollisuus, tappio tai voitto. Tällöin riski voi olla jotain hyväksyttävissä olevaa, jopa tavoiteltavaa, jotta tulevaisuudessa voitaisiin saavuttaa jotain potentiaalista hyvää.

***

Tämän pääluvun yhteenvetona voidaan todeta, että henkivakuutusmainonnassa tapahtui tarkastellulla aikavälillä merkittävä muodonmuutos riskiteknologian näkökulmasta katsottuna. Suhtautuminen onnettomuuksiin ja mahdollisuuksiin sekä säästämiseen ja sijoittamiseen painottui uudella tavalla. Elämän epävarmuus ja vakuutustarpeen tuottaminen pysyivät näkyvinä teemoina, mutta samalla vakuutus yhdistettiin yhä useammin positiivisiin mahdollisuuksiin. Muutos ei ollut kuitenkaan yksiselitteinen tai totaalinen. Pikemminkin kyseessä oli tuttujen käsitteiden merkitysten pluralisoituminen ja uudelleenjärjestyminen. Henkivakuutusmainonta vetosi yhä enemmän yksilöllisiin vaihtoehtoihin, mikä johti siihen, että vakuutetuille tarjottiin erilaisia mahdollisuuksia riskien, turvallisuuden ja taloudellisen hyvinvoinnin hallintaan.

Kun henkivakuutusmainonnassa problematisoitiin arkielämän turvallisuuteen, uhkiin ja mahdollisuuksiin liittyviä kysymyksiä, tultiin samalla määritelleeksi tietynlainen hyvä ja onnellisen elämän malli. Vakuutusmainonta tuotti mielikuvia sellaisesta hyvinvoinnin subjektista, joka asetti tulevaisuuden riskeihin varautumisen ja taloudellisen turvallisuuden takaamisen keskeiseksi hyvinvoinnin edellytykseksi. Riskin ja säästämisen muodonmuutokset tiivistävät sen hyvinvoinnin eetoksen muutoksen, jota mainonnassa tuotiin esille. Seuraavissa luvuissa lähestyn samaa muodonmuutosta toisella tavalla. Edellä käsitelty vakuutusajattelun muutos voidaan käsitteellistää myös vastuun näkökulmasta, sillä riski ja vastuu ovat vakuutuksessa toistensa vastakäsitteitä. Vakuutus on paitsi riskiteknologiaa myös vastuun teknologiaa.

5 YKSITYINEN VASTUU

”Franklin Roosevelt: ”Niitä etuja, joita henkivakuutus joka päivä tuottaa kaikille, ei voida väheksyä. Henkivakuutuksesta on tullut osa käytännöllistä elämäämme. Pitää voimassa riittävä henkivakuutus on moraalinen velvollisuus, joka on säilytetty kansalaisten suuren enemmistön harteille.” (Vakuutusyhtiö Kaleva, 1950-luku, ei vuotta.)

Kalevan mainoksessa tiivistetään Franklin Rooseveltin sanoin osuvasti vakuutukseen liitetyn velvoittavan vastuullisuuden luonne. Deborah Stonen (2002, 54) mukaan vakuutus sosiaalisena instituutiona lisää julkista moraalikeskustelua yksityisestä ja sosiaalisesta vastuusta ja sen jakamisesta. Yhtäältä vakuutus luo vastuullisuutta ja toisaalta se jakaa vastuuta (Baker 2002, 33–34). Kun ihminen vakuuttaa itsensä vapaaehtoisesti, hän osoittaa vastuullisuutta itseään tai läheisiään kohtaan mutta samalla myös vähentää henkilökohtaisen vastuunsa taakkaa jakamalla sitä muiden vakuutettujen kesken vakuutusyhtiöiden toimiessa välittäjinä. Vakuutus on *moraaliteknologiaa*, joka ”mahdollistaa yksittäisille ihmisille vastuullisuuden näyttämisen sitä kautta, että vastuuta vähennetään sitä jakamalla” (Lehtonen ja Meskus 2004, 216). Siten henkivakuutus edellyttää sekä yksityistä että kollektiivista vastuuta.

Tässä luvussa keskeinen kysymys on, miten mainonnassa pyrittiin muokkaamaan yksityiseen vastuuseen liittyviä käsityksiä. Kaikista tärkein vastuullisuuden kohde mainonnassa oli perhe. Perheenhuoltajan piti kuitenkin vastata paitsi perheestään myös itsestään. Myös yksinäisten ihmisten tuli olla vastuussa omasta tulevaisuudestaan. Konkreettisesti vastuullisuus tarkoitti ennaltavarautumista ja tulevaisuuden suunnittelua, elämänhallintaa ja itsehallintaa.

5.1 Vastuu perheestä

Vakuutusmainonnan keskeinen sanoma oli, että perheenpään tuli turvata perheensä toimeentulo ja selviytyminen kaikissa mahdollisissa tilanteissa, myös oman työkyvyttömyyden ja kuoleman kohdatessa. Perheenhuoltajan tärkein tehtävä oli huolenpito läheisistä ja perheen vauraudesta. Pohjan mainoksessa vuonna 1952 kysyttiin: ”Oletteko te perheenne vahva mies”. Vastuullisen perheenisän tuli ”pitää ohjaket käsisään”. Perheestä huolehtiminen oli osa suunnitelmallista ja järkevää elämänhallintaa:

”Miten selluloosankeittäjä Kalle Koivunen järjesti asiansa? Hän ei luottanut sokeasti tulevaisuuteen. Hän tiesi, että sekä hänen että hänen perheensä tulevaisuus riippui hänen omasta säästäväisyydestään ja kyvystään järjestellä asioita.” (Salama 1950.)

Elämänhallinnan rationaalisuutta korostavien perustelujen ohella mainonnassa vedottiin tunteisiin, huoleen omista läheisistä. Varsinkin lapset olivat mainonnassa

näkyvästi esillä. Lapsista puhumalla muistutettiin tulevaisuuteen varautumisen tärkeydestä. Lapset edustivat potentiaa ja konkretisoivat tulevaisuuden mahdollisuudet ja niihin suuntautumisen (Lehtonen ja Meskus 2004, 213). Perheenhuoltajan vastuuseen vedottiin usein esimerkiksi sellaisilla otsikoilla kuin ”Heistä on nyt kysymys...” tai ”Mitä jätätte heille...”, isoilla kuvilla lapsista ja äideistä tai vetoavalla runolla (Aura 1951):

Siniset lapsensilmät
sinuun katsovat.
Siniset, kirkkaat silmät,
mitä ne sanovat?

”Oletko muistanut meitä,
aika jos jättää sun?
Oletko muistanut meitä,
lapsiasi sun?”

Erkki Vuorela

1960- ja 1970-luvun mainonnassa perhe oli jonkin verran näkymättömämpi teema kuin 1950-luvulla. Tämä on siinä mielessä erikoista, että 1960-luku oli nimenomaan perheenturvavakuutuksen vuosikymmen. Osittain tämä selittyy mainonnan tyyllillä: mainokset olivat aiempaa asiapitoisempia ja ”kuivempia” eivätkä vedonneet yhtä näkyvästi tunteisiin tai huoleen läheisistä. Sen sijaan kiinnitettiin paljon huomiota rationaaliseen kalkylointiin ja vakuutuksen teknisiin ominaisuuksiin. Myös sosiaalivakuutuksen laajentuminen juuri 1960-luvulla vaikutti asiaan, sillä sosiaalivakuutuksen kommentointi vei tilaa mainonnan perinteisiltä teemoilta. 1970-luvulla puolestaan erilaisten säästövakuutusten näkyvät kampanjat vähensivät perheen korostamista, ja henkilökohtainen taloudellinen hyöty nousi näkyvimmäksi teemaksi. Vastuu perheenjäsenistä säilyi kuitenkin mainonnan perustavana teemana läpi vuosikymmenien. Kalevan esitteessä tuotiin selkeästi esiin se, mitä naimisiinmeno ja perheen perustaminen pohjimmiltaan tarkoittavat: ”Onnea nuorelle parille. Olette juuri tehneet elämänne ehkä tärkeimmän ratkaisun ja päättäneet *ottaa vastuun myös toisesta ihmisestä*, puolisoista, jonka kanssa rakennatte yhteistä tulevaisuutta.” (Kaleva 1975, kursivointi Liukko.) Perheen funktiona oli vakuutusmainonnassa nimenomaan vastuun ottaminen muista perheenjäsenistä.

1980-luvun mainonta pursusi jälleen perheen ja läheisten korostamista. Tapiolan asiakaslehdessä Tapsassa (3/1983) perhe korostui entisen kestävyysjuoksijan Pekka Vasalan haastattelussa, jossa hän kertoo, kuinka ”perhe-elämä nousi tärkeysjärjestyksessä ykköseksi.” Turvallisuus merkitsi hänelle nimenomaan ”kotia, perhettä, läheisiä sekä ammattia ja elintaso”. Perheen merkitystä korostettiin samaan tapaan kuin 1950-luvulla, yhtäältä vetoavasti: ”Äiti, voiks isin korjata, jos se menee rikki” tai ”Isi, paljoks maksaa jos ostaa kaupasta uuden äidin?” (Viva 1989), ja toisaalta perusteellisesti:

”Nuoressa perheessä isän ja äidin harteilla on paljon vastuuta. Oma napa ei enää voi olla maailman keskipiste. Puolisoilla on huollettavanaan toinen toisensa, yhteiset lainat, yhteinen koti – ja ennen kaikkea: lapset. Lapset ovat perheen suojattomimmat jäsenet. Ajattelepa heitä. Heille sinä perheen huoltajana olet koko olemassaolon kulmakivi. Tuki ja turva, joka elätät heitä työlläsi ja palkallasi. Sinä tarjoat heille elämän edellytykset, elämisen laadun ja tulevaisuuden.” (Sampo 1985.)

Perhehuoltaja esitettiin vakuutusmainonnassa yhteiskunnan perustavana moraalisena toimijana, jonka tärkeimmät hyveet olivat vastuullisuus ja ennaltavarautuminen. Yksilön tuli olla vastuussa ennen kaikkea perheestään. Perhe tarkoitti vanhempia ja lapsia, joissain harvoissa tapauksissa myös isovanhempia. Mainonnassa perhe nähtiin lähimmäisenrakkauden ja vastuullisuuden luonnollisimpana toiminta-alueena ja yhteiskunnan perustavimpana yhteisönä: henkivakuutus ”lujittaa vastuuntuntoa ja kotia – ja kotihan on yhteiskunnan perusta” (Pohja 1952). Perheellä oli paitsi moraalinen myös yhteiskunnallinen ja taloudellinen tehtävä. Perhe oli mainonnassa keskeinen argumentoinnin ja hallinnan väline. Ilpo Helénin mukaan viimeisten muutaman sadan vuoden aikana perheestä on tullut yhteiskunnallisen vallan väline niin järjestyksen ylläpidossa, väestön lisääntymisen säätelyssä, terveyden vaalimisessa kuin sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa: esimerkiksi kampanjat kuolleisuuden vähentämiseksi ja avioliittojen tai rokotusten edistämiseksi kohdistuivat nimenomaan perheeseen. Perhe-elämä on saanut yhteiskunnallisen ja poliittis-hallinnollisen merkityksen. Hegelille, ja Suomessa hänen ajatuksiaan soveltaneelle Snellmanille, perhe oli valtion eettinen perusta, jonka olemukseen kuului rousseaulaisesti rakkaus ja kasvatus, mutta myös talouden hallinta. Rousseaulle perhe oli itsenäinen, vanhempien ja lasten keskinäisestä rakkaudesta syntyvä alkuperäinen ja ainoa luonnollinen yhteisö. Tällainen perheihanne konkretisoitui ja sai tukea 1800- ja 1900-lukujen poliittisista yhteiskuntaelämän säätelyhankkeista. (Helén 1997, 104–109.) Henkivakuutusmainonta tuotti osaltaan aivan vastaavaa perheideaalia.

5.2 Sukupuolittunut vastuu

”Päivän tärkein hetki on useimmissa perheissä se, jolloin isä – ja nykyisin monesti myös äiti – palaa kotiin työstä. Jo aikoja ennen kuin tuttu hahmo ilmestyy kotikadulle, kiipeävät innokkaat odottajat ikkunaan ja pienet nenät painuvat litteiksi ruutua vasten. Jollei ikkunasta näe kadulle, kuunnellaan korvat hörössä isän askeleita ja avaimen rapsahdusta lukossa.” (Salama 1951)

Yllä olevasta sitaatista löytyy erilaisia muunnelmia monissa mainoksissa 1950-luvulta 1980-luvulle. Tarkoituksena oli korostaa isän roolia perhehuoltajana ja taloudellisen vastuun kantajana – perheen riippuvuutta hänestä. Lainaus oli siinä mielessä poikkeus 1950-luvun mainonnassa, että isän rinnalla myös äiti otettiin esille mahdollisena

perheenhuoltajana. Oletusarvona oli kuitenkin yleensä isä, vaikka äiti joskus teksteissä mainittiinkin. Yhtäkään sellaista kuvaa ei mainoksissa vielä 1980-luvullakaan ollut, jossa kotona odottajina olisivat isä ja lapset.

Mainonnan mukaan ”jokaisen isän velvollisuus” oli huolehtia taloudellisesti lapsistaan ja vaimostaan ottamalla henkivakuutus. Vaimon velvollisuus oli kuitenkin ”huolehtia siitä, että näin todellakin on tapahtunut.” (Suomi 1950.) Näin lopullinen vastuu sysättiin joissakin mainoksissa vaimolle. Vaikka perheissä esitettiin auktoriteettina, jonka tuli pitää järjestyksessä perheensä, taloutensa ja oma elämänsä, edellisen kaltainen huomautus toi vaimon esille henkilönä, joka saattoikin todellisuudessa olla perheen talouden hallitsija – ”kodin rahaministeri” (vrt. Pantzar 2000, 64; Lehtonen ja Pantzar 2002, 225). Suurin osa vakuutusmainoksista oli kuitenkin 1950- ja 1960-luvuilla suunnattu perheenisille, joiden oletettiin vastaavan perheestä taloudellisesti. Siten isän mahdollinen poissaolo esitettiin huolestuttavimpana tulevaisuusskenaarina perheelle. Osoittamalla vastuullisuuttaan ja ottamalla vakuutuksen perheensä hyväksi isä pystyi kuitenkin mahdollistamaan sen, että perhe voi tulla toimeen myös ilman häntä.

Vaikka sukupuoliroolit olivat mainoksissa yleensä hyvin perinteisiä, muutamat yksin eläville naisille suunnatut mainokset kertoivat jo 1950-luvulla sukupuolijärjestelmään hiipivästä murroksesta:

”Itsenäinen nainen on tärkeä tekijä nykyisessä yhteiskunnassamme. Te edustatte sitä naispolvea, joka jo on kasvanut itse hoitamaan omat asiansa. Teillä on oma ammattinne ja työnne, joka antaa Teille kaiken välttämättömästi tarvitsemanne ja vähän muutakin. Elämäne ohjaket ovat omassa käsissänne.” (Salama 1950.)

Vielä 1950-luvulla sävy oli kuitenkin useimmiten toisenlainen: ”miten moni köyhä työläisvaimo siunaakaan miehensä tarmokkuutta ja huolenpitoa, kun hän lapsineen saa nauttia miehensä hellästä hoivasta vielä hänen kuoltuaankin” (Suomi 1950). Perheille suunnatuissa teksteissä tuotiin silloin tällöin varovasti esiin vanhempien tasa-arvoisuus perheen asioidenhoitajana: ”avioliittoon vaaditaan ei vain rakkautta, vaan onnen edellytyksenä on myöskin *yhteisesti* suunniteltu, turvattu tulevaisuus” (Suomi 1950, kursivointi Liukko). Naimisiinmenon ja vakuutuksen yhdistäminen oli teema, jossa molemmat sukupuolet tuotiin aktiivisesti esille. 1970-luvulla vastuu perheestä jakaantui jo korostetummin tasapuolisesti:

”Puolisoilla on yhteinen vastuu. Perheen taloudesta, lapsista, tulevaisuudesta. Nykyaikainen perhe tarvitsee tästä syystä myös ajan henkeen sopivan henkivakuutuksen. Sellaisen, jossa molemmat puoliset on otettu huomioon tasa-arvoisina.” (Kaleva 1977 ja 1979.)

Erityisesti 1960-luvun vakuutusessitteissä nainen oli täysin näkymättömissä oleva teema. Naisille ja yksineläjille suunnatut vakuutusmainokset hävisivät kokonaan. Tämä on yhteydessä säästövakuutusten vuosikymmenen mittaiseen hiljaiseloon. Edelleen

1970-luvullakin naisille suunnattiin vain vähän vakuutuksia, vaikka tilanne alkoi vähitellen muuttua. Ensi kertaa myös kotona oleville naisille tarjottiin vakuutusta: esimerkiksi ”äidin tapaturmavakuutusta” (Pohjola/Kullervo 1971).

Verdandin naisille suunnatuissa mainoksissa vuosina 1975 ja 1977 tuotiin esille uusi kysymys: ”Mikä on naisen arvo?” Teksti jatkuu näin: ”Nykyajan nainen on tärkeä tekijä sekä kotitaloudessa että työelämässä. – Oletko koskaan tullut ajatelleeksi sitä taloudellista arvoa jota edustat?” Ensimmäistä kertaa otettiin esille kysymys naisen työkyvyn taloudellisesta arvosta, kotityö mukaan luettuna. Tämä ajatus myös kotityöstä taloudellisena pääomana kuvastaa vakuutusajattelun murrosta ja problematisaatiota suhteessa sukupuoleen. ”Isoäidin henki ei ollut vakuuttamisen arvoinen”, kirjoitettiin Tapiolan asiakaslehdessä Tapsassa (3/1986) artikkelissa ”Nainen ja vakuutukset”. Tekstissä käytiin läpi naisen asemaa vakuutuksessa eri aikoina ja korostettiin naisen kasvavaa roolia. Vaikka naisille suunnattuja vakuutuksia on ollut tuotevalikoimassa Suomessa 1800-luvulta lähtien, varsinainen vakuutusajattelun murros suhteessa sukupuoleen tapahtui hitaasti eikä ollut päättynyt vielä 1980-luvullakaan. Jos jotain asiaa vakuutellaan kovasti, kyse on usein siitä, että asia ei vielä ole täysin juurtunut yleiseksi ajattelumalliksi:

”Nykynainen on yhä kiinnostuneempi omien ja yhteisten asioiden hoitamisesta. Hän haluaa vaikuttaa itseään koskeviin ratkaisuihin, olivatpa kysymyksessä kodin talousasiat, työympäristöön ja -ilmapiiriin liittyvät yksityiskohdat tai yhteiskunnalliset asiat. Perheen vakuutus päätökset ovat perinteisesti kuuluneet ’miesten töihin’. Tämä työnjako saattaa kaivata tarkistusta: nainenhan useimmiten on turvallisuuden asiantuntija. Äitihän perheessä laastaroi haavat ja puhalttaa kuhmut terveiksi. Periaatekeskustelun käyminen vakuutusasioita päätettäessä on tärkeää, koska nainen saattaa arvostaa eri asioita kuin mies. Koti on yhteinen yritys, jossa työnjaon ratkaisee tarkoituksenmukaisuus. – Kun aikaisemmin nainen oli vakuutusmielessä useimmiten edunsaajana, on hänen oma työkyvyttömyytensä tai kuolemansa nykyisin yhä tärkeämpi vakuutettava riski.” (Tapsa 3/1986.)

Naisen ja miehen roolien muuttaminen ajan tasalle esitettiin kuitenkin melko varovasti: perheen vakuutus päätöksiin kuuluva työnjako ainoastaan ”saattoi” kaivata tarkistusta. Tasa-arvoajattelua vahvemmin taustalla olikin ehkä vakuutusteknologialle ominainen uusien riskien tuottaminen: naisen työkyky kotona ja kodin ulkopuolella esitettiin uutena vakuuttamisen arvoisena riskipääomana. Lisäksi kasvava yksilöllisyyden korostaminen edisti naisen roolin murrosta vakuutuksen kohteena ja ottajana. Muun muassa Ulrich Beck (1986, 115–120) kirjoitti painokkaasti yksilöllistymisestä, uudenslaisista riskeistä ja teollisuusyhteiskunnan perinteisten elämänmuotojen uudistumisesta: tämä prosessi oli hänen mukaansa johtanut vähitellen yksilön vapautumiseen niin luokkasiteistä kuin sukupuoliasemista.

5.3 Vastuu itsestä

Vastuu perheestä oli henkivakuutuksen keskeinen mutta ei ainoa tärkeä edellytys. Henkivakuutuksen ottaminen vaati myös vastuuta itsestä. 1950-luvulla vastuu itsestä korostui erityisesti yksineläville – useimmiten naisille – suunnatuissa mainoksissa, joissa puhuttiin mahdollisuudesta olla ”itsenäinen” ja ”riippumaton”. Salaman (1950) ”Perheettömän vakuutusta” mainostavan esitteen otsikko tiivistä asian: ”Oma apu – paras apu”. Silti myös perhehuoltajille suunnatuissa teksteissä korostettiin henkilökohtaisen vastuun merkitystä: ”Te kannatatte omaa maailmaanne”, todettiin Fennia-Patrian (1951) suurvakuutusta mainostavassa esitteessä. Vastuu itsestä ja vastuu perheestä olivat tavallaan erottamattomia: jotta pystyi huolehtimaan perheestään, tuli ensin huolehtia omista asioistaan. Vastuullisuus viittasi 1950-luvulla kuitenkin ennen kaikkea perheestä huolehtimiseen.

Edellisessä luvussa olen tuonut esiin 1960-luvun mainonnan poikkeuksellisuuden suhteessa säästämiseen. Puhtaita säästövakuutuksia tai yksineläjille suunnattuja vakuutuksia ei ollut tarjolla. Tämä liittyi olennaisesti myös kysymykseen vastuusta: 1960-luku oli ainoa vuosikymmen, jolloin henkivakuutuksen yhteydessä ei korostettu lainkaan omaa etua eikä vastuuta itsestä. Vuosikymmen oli puhtaiden kuolemanvaravakuutusten kulta-aikaa, ja henkivakuutuksen tehtävä oli nimenomaan perheen hyvinvoinnin turvaaminen. Edes tapaturma- ja sairausvakuutusten yhteydessä ei korostettu 1970-luvun tapaan, että ”on kysymys itsestänne” (Sampo 1970).

Vastuu itsestä mainonnan teemana yleistyi voimakkaasti 1970- ja 1980-luvun säästö- vakuutusten yhteydessä, sillä säästövakuutuksessa säästetään nimenomaan itseä ja omaa tulevaisuutta varten. Ihmisiä muistutettiin esimerkiksi asuntolainan ja muiden velkojen henkilökohtaisesta taakasta ja tuotiin esille mahdollisuus vakuuttaa oman maksukykynsä jatkuminen: ottamalla lainan ”olette lisännyt vastuutanne sekä taloudellisesti että moraalisesti” (Verdandi 1977), ”selviydyttekö veloistanne ja vastuistanne kaikissa tilanteissa?” (Viva 1989). Vastuu perheestä ja perheen suojele antoivat yhä enemmän tilaa vakuutetun oman taloudellisen hyödyn tavoittelulle. Oma lukunsa oli vapaaehtoisen eläkevakuutuksen avulla säästäminen, joka korosti henkilökohtaisen edun teemaa kaikkia muita henkilövakuutuksen lajeja enemmän. Olen kuitenkin rajannut puhtaan eläkevakuutuksen tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Silti omastakin tulevaisuudesta vastaaminen vaati tietynlaista epäitsekkyyttä: tilapäinen vaikeus saattoi nimittäin ”jättää meidät hetken itsekkyydessä jättämään jatkuvan huolenpidon siitä vanhuksesta taikka vajaakuntoisesta henkilöstä, jollaisena joudumme myöhempää taivaltamme kulkemaan” (Suomi 1956). Itseään kohtaan osoitettava vastuullisuus on vakuutuksen yhteydessä aina itsestään huolehtimista jollakin tapaa *muuntuneena*: sairaana, työttömänä tai vanhana (Lehtonen ja Meskus 2004, 214). Vakuutus tarkoittaa aina nykyhetken kurinalaistamista ja jostain lähellä olevasta luopumista tulevaisuuden kustannuksella.

Vastuu itsestä korostui mainonnassa rinnakkain yksilöllisyyden teeman kanssa. 1950-luvulla yksilöllisyys yhdistettiin lähinnä yksinäisten miesten ja naisten vakuutuksiin. Esimerkiksi nuorille poikamiehille suunnatussa mainoksessa korostettiin mahdollisen tulevan perheen perustamisen ohella ennen kaikkea vastuuta itsestä:

”Minulla on tosi syy olla tyytyväinen, sillä olen nyt valmis mies ja saanut ensimmäisen työpaikkani. Olen siis oma herrani, mutta en aio antaa sen nousta päähäni. Aion edetä viisaasti ja tähdätä kauas ja tarkasti. Siksi tahdon pohjustaa elämäni hyvin ja muurata sille lujan kivijalan heti alusta alkaen.” (Salama 1952.)

Vaikka 1960-luvulla ei korostettu vastuuta itsestä, yksilöllisyys säilyi mainonnan teemana. Esitteissä puhuttiin erityisesti yksilöllisestä vakuutuspalvelusta ja ”mittojen mukaan tehdyistä vakuutuksista”. Henkivakuutuksen yksilöllisyyttä korostettiin erityisesti vastapainona sosiaalivakuutuksen kaavamaisuudelle: ”vapaaehtoisilla vakuutuksilla voi jokainen luoda oman turvajärjestelmänsä” (Kansa 1963), ”yksilöllisen tarpeen” mukaisesti. 1970-luvun alusta lähtien yksilöllisyyden korostaminen oli mainonnan näkyvimpiä teemoja säästö- ja sijoitusvakuutusten valtakauden vuoksi. Säästövakuutuksia ei kuitenkaan liitetty enää ensisijaisesti itsestään vastuussa olemiseen vaan ennen kaikkea *itsensä toteuttamiseen*, jota myös Beck korostaa yksilöllistymisteesissään. Hänen mukaansa kiihtyvä yksilöllistyminen on johtanut yhä enemmän sellaisiin kysymyksiin kuin ”Olenko minä todella onnellinen?” tai ”Olenko todella saanut kaiken haluamani?” (Beck 1986, 156–157). Tämä oli otollinen tilanne riskin muodonmuutosta käsittelevässä luvussa esiin tuoduille *haaveiden markkinoille*.

5.4 Vakuutus elämönhallinnan välineenä

Vastuu perheestä ja itsestä tarkoitti mainonnan mukaan kokonaisvaltaista taloudellista elämönhallintaa. Vastuulliseen elämönhallintaan kuuluivat erityisesti kaukonäköisyyden, ennalta varautumisen ja tulevaisuuden suunnittelun hyveet. Nämä olivat viisaan, harkitsevan ja rationaalisen perhehuoltajan ominaisuuksia. Mainoksissa oli usein kertomuksia mallikkaista kansalaisista, jotka osasivat varautua tulevaisuuteen:

”Kalle Koivusella oli suunnitelmia. Hän halusi pienen omakotitalon ja sekä hän että hänen vaimonsa olivat yhtä mieltä siitä, että lasten oli saatava käydä koulua. Tämä edellytti, että Kalle Koivunen pysyisi terveenä ja pystyisi ansaitsemaan suunnilleen yhtä hyvin ainakin parikymmentä vuotta eteenpäin.” (Salama 1950.)

Varsinkin 1950-luvulla käytettiin paljon vertauksia ja pitkiä tarinoita, joilla oli jokin kaukonäköisyyttä puolustava opetus: ”Kun Noak rakensi arkkiiaan, niin silloin ei vielä satanut” (Fennia-Patria 1952). Keskeinen pyrkimys oli valistaa ihmisiä elinkaaren eri vaiheista ja opettaa heitä ajattelemaan nykyhetken yli: ”Ihmisen elämä on kuin ammutun nuolen kaari. Kenkään ei tiedä, milloin tulee elämänkaaremme käänne. Kenkään ei tiedä, kuinka jyrkästi se korkeimmiltaan putoaa.” (Suomi 1956.) Esitteissä

annettiin ohjeita monista jatkuvuuteen liittyvistä peruskysymyksistä, esimerkiksi maatilän siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle. Vakuutusyhtiöt tarjoutuivat auttamaan vakuutettuja taloudenhoidossa erilaisilla ”pitkän tähtäyksen ohjelmilla” (Salama 1965).

Vakuutusmainonnassa ihmisen ”normaali” elinkaari esitettiin johdonmukaisena *tarinana*, jossa on selkeät taloudelliset vaiheet: nuoruus ja opiskeluvuodet, puolison kanssa samaan asuntoon muuttaminen, lasten saaminen, lasten kasvaminen ja kotoa lähteminen sekä vanhuus. Näitä vaiheita määritti ennen kaikkea vastuun muuttuminen perheen elämäntilanteiden ja elinkaaren mukaan. Perhe-elämän vaiheet tiivistettiin vastuun ja vapauden vaihteluksi:

”Vastuu muuttuu. Elämän myötä muuttuvat tarpeet, toiveet ja elämäntavat. Samalla muuttuu myös vastuu. Aika nuoruudesta keski-ikään on kasvavan vastuun aikaa. On asuntolainat, vastuu lapsista ja työstä, elintason ylläpidosta. Kun lapset lähtevät kotoa, taloudellinen tilanne vakiintuu ja kulut pienenevät. Vastuukin vähenee, vapaus sen sijaan kasvaa.” (Sampo 1984.)

Vakuutusta tarjottiin kokonaisvaltaiseksi ratkaisuksi ihmiselämän taloudellisten vaiheiden hallinnan ongelmaan. Mitä lähemmäs 1980-lukua kuljettiin, sitä kokonaisvaltaisempana kotitalouden hallintamallina vakuutus esitettiin. Vakuutus oli väline koko elämän läpäisevään taloudelliseen suunnitteluun, arkielämän talouden järjestämiseen rationaalisesti ja suunnitelmallisesti. Vastuullinen elämänhallinta oli mainonnassa ennen kaikkea arkielämän talouspolitiikkaa. Näin pyrittiin kasvattamaan rationaalisesti ja rahavälitteisesti elämäänsä suhtautuvaa taloussubjektia.

Vakuutus esitettiin mainonnassa välineenä, jonka avulla yksityiset ihmiset ja perheet voivat saavuttaa sellaisen yksilöllisyyden, itsenäisyyden ja riippumattomuuden, joka muutoin olisi vaikeaa. Esitteiden mukaan vakuutetun ihmisen oli mahdollista olla oman elämänsä herra ja katkaista riippuvuus perheen ulkopuolisista ihmisistä ja hyvinvointivaltiosta. Samaan aikaan mainonta pyrki opettamaan ihmisille, että omaa elämää ei voi kuitenkaan hallita täydellisesti, varsinkaan yksin, mutta että vakuutuksen avulla rajallinen ja jaettu hallinta on mahdollista (vrt. Lehtonen ja Meskus 2004, 211). Vakuutusmainokset painottivat sitä, että omaa elämää on pidettävä taloudellisena ja moraalisenä kysymyksenä, jota voidaan kontrolloida ja josta voidaan ottaa vastuu. Ewaldin (1995, 76) sanoin omaa elämäänsä oli eletävä kuin johtaisi yritystään. Tämä mahdollisti ajan hallinnan ja tulevaisuuden haltuunottamisen.

Vaikka mainokset kannustivat ihmisiä itsenäiseen elämänhallintaan, niissä muistutettiin silti omien kykyjen ja resurssien rajallisuudesta. Ongelman ratkaisemiseksi vakuutusyhtiöt tarjosivat ”auttavaa kättä” riskien arvioimisessa, optimaalisen vakuutusturvan laskemisessa ja perheen talouden suunnittelussa. Vielä 1950-luvulla vakuutusyhtiöiden asiamiehet eli paikalliset vakuutusmyyjät kiersivät ovelta ovelle kertomassa vakuuttamisen tarpeellisuudesta ja sen antamasta turvasta. He tarjosivat suullista informaatiota ja tämän tutkimuksen aineistona olevia kirjallisia esitteitä ja

mainoksia suoraan potentiaalisille asiakkaille. Mainoksissa asiamiehet esitettiin isällisinä neuvonantajina, jotka tarjosivat vilpittömästi apuaan perheenhuoltajille perheen taloudellisen turvallisuuden takaamisessa ja vakuutustarpeen määrittämisessä. Suomi-yhtiön mainoksessa vuodelta 1955 asiamiehen asiantuntijuus näyttäytyi suorastaan yliluonnollisena:

”Tämän yhtiön lähettämänä tulee luoksenne ’mies, jolla on taikakynä’. Suokaa hänelle luottamuksenne, ja hän on osoittava tien turvallisuuteen Teille ja perheellenne. Hän voi sen tehdä, koska hän erikoiskoulutuksen saaneena hyvin tuntee, miten henkivakuutukseksi nimitetty keskinäinen avunantojärjestelmä toimii ja voi palvella juuri teitä.”

Huolimatta asiamiesten merkityksen vähenemisestä, vakuutusmyyjä esitettiin vielä 1980-luvullakin ikään kuin perheen rationaalisen ja vastuullisen elämänhallinnan ja talousasioiden konsulttina: ”Vakuutusasioissa oma vakuutusneuvojamme on asiantuntija. Kun hän tuntee meidät ja asiamme, meidän ei tarvitse itse nähdä vaivaa.” (Pekka Vasalan haastattelu Tapsa-lehdessä 3/1983.)

Vakuutusteknologian tavoitteena oli mainonnan avulla luoda *eettinen subjekti*, jonka tuli hallita omaa menneisyyttään, nykyisyyttään ja tulevaisuuttaan, omaa elämäänsä mutta myös läheistensä elämää. Vakuutus esitettiin välineenä, jolla ihmiset voivat hallita ja järjestellä elämäänsä. Elämänhallintaan tarvittiin itsenäisyyttä, päättäväisyyttä ja vastuuta itsestä – toisin sanoen itsehallintaa. Elämänhallinnan korostuminen osoittaa vapaaehtoisen vakuutuksen sisältävän sekä foucault’laiseen *elämän politiikkaan* että giddensläiseen arkielämän valintoja ja refleksiivisyyttä korostavaan *elämänpolitiikkaan* sopivia piirteitä. Näiden molempien käsitteiden keskiössä on ihmiselämän hyvinvoinnin edistäminen subjektien vapaaehtoisuuden kautta. Vakuutusmainonnan avulla hyvinvoinnin subjekteja kannustettiin vakuutusyhtiöille tärkeisiin päämääriin: yksityiseen vastuullisuuteen, oma-aloitteisuuteen ja suunnitelmalliseen elämänhallintaan, oman elämän eettiseen talouspolitiikkaan.

***

Tämän pääluvun yhteenvetona voidaan todeta, että yksityisen vastuun näkökulmasta henkivakuutus näyttäytyi mainonnassa ennen kaikkea ambivalenssina perheen edun ja oman henkilökohtaisen edun välillä. Vaikka henkivakuutus esitettiin mainonnassa usein vastuullisuuden osoituksena läheisiä kohtaan, saattoi perusteluna myös olla lähes yksinomaan henkilökohtainen taloudellinen turva sekä oman elämän taloudellinen ja ajallinen hallinta. Vastuu itsestä ja perheestä kietoutuivat yhteen sellaiseksi hyvinvoinnin eetokseksi, jossa tärkeintä oli tulevaisuuden asettaminen nykyisyyden edelle ja sitä kautta elämän vastuullinen hallinta. Vastuu oli nimenomaan tulevaisuuteen varautumista suhteessa läheisiin ja itseen. Tämä eetos ei kuitenkaan ollut staattinen vaan muuttui vuosikymmenten myötä. Yksilöllisyys ja omasta itsestään vastuussa oleminen muodostuivat mainonnan läpäiseviksi teemoiksi 1970-luvun kuluessa.

Taustalla vaikuttivat yhteiskunnan rakenteelliset ja aatteelliset muutokset. Viimeisessä empiirisessä luvussa keskityn tarkastelemaan edellä mainittua muutosta vielä kollektiivisen vastuun näkökulmasta. Näin hyvinvoinnin eetoksen muotoutuminen näyttäytyy vakuutusmainonnassa kolmesta näkökulmasta: riskin, yksityisen vastuun ja solidaarisuuden muodonmuutoksina.

6 KOLLEKTIIVINEN VASTUU JA SOLIDAARISUUS

Yksityinen vastuu itsestä ja perheestä näyttäytyy vapaaehtoisen vakuutuksen yhteydessä usein itsestäänselvyytenä, mutta vakuutukseen liittyvän solidaarisuuslogiikan tunnistaminen ja tunnustaminen on kiistanalaisempi seikka. Silti henkivakuutuksella on kiistatta kollektiivinen perusta. Sen lähtökohtana on keskinäinen ryhmä, jonka jäsenet antavat turvaa toinen toisilleen vakuutusmaksuja maksamalla. Mainonnassa tämä piirre on tuotu aika ajoin näkyvästikin esiin. Silti yksityisen henkivakuutuksen mielikuvaan eivät ensimmäisenä yhdisty yhteisöllisyyden ja solidaarisuuden teemat. Baker (2002, 35–36) onkin todennut, että ihmiset eivät usein ajattele vakuutuksen kollektiivista ulottuvuutta, vaan vakuutus nähdään vain kahdenvälisenä sopimuksena tai kauppana. Tuula Helne (2001, 96) puolestaan kysyy, käsittävätkö ihmiset vakuutuksen muuksi kuin (korvaamisen) teknologiaksi. Onko vakuutus vain väline omien etujen turvaamiseksi? Synnyttääkö vakuutus solidaarisuutta tai yhteisvastuuta, joka ulottuisi omaa perhettä laajemmalle? Ajatusta tilastotieteen ja aktuaarisuuden keinoin luodusta solidaarisuudesta voidaan kritisoida yksinkertaisesti sillä perusteella, että tilastollisten ryhmien ei yleensä oleteta synnyttävän solidaarisuutta keskuudessaan. Solidaarisuuden syntyä voidaan epäillä niin yksityis- kuin sosiaalivakuutuksen yhteydessä.

Ewaldin mukaan vakuutus edistää erityistä modernia solidaarisuutta, joka kuitenkin eroaa merkittävästi perinteiseen veljelliseen apuun ja hyväntekeväisyyteen liittyvästä solidaarisuudesta. Hänen mukaansa vakuutusteknologia on johtanut yhteiskunnan ja yksilöiden suhteiden objektivoitumiseen ja näin uudenlaiseen solidaarisuuden periaatteeseen. (Ewald 1995, 77–78.) Ewald korostaa solidaarisuuden mekanistista luonnetta ennen käsitteen sosiaalista merkitystä: solidaarisuus on ennen kaikkea ”vakuutuksen taloustieteeseen kuuluva käsite” (Ewald 1995, 78), vakuutuslogiikkaan lähtökohtaisesti kuuluva tekijä. Ewaldin mukaan vakuutusyhteiskunnassa vastuullisuuden mitta muodostuu yksilön maksukyvyistä (vakuutusmaksut) ja kollektiivisesta maksukyvyistä (vakuutusyhtiöiden kapasiteetti). Näin ”vastuun talous siirtyy moraalin logiikan piiristä puhtaasti taloudellisen logiikan piiriin”. (Ewald 2004, 61.) Juuri tämä siirtymä on Ewaldin mukaan vakuutuksellisen solidaarisuuden ydinkohta. Ewaldille solidaarisuus ei siis edellytä moraalisuutta. Muun muassa Baker (2000, 559–560) onkin kritisoinut Ewaldin vakuutuskäsitystä juuri moraalisen aspektin sivuuttamisesta.

Myös Deborah Stone puhuu vakuutuksen solidaarisuutta tuottavasta luonteesta mutta ei selvästikään pelkästä teknisestä solidaarisuuslogiikasta. Hänen mukaansa vakuutuksen ottaminen voi olla moraalinen valinta, koska vakuutus on keskinäisen avun ja kollektiivisen vastuun muoto. Se on ”moraalinen mahdollisuus” tehdä hyvää: yhtäältä välittäessään huolenpitoa läheisistä ihmisistä ja toisaalta lisätessään keskinäisen avun legitimitteettiä. (Stone 2002, 53.) Vakuutuksellinen solidaarisuus voidaan siis nähdä ainakin kahdesta näkökulmasta: ensinnäkin mekaanisena (mahdollisesti tiedostamattomana) solidaarisuuslogiikkana (Ewald) ja toiseksi moraalisuutta painottavana (tiedostettuna) solidaarisuutena (Stone).

Silloin kun solidaarisuudella tarkoitetaan muutakin kuin vakuutuslogiikan sisäistä mekanismia, se liitetään useimmiten ainoastaan sosiaalivakuutukseen ennen kaikkea sosiaaliturvan *uudelleenjakavan* tehtävän vuoksi, jolloin maksajan ja saajan välinen yhteys hämärtyy. Solidaarisuus yhdistetään myös usein verorahoitukseen, jossa tämä yhteys hämärtyy entisestään. Tässä mielessä sosiaalivakuutus on kansalaisoikeuksien, markkinavaihdon ja vastavuoroisuuden muodostama ”utuinen sopimus” (*hazy contract*) (Hellsten ja Helne 2004, 13 [Ferge 1999, 15]). Yksityisvakuutuksessa maksajan ja saajan yhteys on sen sijaan mahdollisimman läpinäkyvä, mikä vähentää sopimuksen solidaarista luonnetta. Järvisen (2004, 189) mukaan vakuutusmaksun ja korvauksen vastaavuus on kuitenkin kyseenalainen sekä sosiaali- että yksityisvakuutuksessa, sillä yksityinen henkilö ei voi kummassakaan järjestelmässä tietää, saako hän lopulta korvauksia vai ei. Sosiaalivakuutusta ei myöskään ole aina pidetty vapaaehtoista vakuutusta solidaarisempana. Esimerkiksi Suomen ensimmäistä sosiaalivakuutusta eli tapaturmavakuutusta suunnitelleessa komiteassa 1890-luvulla ajateltiin, että pakollisen vakuutuksen edellyttämät laajat yhteenliittymät eivät synnytä (tiedostettua) solidaarisuutta, toisin kuin vapaaehtoiset ja luonnolliset yhteisöt (Jauho 2004, 83).

Tässä luvussa keskityn siihen, miten mainonnassa tuotiin esiin yksityiseen vakuutukseen liittyvän vastuun kollektiivista luonnetta. Konkreettinen kysymys on, millä tavalla yksityinen henkivakuutus näyttäytyi mainonnassa paitsi vastuuna itsestä ja perheestä myös solidaarisuuteen perustuvana kollektiivisena turvatakuuna – yhteisvastuuna. Miten vakuutuksen keskinäiseen apuun ja yhteisvastuuseen pohjautuva solidaarisuuslogiikka tuotiin esiin? Tähän teemaan liittyy myös käsittelemäni kysymys yksityis- ja sosiaalivakuutuksen suhteesta, joka näkyi mainonnassa ennen kaikkea reagoimisena sosiaalivakuutuksen laajenemiseen. Yhteenvetona pohdin sitä, minkälaista solidaarisuutta vakuutus mahdollisesti tuottaa vai onko edes järkevää puhua solidaarisuudesta vakuutuksen yhteydessä. Muodostaako vakuutus yhteisvastuullisia *yhteisöjä* vai välinpitämättömistä yksilöistä koostuvia *joukkoja*?

6.1 Keskinäisyyden merkitys ja vakuutuksen kollektiivinen perusta

”Yleensä henkivakuutustoiminta ei ole mikään liikeyritys, jolla pyritään keräämään rikkauksia joidenkin yksityisten taskuun, vaan se on sosiaaliministeriön valvonnan alaista yleishyödyllistä toimintaa” (Kaleva 1940-luku).

Niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa (Zelizer 1983, 19) keskinäisyyden korostaminen on ollut tärkeä osa henkivakuutuksen markkinointia. Millä tavalla tämä ilmenee aineistossa 1950-luvulta 1980-luvulle? Kaikki suurimmat suomalaiset henkivakuutusyhtiöt olivat keskinäisiä 1950-luvulta 1980-luvun loppupuolelle asti. Keskinäisiä yhtiöitä olivat muun muassa Kaleva, Suomi, Salama, Pohja, Tapiola, Kansa ja Aura sekä paikalliset vakuutusyhdistykset (Lähivakuutus). Osakeyhtiöitä henkilövakuutukseen erikoistuneista laitoksista olivat ainoastaan Fennia-Patria, Verdandi,

Nova, Apollo ja Viva, joista kolme jälkimmäistä perustettiin vasta 1980-luvulla. En tässä tutkimuksessa vertaile osakeyhtiöiden ja keskinäisten yhtiöiden mahdollisia eroja vakuutusmainonnassa, mikä sinänsä on oiva tutkimusongelma myöhemmälle tutkimukselle. Sen sijaan analysoin sitä, miten yhtiöt korostivat keskinäisyyttä niin yhtiömuotona kuin yleisempänä henkivakuutuksen yhteisöllisyytenä.

Keskinäisten yhtiöiden mainoksissa muistutettiin usein siitä, että kyseessä on nimenomaan ”vakuutettujen omistama yhtiö” (Kaleva 1950) tai ”vakuutettujen itsensä muodostama” yhtiö, jonka ”voitto jaetaan vakuutetuille” (Pohja 1952). Esitteissä painotettiin, että vakuutetut ovat ainoita osakkaita ja että ylijäämä jaetaan vakuutetuille sosiaaliministeriön vahvistamalla tavalla. Lisäksi tuotiin esiin, että ”osakas saa äänensä kuuluviin”: ”Keskuudestaan valitsemiensa edustajien välityksellä osakkaat harjoittavat ylintä päätäntävaltaa yhtiössä.” (Salama 1967.) Keskinäisyys näyttäytyi tärkeänä periaatteena henkivakuutustoiminnalle varsinkin 1950- ja 1960-lukujen mainoksissa.

Zelizerin (1983, 19) mukaan keskinäisyys nähtiin henkivakuutuksen alkuvaiheista lähtien ikään kuin sopivimmaksi tai moraalisimmaksi yhtiömuodoksi, sillä keskinäisyyden ajateltiin sopivan yhteen henkivakuutuksen epäitsekkäiden perustelujen kanssa. Keskinäiset yhtiöt eivät ole osakeyhtiöitä, sillä niiden toiminta perustuu vakuutettujen vakuutusmaksuihin. Ne eivät siten jaa osinkoja osakkeenomistajille, vaan yhtiöiden ylijäämä pitää lain mukaan jakaa vakuutettujen kesken (Pentikäinen ja Rantala 1995, 119–120). Keskinäisyys assosioituu vakuutettujen muodostamaan yhteisöön, joka on perustettu nimenomaan vakuutettujen hyvinvoinnin turvaamiseksi eikä kaupallisista syistä. Anglosaksisen esimerkin mukaisesti useimmat suomalaiset henkivakuutusyhtiöt olivat yhtiömuodoltaan keskinäisiä, kunnes niitä alettiin järjestelmällisesti muuttaa osakeyhtiöiksi 1970- ja 1980-luvuilla (Näräkkä 1992, 225–226).

Henkivakuutustoiminnan alkuvaiheessa osakeyhtiöitä ja keskinäisiä yhtiöitä pidettiin perustavanlaatuisesti eri asioina, ja ne myös tilastoitiin eri ryhminä. Keskinäisyyttä Suomessa vuonna 1948 pohtinut komitea tuli kuitenkin siihen tulokseen, että keskinäisen ja osakeyhtiön välillä ei käytännössä esiinny eroa. (Ahtokari 1988, 129–130.) Myös Zelizerin (1983, 19) mukaan näiden kahden yhtiömuodon ero on häilyvä: tavallaan vakuutusyhtiöt ovat aina ”keskinäisiä” riippumatta yhtiömuodosta, sillä sekä osakeyhtiöissä että keskinäisissä yhtiöissä yksittäisen vakuutetun korvaukset kustannetaan kaikkien vakuutettujen yhteen kokoamalla vakuutusmaksuilla. Vakuutustoimintaan tarvitaan aina jonkinlainen kollektiivinen ja keskinäinen yhteisö.

Niinpä yhteisöllisyyden korostaminen ei tarkoittanut mainonnassakaan pelkästään keskinäisen yhtiömuodon korostamista vaan myös keskinäistä yhteisöllisyyttä yleisemmin. Salaman (1967) monisivuisessa esitteessä vakuutuksen yhteisöllistä perustaa havainnollistettiin osoittamalla näyttävästi, mikä on ”henkivakuutuksen periaate”. Mainoksen kansilehdelle on piirretty neljä ritaria miekat ylväästi yhteen kohotettuina. Kuvatekstissä lukee: ”Kaikki yhden ja yksi kaikkien puolesta.” Suomi-

yhtiön esitteessä puolestaan selitettiin perusteellisesti vakuutuksen perustana olevaa kollektiivista turvaverkkoa:

”Kaiken vakuutuksen perusajatuksena on, että jokaiselta vakuutetulta peritään vakuutusmaksuja, joista sitten maksetaan korvausta niille, joita vahinko on kohdannut. – – Tähän *vahinkojen tasaamiseen* sekä tietysti myös vakuutusliikkeen aiheuttamiin kustannuksiin ja – – välttämättömien vararahastojen keräämiseen vakuutusmaksut yleensä tarvitaankin kokonaisuudessaan, joten niillä, jotka ovat välttyneet vahingolta, ei ole saatavia vakuutuksensa perusteella. Jokainen heistä ymmärtää, että jos vahinko olisi sattunut h ä n e n k o h d a l l e e n, niin vakuutusyhtiö olisi suorittanut korvauksen riippumatta siitä, minkä verran hän olisi ennättänyt vakuutusmaksuja maksaa.” (Suomi 1968, kursivointi Liukko, harvennus alkup.)

Vakuutuksen yhteisöllinen luonne tuotiin voimakkaasti esiin myös esimerkiksi seuraavalla tavalla: ”Tehän tunnette Suomi-yhtiön, yli puolen miljoonan Suomen kansalaisen yhteisen laitoksen, jonka tarkoituksena on leskien, orpojen ja työkyvyttömäksi tulleiden keskinäinen turvaaminen” (Suomi 1955). Henkivakuutuksen yhteisöllistä luonnetta korostettiin myös *ryhmähenkivakuutuksen* idealla. 1950-luvulta alkaen monissa mainoksissa vakuutusta tarjottiin edullisesti jollekin valmiille ryhmälle, esimerkiksi ”työporukalle”, jonkin yhdistyksen jäsenille tai vaikkapa vapaa-ajan harrastuksen piirissä syntyneelle ryhmälle: Kalevan (1971) mainoksessa muistutettiin, että ”jokainen meistä kuuluu johonkin ryhmään”. Ryhmähenkivakuutukset alkoivat yleistyä 1960-luvulta alkaen (Näräkkä 1992, 263) ja 1970-luvun kuluessa erityisesti ammattiliittojen kanssa sovituista ryhmähenkivakuutuksista tuli henkivakuutusyhtiöiden näkyvin tuote mainonnassa. Ryhmähenkivakuutuksesta kehittyi eräänlainen yksityis- ja sosiaalivakuutuksen välimuoto, sillä vakuutuksen ehdot ja edut neuvoteltiin ja sovittiin ammattiliittojen ja vakuutusyhtiöiden kesken, ja liitot olivat vakuutuksenottajia. Ryhmähenkivakuutukseen pystyivät liittymään kaikki työkykyiset ja tiettyä ikää nuoremmat ammattiliiton jäsenet. Tämä piirre toi esille ryhmähenkivakuutuksen solidaarisen luonteen: ”vakuutusturvasta pääsevät nauttimaan myös ne liittomme jäsenet, jotka eivät terveydentilansa takia ehkä voisi saada yksilöllistä vakuutusturvaa tai saisivat sen ainoastaan korotetuilla maksuilla” (Kaleva 1974, 1976). Samassa yhteydessä tuotiin esille, että ”yksityishenkilönä tämä vakuutus on kaksi kertaa kalliimpi kuin ryhmähenkivakuutuksena” (Kansa 1972). Tässä on huomionarvoista, että kollektiivisuuden edut perusteltiin kuitenkin omaan etuun liittyvällä kannustimella.

Ryhmähenkivakuutusten yleistyminen näkyi mainonnassa mullistavasti: 1970-luvun loppua kohtia tultaessa jo ylivoimaisesti suurin osa vakuutusmainoksista käsittelee ammattiliittojen ryhmähenkivakuutuksia. Erityisen merkittävä tapaus henkivakuutustoiminnan historiassa on Työntekijäin ryhmähenkivakuutusjärjestelmän synty. Suomen Työnantajain Keskusliitto (STK) ja Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (SAK) aloittivat vuonna 1975 keskustelun henkivakuutusjärjestelmästä, joka kattaisi koko maan työväestön. Järjestelmä tuli voimaan vuoden 1977 alusta.

(Näräkkä 1992, 263–264.) Työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen perustaminen liitti henkivakuutustoimintaan selviä sosiaalivakuutuksen piirteitä niin ideologisesti kuin organisatorisesti. Ensinnäkin, velvollisuus vakuutuksen ottamiseen koski kaikkia valtakunnallisen työehtosopimuksen piirissä olevia työnantajia, toiseksi vakuutettuja olivat universaalisti (vähäisin poikkeuksin) kaikki työeläkelakien alaiset työntekijät, ja kolmanneksi työnantaja maksoi vakuutusmaksut (Työntekijäin ryhmähenkivakuutus 1976, 1978 ja 1979). Lisäksi maksujen perintä yhdistettiin lakisääteisen työtapaturmavakuutuksen perintäjärjestelmään (Näräkkä 1992, 264). Työntekijäin ryhmähenkivakuutus yleistyi nopeasti, ja vuonna 1980 se muodosti jo puolet koko henkivakuutusturvasta, joka kuluttajatutkimuksen mukaan kattoi 37 prosenttia väestöstä vuonna 1981 (Pohjan viiri 1/1982). Työntekijäin ryhmähenkivakuutus muistutti olemassaolollaan voimakkaasti vakuutuksen kollektiivisista piirteistä ja toi esille taustalla olevaa solidaarisuusajattelua.

Kaikissa henkivakuutuksen muodoissa yhteisöllisyyttä ei kuitenkaan korostettu. Tällaisia vakuutusmuotoja olivat säästöhenkivakuutus ja niin kutsuttu tavallinen henkivakuutus, jonka keskeinen tarkoitus oli säästäminen. Ne olivat poikkeuksia sekä kaikkien muiden henkilövakuutuslajien että myös vahinkovakuutusten joukossa, sillä säästövakuutuksessa vakuutussumma maksetaan joka tapauksessa sovitun vakuutusajan päätyttyä, esimerkiksi 65 vuoden iässä (vaikka vahinkoa ei tapahtuisikaan). Suomyhtiön mainoksessa säästövakuutukseen liittyvä harha tuotiin selkeästi esiin: ”henkivakuutukseen sisältyvä säästäminen saa helposti vakuutetun unohtamaan asian toisen ja tärkeimmän puolen, nimittäin sen, että hänen henkivakuutuksensakin on ennen kaikkea v a k u u t u s” (Suomi 1968, harvennus alkup.). Säästövakuutuksessa korostui maksun ja korvauksen välinen yhteys: vakuutettu tunsi maksavansa maksuja nimenomaan itseään varten, hän laittoi ikään kuin rahaa omalle tililleen. Säästövakuutuksen yhteydessä oli helpompi unohtaa se, että jokaisen ”on osallistuttava *yhteisiin* vakuutustapahtumamenoihin” (Suomi 1968, kursivointi Liukko). Säästövakuutuksen harhaa korostamalla haluttiin muistuttaa vakuutuksen kollektiivisesta perustasta, jota on eri tavoin korostettu vakuutuksen varhaisvuosista lähtien. Vakuutus ei ole koskaan ollut vain yksityinen asia. Tämä tuotiin esille jo 1860-luvun Ranskassa: ”Se, joka ei vakuuta itseään, on kaksinkertainen taakka yhteiskunnalle, koska häntä täytyy avustaa, jos hän joutuu onnettomuuden uhriksi, ja koska hän ei ole maksanut sitä lanttia, joka yhdistettynä muihin lantteihin olisi mahdollistanut kaikille hyödyllisen pääoman luomisen” (Hellsten ja Helne 2004, 12 [About 1865, 35]).

Sekä keskinäisyyden että yhteisöllisyyden korostaminen väheni kuitenkin dramaattisesti 1980-luvun mainonnassa. Takana oli vakuutusajattelun perustavanlaatuisen muutos, joka vaikutti vakuutustoimintaan radikaalisti 1970- ja 1980-lukujen aikana. Taustalla olivat muun muassa talouselämän muutokset ja kilpailun koventuminen. Henkivakuutusyhtiöitä alettiin yhä enemmän pitää tavallisina liikeyrityksinä, ja keskinäisiä yhtiöitä alettiin 1970-luvulta alkaen muuttaa osakeyhtiöiksi. Samoihin aikoihin alkoi myös voimakas fuusioitumis- ja konsernoitumiskehitys. Henkivakuutusta alettiin pitää yhtenä vakuutuslajina muiden joukossa, ja henkivakuutus-

yhtiöt fuusioituivat paitsi toistensa myös vahinkovakuutusyhtiöiden kanssa. Henkivakuutuksesta tuli kuin mikä tahansa kaupallinen tuote. Kuitenkin jo 1980-luvun lopulla huomattiin, että muutokset olivat epäonnistuneita: henkivakuutusten myynti ei ollut tavanomaista liiketoimintaa, sillä henkivakuutus ei ollut muiden vakuutuslajien kaltainen vaan abstrakti ja monimutkainen tuote. Tämän vuoksi tarvittiin nimenomaan henkivakuutusten myyntiin erikoistuneita yhtiöitä. Konserneissa alkoikin henkivakuutustoiminnan uudelleeneriyttäminen pelkästään henkivakuutukseen erikoistuneiksi yhtiöiksi. (Näräkkä 1992, 263.) Konsernoitumiskehityksen epäiltiin myös heikentäneen henkivakuutukselle perinteisesti leimallista sosiaalisuutta sekä hyväntekeväisyyteen ja keskinäiseen avunantoon yhdistyviä piirteitä (Ahtokari 1988, 152). Vakuutusajattelussa palattiin tavallaan ajassa taaksepäin.

Ikään kuin merkinä uudelleen heräävästä keskinäisyyden eetoksesta Suomi-yhtiö julkaisi vuonna 1989 poikkeuksellisen mainoksen suhteessa vuosikymmenen valtavirtaan. Iskulause lainattiin kahden vuosikymmenen takaisesta mainoksesta:

”Kaikki yhden ja yksi kaikkien puolesta. – – Vakuutuksen idea on *yhteistoiminta*: vakuutettujen maksamista maksuista ja niiden tuotoista kertyneillä varoilla suoritetaan korvaukset niille, joille vahinko sattuu.” (Suomi/Pohjola 1989, kursivointi Liukko.)

Suomi-yhtiö oli säilynyt keskinäisenä henkivakuutusyhtiönä (vaikka olikin osa Pohjola-yhtiöitä). Yhtiön mainoksessa muistutettiin pitkästä ajasta myös kaikista keskinäisyyden peruseduista: esimerkiksi vakuutettujen osakkuudesta ja voitonjaosta.

Bakerin ja Simonin (2002, 16) mukaan vakuutus on yksi monista tiedon ja käytännön muodoista, jotka toimivat yksilön ja valtion välisessä tilassa. Vapaaehtoisen vakuutuksen keskeinen piirre onkin mahdollisimman suuren kollektiivisuuden yhdistyminen mahdollisimman suureen yksilöllisyyteen (Ewald 1991, 204), ja juuri tässä piilee vakuutuksen menestystekijä. Yksilöllisyyden salliva kollektiivisuus on mahdollista, koska vakuutukseen liittyvä keskinäinen yhteisö ei ole perinteinen yhteisö vaan tilastollisesti abstrahoitu ryhmä. Tällainen yhteisöllisyys jättää tilaa yksilölliselle valinnanvapaudelle. Samasta syystä vakuutuksellisen yhteisöllisyyden ei usein oleteta luovan solidaarisuutta ainakaan tietoisesti. Yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä yhteisvastuuta ja solidaarisuutta voidaan kuitenkin haluttaessa korostaa, kuten suomalaisessa henkivakuutusmainonnassa 1950-luvulta 1970-luvulle tehtiin.

Henkivakuutuksen muutoksille 1900-luvun jälkipuolen Suomessa voidaan löytää huomattavia yhtymäkohtia 1800-luvun Yhdysvalloista. Zelizerin mukaan henkivakuutuksen laajenemisen alkuvaiheessa 1840-luvun Yhdysvalloissa vakuutusyhtiöt painottivat henkivakuutusta nimenomaan keskinäisen avun jalostuneimpana saavutuksena. Henkivakuutus institutionalisoituneena hyväntekeväisyytenä ja byrokratisoituneena altruismina esitettiin tärkeänä vaiheena kehitykselle kohti ihmiskunnan korkeampaa tasoa. Henkivakuutusta pidettiin perinteiseen hyväntekeväi-

syyteen perustuvaa keskinäistä apua teknisesti tehokkaampana mutta myös vähintään yhtä moraalisenä sekä altruismia ja solidaarisuutta ylläpitävänä instituutiona. Keskinäisten yhtiöiden suuri menestys Yhdysvalloissa 1840-luvulta alkaen johtui suurelta osin siitä, että ne onnistuivat vahvistamaan mielikuvia henkivakuutuksen moraalisesti suotuisista piirteistä ja minimoimaan sen kaupallisia aspekteja. Keskinäisten yhtiöiden osapuolia nimitettiin muun muassa huolehtivien aviomiesten ja isien veljeskunnaksi, ja mainonnassa henkivakuutuksen hyväntahtoisuutta ja keskinäisyyttä korostettiin toistuvasti. (Zelizer 1983, 94–97.)

Yhdysvalloissa henkivakuutuksen altruistiset perustelut muuttuivat kuitenkin jo 1870-luvulta alkaen yhä enemmän kohti henkilökohtaisen taloudellisen hyödyn korostamista. Henkivakuutuksen hyväntekeväisyyteen yhdistyvää imagoa haluttiin muuttaa ja se määriteltiin yhtä lailla liiketoiminnaksi kuin vaikkapa pankkitoiminta. Samalla voitontavoittelusta tuli yhtiöiden legitimi tavoite. Vakuutuksenottajien houkuttelussa siirryttiin perheen suojelun korostamisesta kohti henkilökohtaisen taloudellisen hyödyn ja sijoittamisen korostamista. Myös tunteisiin vetoaminen vaihtui rationaalisempaan lähestymistapaan. Altruistiset ja moraaliset perustelut eivät kuitenkaan hävinneet kokonaan. (Zelizer 1983, 101–112.)

Suomalaisen henkivakuutuksen kehitys 1950-luvulta 1980-luvulle noudattaa monin paikoin edellä kuvattua muutosta 1800-luvun Yhdysvalloissa: perheen suojelusta henkilökohtaiseen sijoittamiseen, altruismista voitontavoitteluun ja keskinäisestä vakuutuksesta liiketoimintaan, toisin sanoen solidaarisuudesta oman edun tavoitteluun. Kyseessä oli hyvinvoinnin eetoksen vähittäinen problematisaatio, joka näyttäytyi siirtymänä yhteisvastuusta yhä enemmän kohti yksilön vastuuta itsestään. Beckin (1986, 157) terminologiaa käyttäen kyseessä oli siirtymä *toisen modernin* aikakauteen, jossa yksilöllistynyt arvojärjestelmä muutti eettistä suhtautumista vastuuseen. Beckiä voi kuitenkin kritisoida aikakausien muutostrendien yksinkertaistamisesta ja yleistämisestä. Yhdysvalloissa tämä murros oli saanut alkunsa jo sata vuotta aikaisemmin kuin Suomessa. Suomalaisen vakuutusyhteiskunnan kehitys on kulkenut omaa polkuaan, ja siihen ovat vaikuttaneet monet kansallisen historian vaiheet. Henkivakuutuksen kehitys on nivoutunut Suomessa hyvin voimakkaasti muuan muassa kansakunnan ja hyvinvointivaltion rakentamisprojektiin. Tämän takia on välttämätöntä käsitellä henkivakuutuksen laajempaa kietoutumista yhteiskunnalliseen kehitykseen.

6.2 Kansakunnan etu

”Theodore Roosevelt: ’henkivakuutus lisää liikemaailman vakavuutta, kohottaa sen moraalista tasoa ja on tukena hyvälle taloudenpidolle ja säästäväisyydelle’” (Kaleva 1950-luku, ei vuotta).

Toisen maailmansodan jälkeen suomalaisen talouspolitiikan tavoitteena oli valjastaa tavallisten kansalaisten taloudellinen aktiivisuus kansakunnan ja kansantalouden jälleenrakennusprojektiin – kansakunnan hyväksi (Pantzar 2000, 67). Välineenä oli muun muassa yksityisten ihmisten pankki- ja vakuutus säästäminen: 1950-luvun mainonnassa korostettiin, että vakuutustoiminta osallistuu ”kansakunnan taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan” ja että vakuutusyhtiöiden rahat ”ovat tukeneet maanviljelystä, teollisuutta, merenkulkua, voimalaitostöitä, rautateitä, sairaaloitten, koulujen ja asuinrakennusten tuotantoa jne.” sekä ”auttaneet maan jälleenrakentamisessa” (Fennia-Patria 1952).

Tavallisten ihmisten oli opittava säästämään, sillä inflaatio oli saatava hallintaan, ja pääomaa maan jälleenrakentamiseksi tarvittiin kipeästi. Talouseliitti oli huolissaan kansan moraalista tilasta, pitkäjänteisyyden puutteesta ja holtittomasta kulutuksesta. Tulevaisuuden unelmien ja tavoitteiden avulla suomalaisia houkuteltiin osallistumaan kansalliseen investointi- ja säästämisvetoiseen jälleenrakennusprojektiin. Yksityisen säästämisen mahdollistama investointivetonen talouskasvu oli esimerkiksi Urho Kekkosen 1952 julkaiseman kirjan *Onko maillamme malttia vaurastua?* keskeinen sanoma. (Pantzar 2000, 66–67.) Säästämisasteen nostaminen ja kansakunnan vaurastuminen edellyttivät maltillista kulutusta, joka tähtäsi tulevaisuuteen.

Säästämisen eetos sai suomalaisessa yhteiskunnassa uutta vauhtia nimenomaan 1950-luvulla, kun säästöpankit, osuuskassat ja liikepankit alkoivat enenevästi houkutella tavallisia ihmisiä tallettamaan rahansa sukanvarren sijasta pankkiin, säästämään tulevaisuuden varalle ja unohtamaan inflaation pelon. Vakuutus- ja pankkitoimintaa sekä näiden instituutioiden mainontaa yhdisti usko edistykseen, materiaaliseen vaurauteen ja rationaaliseen elämän suunnitteluun. Sekä pankki- että vakuutusmainonta osallistuivat kansanvalistuksen hengessä itsekuriin pystyvän, säästeliään, taloudellisen ja järkevän ihmistyyppin tuottamiseen. Kokonaisuudessaan säästämisaste liittyi laajempaan rationalisointi- ja kansanvalistuskeskusteluun, joka oli alkanut jo 1800-luvun puolella. (Lehtonen ja Pantzar 2002.)

Ajattelutavan välittäminen kansalaisten toimintaan onnistui, sillä säästämis- ja investointiaste oli 1950-luvun Suomessa korkealla tasolla verrattuna muihin länsimaihin (Lehtonen ja Pantzar 2002, 214). Kansalaisen tehtävä oli palvella kansantalouden tasapainoista kehitystä ja samalla välttää yhteiskunnan rasiitteeksi ja avustettavaksi joutuminen. Pankki- ja vakuutusmainonta tukivat näitä tavoitteita konkreettisesti ja näkyvästi 1950-luvulla. Seuraavassa Pohja-yhtiön mainostekstissä tämä tuodaan perusteellisesti esiin:

”Oletteko koskaan tulleet ajatelleeksi, että silloin, kun kansamme laajoille keroksille selviää vakuutusten välttämättömyys, päästään askel eteenpäin parempien olojen tiellä. Silloin voidaan käyttää ne vuotuiset suuret summat, jotka nyt kuluvat avustustoimintaan, suurimmalta osalta hyödylliseen, yhteiskuntaamme rakentavaan työhön.

Vakuutuslaitoksella ei ole merkitystä vain yksityistaloudelle. Ovathan näet kotimaiset vakuutusyhtiöt huomattavia rahalaitoksia, jotka sijoittavat varoja tuotantoelämää palvelemaan. Vuonna 1950 olivat kaikki sijoitukset noin 20 000 miljoonaa markkaa. Näin maa ja kansa vaurastuvat – ja samalla jokainen yksityinen kansalainen.” (Pohja 1952.)

Yksityinen ja julkinen taloudenhallinta kiedottiin tiivisti yhteen samalla tavalla kuin kameralistisen hallinto-opin alkuaajoista lähtien: kotitalous oli väline kansantalouden hallintaan (vrt. Foucault 1991 ja luku 3 tässä tutkimuksessa). Vakuutusmainonnassa korostettiin, että jokaisen yksityishenkilön elämänhallinta vaikuttaa suoraan koko kansakunnan hyvinvointiin. Vastuullinen kotitalouden hallinta ja yksityinen henkivakuutus sen toteuttamisvälineenä eivät olleet vain yksityisiä asioita vaan kansalaisten taloudellisella toiminnalla oli suuri merkitys koko yhteiskunnan hyvinvoinnille. Kansakunnan etua korostava ajattelu oli sukua solidaarisuusajattelulle ja myös keskinäisyyden eetokselle: vakuutus esitettiin instituutiona ja ajattelutapana, joka *sitoo ihmiset yhteen*. Tämä yhteisyys välittyi koko kansakunnan tasolle taloudellisessa mielessä. Näin kansakunnan hyvää korostava ajattelu ulotti solidaarisuuden kehän vielä keskinäistäkin vakuutusryhmää laajemmalle. 1950-luvun vakuutusmainonnassa ihmisiä motivoitiin ottamaan vakuutus paitsi itsensä, perheensä ja keskinäisen ryhmän hyväksi myös yhteiskunnan kokonaisuuteen vedoten. Paradoksaalista on se, että mitä vastuullisemmin ja itsenäisemmin ihmiset alkoivat hoitaa talousasioitaan, sitä tiiviimmin he kietoutuivat yhteiskuntaan, osaksi sen taloudellisten ja sosiaalisten suhteiden verkostoa, ja sitä riippuvaisemmiksi he siitä tulivat.

Tultaessa 1960-luvulle tapahtui kuitenkin radikaali murros: kansakunnan etu häipyi lähes kokonaan vakuutusmainonnan teemoista ja hävisi täysin ennen 1970-lukua. Vakuutusyhtiöiden yhteiskunnallinen merkitys rahoituslaitoksina ja sijoittajina ei kuitenkaan 1950-luvun jälkeisinä vuosikymmeninä vähentynyt, pikemminkin päinvastoin (Pentikäinen ja Rantala 1995, 104–106). Vakuutusyhtiöillä oli ja on edelleen merkittävä rooli yhteiskunnassa paitsi yksityisen turvan antajana myös rahoituslaitoksina koko kansantalouden mittakaavassa. Vakuutusyhtiöt keräävät edelleen suuria pääomia vakuutusmaksujen muodossa ja sijoittavat niitä eteenpäin rahoittaen siten talouden kasvua ja yhteiskunnan kehitystä (Albert 2004, 28). Keskeisiä sijoituskohteita ovat perinteisesti olleet lainananto, osake- ja obligaatiosijoitukset sekä kiinteistö-sijoitukset (Näräkkä 1992, 261). Vakuutuksen ja yhteiskunnan suhde ei ole muuttunut sillä tavalla, etteikö yhteiskunnan tai kansakunnan etu olisi voinut jatkua vakuutusmainonnan teemana. Silti näin ei tapahtunut. Kyse oli yhdestä vakuutusajattelun keskeisestä muutoksesta, joka välittyi näkyvästi mainonnan kautta: yksityisiä taloudellisia intressejä ei enää 1950-luvun jälkeen liitetty kansakunnan yhteiseen hyvään ja yhteiskunnan etuun. Tästä huolimatta vakuutusyhtiöiden nimet vetosivat edelleen kansallistunteeseen: esimerkiksi Suomi, Kaleva, Pohjola, Tapiola ja Sampo. Silti henkivakuutusatteen lähtökohdat eli kansallisuus ja keskinäisyys sekä kansakunnan yhteishyvä näiden yhdistelmänä alkoivat poistua vakuutusajattelun päänäyttämöltä.

6.3 Sosiaalivakuutuksen laajentuminen

Kansakunnan edun korostaminen antoi vakuutusmainonnassa 1960-luvulta alkaen tilaa aivan uudelle teemalle, joka muodostui yhdeksi seuraavien vuosikymmenten tärkeimmistä ja näkyvimmistä kysymyksistä henkivakuutuksessa: sosiaali- ja yksityisvakuutuksen erojen ja suhteen esittelylle ja problematisoinnille. Juuri 1960-luvun Suomessa lakisääteinen sosiaalivakuutusjärjestelmä koki mullistavimmat muodonmuutoksensa, mikä ei voinut olla vaikuttamatta merkittäväällä tavalla vakuutusajatteluun niin yksityisellä kuin julkisella puolella.

Ensimmäinen suuri uudistus lakisääteisessä sosiaalivakuutuksessa 1960-luvulla koski työeläkkeitä: vuonna 1962 astui voimaan *ansiosidonnaisiin* vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeisiin perustuva järjestelmä, josta tuli koko vuosikymmenen kauaskantoisin sosiaalipoliittinen uudistus ja periaatteellinen suunnannäyttäjä (Häggman 1997, 173–174). Ansiosidonnaiset työeläkkeet merkitsivät todellista uhkaa yksityisille vakuutusyhtiöille tarjoamalla niiden potentiaalisille asiakkaille lakisääteistä turvaa, joka oli huomattavasti vuonna 1937 säädetyn ja vuonna 1956 uudistetun kansaneläkelain antamaa turvaa suurempi. Työeläkejärjestelmän lisäksi myös kaksi muuta lakisääteisen sosiaalivakuutuksen mullistavaa uudistusta vaikuttivat merkittävästi yksityiseen henkilövakuutukseen: sairausvakuutusjärjestelmän synty vuonna 1964 sekä perhe-eläkeuudistus vuonna 1967 (Häggman 1997, 142; Karisto ym. 1999, 291–292). Lakisääteinen perhe-eläke vei tilaa vapaaehtoiselta henkivakuutukselta sen tärkeimmäksi muodostuneessa tehtävässä: lesken ja jälkeenjääneiden lasten tulevaisuuden turvaamisessa.

Yksityiset vakuutusyhtiöt reagoivat voimakkaasti sosiaalivakuutuksen uudistuksiin. Tavanomaisten mainosten lisäksi useimmat yhtiöt julkaisivat erillisiä pitkiä esitteitä, joissa käytiin yksityiskohtaisesti taulukoiden ja kuvioiden avulla läpi sitä, mitä sosiaalivakuutus korvaa ja mikä osa ”on teidän vastuullanne” (Pohja 1968, 1969 ja 1970). Keskeinen kysymys oli: ”Miksi sosiaalivakuutukset tarvitsevat täydennystä?” (esim. Suomi 1964, 1966, 1967 ja 1968; Suomi-Salama 1969).

Henkivakuutusyhtiöiden tavoite oli osoittaa, että sosiaalivakuutus takaa vain perusturvan, jota on syytä täydentää vapaaehtoisilla vakuutuksilla. Laajentuneen sosiaaliturvajärjestelmän ei annettu viedä koko kunniaa kansalaisten taloudellisen hyvinvoinnin turvaamisessa. Esitteissä todettiin, että ”vanhuuden turvaksi työsuhde-eläke on toistaiseksi kovin riittämätön, eikä kansaneläke nykyisellään pysty täyttämään läheskään vanhusten tarpeita” (Kaleva 1966 ja 1967). Myös lakisääteinen sairausvakuutus oli riittämätön, sillä se ”korvaa vain puolet työansioista eikä sairaalahoitoa ollenkaan” (Kaleva 1966 ja 1967). Perhe-eläkekin oli suuruudeltaan vaatimaton ja muutenkin puutteellinen, sillä ”miespuolinen leski ei voi saada perhe-eläkettä” (Kaleva 1966 ja 1967). Taustalla näkyi ajatus, että sosiaalivakuutus pystyi parhaimmillaankin tyydyttämään vain tarvehierarkian alimpana olevia ”välttämättömiä” tarpeita (*needs*). Tällöin henkivakuutuksen tehtäväksi määrittyi yhä enemmän välttämättömyyksien

maailman ulkopuolella olevien halujen (*desires*) ja toiveiden tyydyttäminen. Hyvinvoinnin turvaamiseksi ei riittänyt pelkästään perusturva, vaan siihen tarvittiin myös kyky yksilöllisten mahdollisuuksien toteuttamiseen. Tässä näkyy myös beveridgeläinen vakuutusyhtiöiden jaottelu välttämättömyyksiin ja ylellisyyksiin, mitä käsittelin sosiaalivakuutuksen kehittymisen yhteydessä luvussa kolme.

Mainonnan mukaan lakisääteisen vakuutuksen perustava vika yksityisvakuutukseen nähden – määrällisen riittämättömyyden lisäksi – oli sen joustamattomuus: ”yksilön kannalta katsottuna se on kaavamaisista eikä kata kaikkia riskejä” (Tapiola 1984). Mainoksissa todettiin, että sosiaalivakuutuksesta puuttuvat yksilölliset ja kunkin erityisolosuhteet huomioon ottavat ominaisuudet. Sen sijaan yksityiset vakuutusyhtiöt pystyivät tarjoamaan ”yksilöllistä” ja ”mittojen mukaan tehtyä asiakaspalvelua” (Fennia-Patria 1960). Täydentämällä sosiaalivakuutusten antamaa turvaa ”vapaaehtoisilla vakuutuksilla, voi jokainen luoda oman turvajärjestelmänsä” (Kansa 1963). Vakuutus voitiin ”rakentaa kunkin yksilöllisen tarpeen mukaisesti” (Pohja 1965, 1966 ja 1968). Taustalla vaikutti muun muassa 1960-luvun yhteiskunnallinen murros: elintason nousun myötä uusi yksilöllisyyden korostaminen alkoi näkyä kaikkialla yhteiskunnassa, vaikka toisaalta vuosikymmen oli myös yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten liikkeiden kulta-aikaa (ks. Peltonen ym. 2003, 9–12). Kuusikymmenluku oli monessa suhteessa uuden ja vanhan kohtaamista, mikä näkyi vakuutusmainonnassakin esimerkiksi sosiaaliturvan ja yksityisen varautumisen välisenä kamppailuna.

Pohja-yhtymän asiakaslehdessä Pohjan viirissä (2/1980) pohdittiin syitä sille, miksi henkivakuutuksen kehitys pysähtyi vuonna 1965. Haastateltavana oli yhtymän henkilövakuutusjohtaja Kalevi Hämäläinen, joka uskoi henkivakuutuksen taantumisen johtuneen sosiaalivakuutuksen ja työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen kehittymisestä. Hänen mielestään henkivakuutuksen täydentävää roolia ei mainonnassa korostettu tarpeeksi. Mainosaineiston perusteella voidaan sanoa, että vakuutusmainonnassa kyllä kritisoitiin sosiaalivakuutusta ja sen riittämättömyyttä elintason säilyttämiseen sekä esitettiin henkivakuutus järjestelmällisesti sosiaalivakuutuksen tärkeänä täydentäjä, mutta toisaalta yleisellä tasolla sosiaalivakuutuksesta puhuttiin hämmästyttävän myönteiseen sävyyn. Mainostekstit alkoivat usein toteamuksella, että sosiaaliturva on Suomessa hyvä, jopa ”erittäin hyvä” (Tapiola 1984) tai ”korkeatasoinen” (Kansa 1987), jonka jälkeen lähdettiin esittelemään sen täydentämismahdollisuuksia vapaaehtoisen vakuutuksen avulla. Lakisääteisen työeläke- ja sairausvakuutusjärjestelmän synnyn jälkeen 1960-luvulla henkivakuutusmainonnassa esiteltiin sosiaalivakuutusta erityisen kunnioittavalla tavalla:

”Sairauden, vanhuuden, huoltajatta jäämisen tai niihin verrattavien syiden takia ahdinkoon joutuneiden henkilöiden auttaminen on kaikkina aikoina ollut tärkeä yhteiskunnallinen ongelma. Kun elettiin luontoistaloudessa, perhe ja suku muodostivat kiinteän yhteisön, joka piti huolta hätään joutuneista lähimmäisistään. Nykyaikana sosiaalivakuutuksen tavoitteet ovat samat, pyritään turvaamaan vaikeuksiin joutuneiden toimeentulo sekä suomaan viihtyisän ja turvatu-

vanhuuden edellytykset mahdollisimman monelle. – – Tämänhetkiset sosiaalivakuutukset maassamme ovat työntekijäin tapaturmavakuutus, liikennevakuutus, kansaneläke, työsuhde-eläkevakuutus ja yleinen pakollinen sairausvakuutus.” (Suomi 1964.)

”Sairausvakuutuslain perusteella ovat kaikki, sekä aikuiset että lapset, vakuutettuja sairauden varalta. Kysymyksessä on suuri sosiaalinen uudistus. Yhteiskunnan meille antama turvallisuus on tullut yhä paremmaksi. Mielestämme onkin oikein, että yhteiskunta eli me kaikki yhdessä annamme tukemme sairaille, vanhuksille ja muille, joiden on vaikea tulla toimeen omin voimin. – – sairausvakuutuslain ansiosta Teillä on jo perusta, jolle voitte suunnitella ja rakentaa tarvitsemanne lisäturvan.” (Pohja 1964.)

Sosiaalivakuutusta kutsuttiin henkivakuutusmainonnassa ”suureksi sosiaaliseksi uudistukseksi” ja taloudellisen turvan ”perustaksi”. Yhteiskunta eli voimakasta sosiaalipolitiikan nousukautta, hyvinvointivaltiota oli vihdoin päästy rakentamaan, ja kansallinen hyvinvoinnin eetos oli saanut uuden institutionaalisen muodon. Sosiaalivakuutusta ylistävä sävy ei kuitenkaan jäänyt väliaikaiseksi vaan jatkui mainonnassa 1980-luvulle asti:

”Sosiaalivakuutusten ansiosta on miltei kaikilla kansalaisilla merkittävä vakuutusperiaatteeseen rakentuva turva, joka riittää kaikkein välttämättömimpään sairauden tai työkyvyttömyyden kohdatessa ja eläkkeelle siirryttäessä. Tätä perusturvaa on kunkin syytä täydentää yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.” (Pohja 1970, 1972 ja 1973.)

”Maamme sosiaaliturvajärjestelmä on kansainvälisesti katsottuna erittäin hyvä ja pitkälle kehitetty. Sosiaaliturvamme antaa meille perusturvan.” (Tapiola 1984.)

Vaikka kaikissa mainoksissa tuotiin jossain vaiheessa esille myös lisäturvan tarve, sosiaaliturvan kehuminen sai useimmiten erittäin suuren huomion. Sosiaaliturvajärjestelmää pidettiin ”merkittävänä” ja ”pitkälle kehitettynä” (ks. edellä). Sosiaalivakuutuksen esittelyn jälkeen monissa mainoksissa aloitettiin oman tuotteen markkinointi melko vaatimattomaan ja varovaiseen sävyyn, esimerkiksi näin: ”useissa perheissä harkitaan näinä aikoina sosiaalivakuutusten tuoman perusturvan täydentämistä” (Suomi 1964). Sävy oli samanlainen myös kaksikymmentä vuotta myöhemmin: lakisääteistä ”perusturvaa täydentämään *saatat* tarvita kuitenkin yksilöllistä vakuutusturvaa” (Pohjola 1987, kursivointi Liukko). Yksityiset vakuutusyhtiöt eivät mainostaneet omia tuotteitaan aivan välttämättöminä, vaan niitä kannatti ehkä vain ”harkita”. Näin vakuutusmainonta tuotti sellaista hyvinvoinnin eetosta, jossa lakisääteisellä sosiaaliturvajärjestelmällä oli vastuu perustoimeentulosta ja yksityisvakuutuksella täydentävä tehtävä.

Miten on mahdollista, että vakuutusmainonnassa suhtauduttiin näin positiivisesti sosiaalivakuutukseen, joka tunkeutui vapaaehtoisen henkilövakuutuksen perinteiselle markkina-alueelle ja oli sen pahin kilpailija? Näräkän (1992, 251) mukaan erityisesti 1960-luvun loppua leimasi yksityisvakuutusta ja muutakin yritystoimintaa arvosteleva ja vastustava suhtautuminen. Tämä näkyi hänen mukaansa esimerkiksi tiedotusvälineissä. Sosiaalivakuutusta ylistävä sävy ei kuitenkaan rajoittunut 1960-luvulle vaan jatkui vakuutusmainonnassa 1980-luvulle asti. Tähän voidaan löytää ainakin kolme syytä: Ensinnäkin 1960-luvulta lähtien suomalaista yhteiskunnallista ajattelua hallinnut hyvinvointivaltiollinen eetos, joka oli johtanut hyvinvointivaltion nopeaan rakentamiseen, ulottui myös yksityiseen ja kaupalliseen toimintaan. Henkivakuutusyhtiöt eivät myöskään olleet aivan tavanomaisia kaupallisia liikeyrityksiä, sillä niiden toimintaa muokkasi voimakkaasti keskinäistä apua ja kansallista solidaarisuutta korostava henkivakuutusaate. Toiseksi esittelemällä sosiaalivakuutuksen etuja osoitettiin samalla koko vakuutuslogiikan hyödyt. Mainokset joutuivat aloittamaan oman tuotteensa esittelyn järjestelmällisesti kilpailijan kehumisella, koska molemmilla vakuutusmuodoilla on sama lähtökohta: hyvinvoinnin turvaaminen. Henkivakuutuksella ja hyvinvointivaltiolla on yhteiset juuret. Hyvinvointivaltion rakentaminen oli osa kansallista hyvinvoinnin eetosta ja henkivakuutuksen aloittamaa vastuun yhteiskunnallistumisen prosessia. Henkivakuutusmainonnassa sosiaalivakuutusta pidettiin osana yhteistä vakuutusjärjestelmää, jonka toisen osapuolen muodosti yksityisvakuutus. Tämä tulkinta korostaa yksityis- ja sosiaalivakuutuksen voimakasta sukulaisuussuhdetta, joka oli saanut vahvistusta myös organisatorisesta yhteenkietoutumisesta. Kolmas syy kumpuaa mainonnan omasta logiikasta, joka tähdentää vetoamista johonkin jo olemassa olevaan. Mainostajat tiesivät, että sosiaalivakuutus oli suosittu yleisön keskuudessa. Suostuttelevan retoriikan perussäntö on vedota aluksi johonkin, mikä saa kuulijat myötämielisiksi. Tämän jälkeen on helpompi lähteä tarjoamaan omaa sanomaansa.

Sosiaalivakuutuksen kehitys mullisti aikakauden vakuutusajattelua ja siten myös yksityistä henki-, sairaus- ja eläkevakuutustoimintaa. Julkinen sosiaaliturva työntyi yhä enemmän yksityisten vakuutusyhtiöiden markkinoille, ja ajattelu siitä, missä menee yksityishenkilöiden ja valtion vastuun raja, siirtyi vähitellen. Silti myös yksityinen, vapaaehtoinen vakuuttaminen jatkoi kasvuaan sosiaalivakuutuksen rinnalla ja säilytti yhteiskunnallisesti merkittävän aseman. 1960-luvun vakuutusmainonnassa ilmeni konkreettisesti se, mitä Raija Järvinen (2004, 193) Ewaldia mukaillen esittää: ”Sosiaalija yksityisvakuutus ja niiden kehitys ovat riippuvaisia toisistaan. Toisaalta ne molemmat ovat riippuvaisia myös hyvinvointivaltion kehityksestä ja tämän kehityksen sisäisistä painotuksista, koska hyvinvointivaltion edistäminen yleensä kasvattaa sosiaaliturvaa ja vie siten tilaa yksityisvakuutukselta.”

6.4 Yksityis- ja sosiaalivakuutuksen yhteenkietoutuminen

Yksityis- ja sosiaalivakuutus ovat historian kuluessa kietoutuneet toisiinsa kahdella tasolla: 1) mielikuvien tasolla niitä on yhdistänyt kansallistunteeseen (1950-luvulle asti), keskinäiseen riskienhallintaan ja kollektiiviseen vastuuseen tukeutuminen, 2) konkreettisella tasolla molempien historiallinen kehitys on muovautunut markkinoiden, yhteiskunnan ja valtion välisessä vuorovaikutuksessa. Vakuutusmainonnassa yhteenkietoutuminen näkyi ennen kaikkea sosiaalivakuutuksen seikkaperäisenä esittelynä sekä henkivakuutuksen ja sosiaalivakuutuksen suhteen artikulointina ja problematisointina. Miten mainonnassa näkyvä yhteenkietoutuminen sitten suhteutuu aikakauden yhteiskunnalliseen tilanteeseen?

Sosiaali- ja yksityisvakuutuksen historiallisesti läheinen vuorovaikutus on suoraan yhteydessä vakuutustoiminnassa mukana olleisiin ihmisiin. Sekä vapaaehtoisen henkivakuutuksen että sosiaalivakuutuksen problematiikkaa ovat olleet pohtimassa yhdet ja samat vakuutustoiminnan vaikutusvaltaiset henkilöt: vakuutusyhtiöiden johtajat, vakuutusmatemaatikot, vakuutusasiantuntijat ja valtion virkamiehet. Usein nämä olivat kaiken lisäksi samoja henkilöitä. Nämä vaikuttajat miettivät yhdessä vaihtoehtoja kansalaisten taloudellisen toimeentulon ja hyvinvoinnin turvaamiseksi muun muassa lukuisissa komiteoissa. Yksi keskeinen kiistakysymys vakuutustoiminnan järjestämisessä on ollut juuri yksityis- ja sosiaalivakuutuksen suhde.

Yksi tällainen vakuutustoiminnan vaikutusvaltainen henkilö on Teivo Pentikäinen, joka toimi muun muassa sosiaaliministeriön vakuutusosaston päällikkönä vuosina 1948–1961, työeläkejärjestelmän ja vakuutusyhtiölain suunnittelukomiteoiden puheenjohtajana sekä Eläkevakuutusyhtiö Ilmarisen toimitusjohtajana vuosina 1962–1977. Lisäksi hän on kehittänyt riskiteoriaa ja vakuutusoppia sekä kirjoittanut ja luennoinut näistä kysymyksistä laajasti. Pentikäisen tavoin useat entiset sosiaaliministeriön vakuutusosaston päälliköt siirtyivät myöhemmin yksityisten eläke- ja vakuutuslaitosten palvelukseen: esimerkiksi Yrjö Leinberg Suomi-yhtiön toimitusjohtajaksi, J. E. Mäntylä Salaman toimitusjohtajaksi ja Erkki Pesonen Kansa-yhtiön toimitusjohtajaksi. (Ahtokari 1988.) Leinberg ja Mäntylä ovat toimineet lisäksi Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliiton puheenjohtajina (Ahtokari 1992, 164). Tämä johtajiston kiertotraditio kuvaa osaltaan yksityis- ja sosiaalivakuutuksen yhteenkietoutumista sekä markkinoiden ja valtion vuorovaikutusta. Samat ihmiset vaikuttivat vakuutustoiminnan eri puolilla.

Suomessa yksityinen ja valtiollinen vakuutustoiminta on kietoutunut harvinaisella tavalla myös institutionaalisesti. Lakisääteisten työeläkevakuutusten hoitaminen annettiin 1960-luvulla tiukan taistelun jälkeen yksityisten vakuutusyhtiöiden eikä Kansaneläkelaitoksen tehtäväksi. Paradoksaalisesti yksityisvakuutuksen uhkana koettu työeläkejärjestelmän synty antoi näin vakuutusyhtiöille vauhtia uuteen nousuun 1950-luvun inflaatiovaikeuksien jälkeen: työeläkejärjestelmän käytännön hoitaminen tarkoitti muun muassa sitä, että yksityiset vakuutusyhtiöt saivat tehtäväkseen

hallinnoida työeläkejärjestelmän miljardien markkojen suuruiset rahastot. (Häggman 1997, 173–174.) Muita esimerkkejä yhteenkietoutumisesta ovat ammattiliittojen ryhmähenkivakuutukset ja pakollinen liikennevakuutus. Yksityis- ja sosiaalivakuutusjärjestelmät ovat vuosikymmenten saatossa kehittyneet niin sanotuiksi seka-järjestelmiksi (Järvinen 2004, 191). Kun yksityis- ja sosiaalivakuutuksen välinen rajanveto ylitetään, näyttäytyy selkeämmin, että esimerkiksi vakuutuksen vapaaehtoisuus ja pakollisuus eivät riipu siitä, onko järjestelmä julkinen vai yksityinen (Järvinen 2004, 192).

Henkivakuutus (mukaan lukien tapaturma-, sairaus- ja eläkevakuutus) on historiallisesti ollut muita yksityisvakuutuksen muotoja vahvemmin sidoksissa hyvän-
tekeväisyyteen ja valtiollisen sosiaalivakuutuksen muotoihin. Taustalla vaikutti varsinkin alkuvaiheessa voimakas henkivakuutusaate, jossa korostui kansallinen huoli vähävaraisten toimeentulosta. Tosin henkivakuutus on alusta asti ollut myös varakkaiden asialla. Vakuutusalaä ylipäänsä ja henkivakuutusta erityisesti on Suomessa säännöstelty vakuutuskuluttajien suojelemiseksi poikkeuksellisen paljon (Ahtokari 1988, 121). Valtion rooli yksityisen henkivakuutuksen valvonnassa, kehittämisessä ja muodonmuutoksissa on ollut keskeinen. Vakuutustoiminnan valtiosidonnaisuuden tiivistää osuvasti vuonna 1992 silloinen sosiaali- ja terveysministeri Eeva Kuuskoski *Suomen vakuutustarkastus 100 vuotta 1892–1992* -teoksen alkusanoissa:

”Suomi on ollut siinä onnellisessa asemassa, että vakuutustoimintaa on aina voitu katsoa kansalaisten kannalta tarkoituksenmukaisena kokonaisuutena. Toiminnan valvonta ja lainsäädännön kehittäminen on keskeisiltä osiltaan ollut yhden viranomaisen tehtävänä. Näin on vältetty keinotekoiset raja-aidat yksityis- ja sosiaalivakuutuksen ja toisaalta vapaaehtoisen ja pakollisen vakuutustoiminnan välillä.”

Kuuskosken näkökulma vakuutustoiminnasta saumattomana kokonaisuutena on kuitenkin kyseenalainen. Yhteenkietoutumisesta huolimatta yksityis- ja sosiaalivakuutuksen välinen rajanveto on ollut historiallisesti voimakasta. Nämä vakuutusmuodot ovat edustaneet monille kahta vastakkaista näkökulmaa hyvinvoinnin turvaamiseen (ks. esim. Jauho 2004). Tämä eronteko voimistui Suomessa entisestään 1980-luvulla, kun henkivakuutustoimintaa alettiin pitää yhtenä vakuutuslajina muiden joukossa ja tavallisena liitetoimintana. Helne (2004, 223) esittää, että pelkistetysti yksityis- ja sosiaalivakuutuksen suhteeseen on kaksi kantaa: joko niiden välistä eroa ei pidetä kovin suurena tai sitten niiden katsotaan eroavan toisistaan ratkaisevasti. Ranskalaisessa keskustelussa valtiollisen ja yksityisen välinen ero kyseenalaistetaan Helneen mukaan selvemmin kuin Suomessa. Esimerkiksi Ewaldin mielestä hyvinvointivaltioista puhuminen ”asettaa sosiaaliturvajärjestelmän ja yksityisen vakuutustoiminnan vastatusten, ikään kuin ne olisivat kaksi itsenäistä kokonaisuutta, vaikka nämä kaksi toimintapiiriä ovat syntyneet samasta liikkeestä tai filosofisesta johtopäätöksestä: sosiaalista todellisuutta on alettu käsitellä ja hallinnoida riskin käsittein” (Ewald 2004, 63). Tämä on puolestaan johtanut vastuun yhteiskunnallistu-

miseen ja sitä kautta moderniin solidaarisuuskäsitykseen, sillä vakuutuksen logiikassa vastuuvollisuus siirtyy aina jonkinlaiselle kollektiiville riippumatta siitä, onko kyseessä yksityis- vai sosiaalivakuutus.

***

Tässä pääluvussa olen tarkastellut henkivakuutusta kollektiivisen vastuun ja solidaarisuuden tuottajana sekä sitä, miten vakuutusmainonta on reagoinut lakisääteisen sosiaaliturvan mittavaan laajentumiseen ja hyvinvointivaltion syntyyn. Mainonnassa yksityinen henkivakuutus liitettiin moniin yhteisöllisyyttä korostaviin teemoihin: kansalliseen yhtenäisyyteen, vakuutettujen keskinäisyyteen ja erilaisiin ryhmävakuutuksiin. Nämä teemat kuitenkin katosivat lähes kokonaan 1980-luvulle tultaessa. Kansallista yhteisyyttä ja kollektiivista vastuuta tuotiin esille enää sellaisissa yhteyksissä, joissa esiteltiin ja kommentoitiin sosiaalivakuutusta. Näin solidaarisuuden ja vastuun yhteiskunnallistumisen teemat katosivat yksityisen henkivakuutuksen perustelujen joukosta. Samalla nämä teemat liitettiin yhä vahvemmin pelkästään sosiaalivakuutuksen ominaisuuksiksi. Tämä muutos kuvaa jo edellisissä luvuissa käsiteltyä hyvinvoinnin eetoksen problematisaatiota: taloudellisen hyvinvoinnin saavuttaminen ja ylläpitäminen vakuutuksen välityksellä määriteltiin yhä yksilöllisemmin ja yksityisemmin. Keskinäistä solidaarisuutta edellyttävät ja ylläpitävät *vakuutusyhteisöt* muuttuivat yhä enemmän yksittäisistä vakuutuskuluttajista koostuviksi *joukoiksi*.

Tätä taustaa vasten Ewaldin näkemys vakuutuksen lähtökohtaisesta solidaarisuuslogiikasta näyttäytyy ongelmallisena. Tämä logiikka ei ole hävinnyt mihinkään, mutta sitä ei enää tuoda esiin. Ewaldin (2004, 62) tulkinnan mukaan yhteiskunnan vakuutuksellistuminen on johtanut ”tiettyyn käsitykseen yhteiskunnan luonteesta: tietyt toiminnot (kuten henkilöautoliikenne) eivät koske toisistaan riippumattomia ihmisiä vaan yhteisvastuullisia yksilöitä, jotka altistuvat yhdessä tietyille riskeille”. Ewald siis esittää, että vakuutuksen käytännöt ja lainalaisuudet sitovat yksittäiset ihmiset automaattisesti ja väistämättä riippuvaisiksi toisistaan. Baker (2002, 35–36) kuitenkin huomauttaa, että vain jos vakuutuksen kollektiivinen luonne ymmärretään, voidaan puhua sosiaalisesta (yhteiskunnallisesta) vastuusta. Vakuutus voi toimia yhteiskunnallisen solidaarisuuden tuottajana vain silloin, jos sen yhteisöllinen perusta *tehdään näkyväksi* esimerkiksi keskinäisyyttä korostamalla, kuten 1950- ja 1960-lukujen mainonnassa tehtiin. Muussa tapauksessa solidaarisuus jää vain vakuutuksen tiedostamattomaksi toimintalogiikaksi.

7 HYVINVOINNIN EETOS JA HENKIVAKUUTUS

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut sitä, miten vakuutusmainonta on pyrkinyt muokkaamaan yksityisten ihmisten ajattelutapoja ja toimintaa – heidän arkielämänsä eetosta – markkinoimalla tietynlaista hyvän elämän mallia. Mainonta pyrki kasvattamaan viisaita, varovaisia, kaukonäköisiä ja taloudellisesti elämäänsä suhtautuvia subjekteja muokkaamalla ihmisten käsityksiä hyvinvoinnin edellytyksenä olevasta elämäntavasta. Henkivakuutus oli elämää vaalivan biovallan konkreettinen ilmenemismuoto. Samalla mainonnan välittämä eetos heijasti kunkin aikakauden vallitsevaa ajattelua ja yhteiskunnallista tilannetta. Näin muun muassa hyvinvointivaltion kehittyminen muodosti merkittävän kontekstin yksityiselle henkivakuutukselle.

Tutkimuksen tärkein tulos on vakuutusmainonnan tuottaman ja heijastaman hyvinvoinnin eetoksen muodonmuutosten kartoittaminen riskin ja vastuun käsitteiden avulla. Hyvinvointi tarkoitti mainonnassa elämänhallintaa, jatkuvuutta ja taloudellista turvallisuutta, joiden saavuttaminen edellytti vastuullisuutta, yhtäältä yksilön vastuuta ja toisaalta yhteisvastuuta. Vakuutuksen yhteydessä hyvinvoinnin eetos ilmeni eri aikoina eri tavoin nimenomaan suhtautumisessa riskeihin ja niiden hallintaa edellyttävään vastuullisuuteen. Riskin ja vastuun muodonmuutokset olivat kiinteästi yhteydessä toisiinsa. Samalla kun yhteisvastuun korostamisesta siirryttiin yhä enemmän yksilön omaan vastuullisuuteen, riskin käsite muuttui pelkästä uhkaavasta vaarasta lupaavaksi mahdollisuudeksi.

Lisäksi tutkimus osoittaa, miten vapaaehtoinen henkivakuutus ja lakisääteinen sosiaalivakuutus ovat kietoutuneet toisiinsa. Molemmat pohjaavat samaan vakuutus-tekniologiaan, joka perustuu yhtäältä tilastotieteen ja todennäköisyyyslaskennan mahdollistamaan riskitekniologiaan ja toisaalta vastuun kollektivointiin. Tässä yhteydessä yksityis- ja sosiaalivakuutus onkin tarkoituksenmukaista nähdä kokonaisuutena, samaan päämäärään pyrkivänä toimintana. Tutkimus osoittaa, että hyvinvoinnin edistäminen ei ole Suomessa rajoittunut vain hyvinvointivaltion toimintaan ja lainsäädäntöön, vaan se on ollut huomattavasti laaja-alaisempaa. Vastuullisen hyvinvoinnin subjektin kasvattaminen on ollut monenlaisten valistuskampanjoiden ja yhdistysten mutta myös markkinoilla toimivien yksityisten vakuutusyhtiöiden tavoite (Lehtonen ja Meskus 2004, 219). Kansallinen hyvinvoinnin eetos on läpäissyt koko yhteiskunnan toimintapiirin ja samalla niin sosiaali- kuin yksityisvakuutuksenkin.

Tutkimuksen tuloksia voidaan formalisoida vastuullisuuden käsitteen avulla seuraavalla tavalla. Vakuutusmainonnasta nousee esiin neljä tasoa, joilla hyvinvoinnin eetosta tuotiin esiin nimenomaan yksityiseen henkivakuutukseen liittyvänä vastuullisuutena, sekä lisäksi yksi vastuun taso, jota tuotiin esille sosiaalivakuutuksen yhteydessä. Nämä tasot ilmentävät vastuullisuuden horisontaalista ulottuvuutta eli solidaarisuuden kehän laajuutta, jos solidaarisuuden astetta ajatellaan sisäkkäisinä

kehinä: 1) vastuu itsestä (oma etu), 2) vastuu perheestä (läheisten etu), 3) keskinäinen yhteisvastuu (vakuutusyhteisön etu), 4) vastuu kansantaloudesta (kansakunnan etu) ja 5) vastuu kaikista kansalaisista (kansalaisten etu / sosiaalivakuutus). Itseen ja perheeseen kohdistuva vastuu edustaa suppeaa solidaarisuuden kehää, keskinäiseen vakuutusyhteisöön, kansakunnan vaurauteen ja kaikkiin kansalaisiin kohdistuva vastuu selkeästi laajempia solidaarisuuden kehä. Neljäs ja viides taso ovat tavallaan päällekkäisiä ja niitä on myös vaikea asettaa järjestykseen, sillä kummassakin on kyse koko yhteiskunnan tasosta. Silti kyse on aivan erityyppisestä kollektiivisen vastuun tyyppistä.

Esitän seuraavaksi taulukon muodossa yhteenvedon edellä käsitellyistä henkivakuutusmainonnan vuosikymmenistä suhteessa mainittuihin vastuun tasoihin. Taulukko ei perustu tietynlaisten mainosten tai lausumien lukumäärän laskentaan vaan teemojen näkyvyyden mukaiseen luokitteluun. Vastaavaan tulokseen olisi voinut pyrkiä myös kutakin vastuun tasoa vastaavien lausumien kvantifioimisella. Totesin tämän kuitenkin mahdottomaksi lausumien suuren laadullisen vaihtelevuuden vuoksi.

Keskeistä ei ole lausumien määrä vaan niiden näkyvyys ja laadullinen merkittävyys. Taulukossa oleva rasti tarkoittaa, että kyseinen vastuun taso on ollut näkyvä teema mainonnassa. Kaksi rastia tarkoittaa erityisen näkyvää painotusta. Rastiton kohta tarkoittaa, että kyseinen teema ei ole ollut näkyvissä juuri lainkaan. Kyseessä on siis oikeastaan kaksiluokkainen jaottelu: joko kyseinen teema ei ollut esillä tietyn vuosikymmenen mainonnassa ollenkaan tai sitten se oli enemmän tai vähemmän näkyvä teema.

Taulukko. *Vastuun tasot suomalaisessa henkivakuutusmainonnassa vuosikymmenittäin 1950-luvulta 1980-luvulle.*

	Vastuun taso			
	1950-luku	1960-luku	1970-luku	1980-luku
5. Vastuu kaikista kansalaisista (kansalaisten etu / sosiaalivakuutus)		X	X	X
4. Vastuu kansantaloudesta (kansakunnan etu)	X			
3. Keskinäinen yhteisvastuu (vakuutusyhteisön etu)	X	X	X	
2. Vastuu perheestä (läheisten etu)	XX	X	X	XX
1. Vastuu itsestä (oma etu)	X		XX	XX

X = näkyvä painotus

XX = erityisen näkyvä painotus

Vastuullisuuden historiallinen muutos henkivakuutusmainonnassa 1950-luvulta 1980-luvulle voidaan yksinkertaistetusti esittää seuraavasti. Ensinnäkin vastuu perheestä (2) säilyi ainoana teemana lähes muuttumattomana vuosikymmenestä toiseen. Toiseksi kansakunnan (4) ja keskinäisen vakuutusyhteisön (3) etu – yhteisvastuu ja solidaarisuus – antoivat tilaa henkilökohtaisten taloudellisten intressien (1) painottamiselle. Vähitellen yhteinen vastuu jäi vain sosiaalivakuutukseen liittyväksi teemaksi. Voidaan myös puhua laajan solidaarisuuden muuttumisesta suppeaksi solidaarisuudeksi: kansakunnan ja vakuutusyhteisön solidaarisuudesta siirryttiin yksinomaan perheen sisäiseen solidaarisuuteen. Vakuutuksen yhteydessä perheenhuoltajan yksityistä vastuuta ja huolenpitoa perheestä ei kuitenkaan yleensä käsitteellistetä solidaarisuudeksi, vaan termi yhdistetään yleensä jonkin laajemman yhteisön väliseksi siteeksi. Tavallaan perheen etu on yhtä oman edun kanssa, jolloin perhe muodostaa yksityisen alueen erotuksena kaikesta muusta. Tässä mielessä laajamittainen yhteisöllisyys ja solidaarisuus poistuivat (sosiaalivakuutusta lukuun ottamatta) mainonnan teemoista viimeistään 1980-luvulle siirryttäessä.

Kukin tarkastelun kohteena oleva vuosikymmen oli jossakin suhteessa erityinen. 1950-luku oli niukuuden ja jälleenrakentamisen vuosikymmen eikä sosiaalivakuutus ollut vielä kehittynyt. Henkivakuutus oli siten monille ainoa toimeentulon turvaaja yllättävissä elämäntilanteissa. Vakuutukseen liitettiin edelleen paljon ennakkoluuloja, ja siksi vakuutuksen tarkoitusta piti selittää perusteellisesti ja havainnollisesti. Tämän vuoksi onkin yllättävää, että 1950-luvun mainonnassa oli paljon samoja painotuksia kuin 1980-luvulla. Erityisesti perhe korostui kaikista voimakkaimmin juuri näinä vuosikymmeninä. Silti pitää ottaa huomioon (genealogisen metodologian mukaisesti), että perheen teemaa ei voi anakronisesti rinnastaa näiden vuosikymmenten välillä: esimerkiksi vastuu perheestä tarkoitti eri asiaa 1950-luvulla kuin 1980-luvulla. Vaurastuneessa 1980-luvun hyvinvointivaltiossa elävän perheenhuoltajan vastuu poikkesi merkittävällä tavalla siitä huolesta ja vastuunkannosta, jota taloudellinen turvallisuus edellytti 1950-luvulla. 1970-luku oli puolestaan säästövakuutusten mutta ennen kaikkea ryhmähenkivakuutusten vuosikymmen. Samaan aikaan alkoi unelmien ja haaveiden voimakas esiinnousu, joka huipentui 1980-luvulla henkilökohtaisten sijoitusvakuutusten valtakauden myötä. Kaikista neljästä vuosikymmenestä 1960-luku oli omalaatuinen: ajan vakuutuseetos poikkesi radikaalisti muiden vuosikymmenten teemoista, sillä henkivakuutukseen ei tuolloin liitetty juuri minkäänlaista henkilökohtaisen taloudellisen hyödyn tavoittelua. Syvennän seuraavaksi 1960-luvun erityisyyden tarkastelua kartoittamalla vakuutusmainonnan keskeisiä jännitteitä.

Lehtonen ja Meskus (2004, 218) paikallistavat kolme keskeistä jännitettä tarkastellessaan 1950-luvun vakuutusmainontaa. Ensinnäkin mainonnassa vedottiin yhtäältä tunteisiin ja toisaalta rationaalisuuteen. Toiseksi henkivakuutusta oikeutettiin yhtäältä moraalisenä ja toisaalta taloudellisesti kannattavana ratkaisuna. Kolmanneksi mainonta esitti henkivakuutuksen yhtäältä uhkiin varautumisena ja toisaalta tulevaisuuden positiivisten unelmien ja mahdollisuuksien toteuttajana. Oman tutkimukseni perusteella nämä kolme jännitettä näyttävät näyttyneen mainonnan keskeisinä piirteinä 1950-

luvun lisäksi myös 1960-luvulta 1980-luvulle, joskin jännitteiden sisäiset painotukset vaihtelivat.

Käsitteellistän koko aikajakson keskeisimmän jännitteen kuitenkin hieman toisella tavalla: neljän vuosikymmenen mittaisena aikana keskeisin henkivakuutusmainonnan vastakkainasettelu oli *altruismin* ja *oman edun tavoittelun* välillä. Tämä ristiriita ilmenee siinä, miten henkivakuutus liitettiin yhtäältä sekä perheen ja läheisten suojeluun että keskinäiseen yhteisvastuuseen ja kansakunnan etuun mutta toisaalta oman edun tavoitteluun, henkilökohtaiseen taloudenhallintaan ja yksilölliseen vaurastumiseen. Tämä kaksijakoisuus näyttäytyi täydessä mittakaavassa vasta 1970- ja 1980-luvuilla, vaikka se oli havaittavissa 1950-luvullakin. Kuten olen edellä olevassa taulukossa esittänyt, näinä kolmena vuosikymmenenä henkivakuutusta perusteltiin sekä itsestään että perheestään vastuussa olemisena – sekä omaan että perheen etuun vedoten. Vakuutetun henkilökohtaisten taloudellisten intressien korostaminen voimistui erityisesti säästövakuutusten valtakauden alkaessa 1970-luvulla. Henkivakuutuksen alkuperäinen tehtävä kuolemanvaravakuutuksena jäi taka-alalle ja henkivakuutuksesta tuli yhä enemmän elämän varalle sijoittamista.

Erittymisen kiinnostava tulos tässä tutkimuksessa on kuitenkin se, että 1960-luvulla altruismin ja oman edun tavoittelun välistä jännitettä ei ollut näkyvässä lainkaan. Henkilökohtaiseen etuun tähtääviä säästövakuutuksia ei nimittäin markkinoitu 1960-luvulla lähes ollenkaan. Henkivakuutus tarkoitti tällöin yksinomaan altruistista perheenturvavakuutusta, jossa pääpaino oli perheenhuoltajan kuolemalla tai työkyvyn menetyksellä eli jälkeensä jääneiden perheenjäsenten hyvinvoinnin turvaamisella. Henkivakuutus palasi joksikin aikaa sen alkuperäiseen tehtävään, mikä oli ollut muun muassa suurvakuutuksen kehittäjän Teivo Pentikäisen tavoite (ks. Ahtokari 1988). Siten vastuu tarkoitti 1960-luvulla ennen kaikkea vastuuta läheisistä. Paradoksaalisesti perhettä ei kuitenkaan tuotu 1960-luvulla esiin yhtä näkyvästi ja värikkäästi kuin 1950- tai 1980-luvulla, jolloin mainoksissa oli runsaasti suuria kuvia onnellisista perheistä. Perheenturvavakuutusten lisäksi altruistista painotusta vahvisti 1960-luvulla keskinäisyyden ja vakuutuksen yhteisöllisen perustan korostaminen.

Epätietokkyden ja solidaarisuuden korostuminen 1960-luvulla ei tarkoittanut sitä, että taloudellinen rationaalisuus ja laskelmoivuus olisivat jääneet pois vakuutuksen keskeisten perustelujen joukosta. Itse asiassa mainonnassa käytettiin tuolloin hyvin paljon rationaalisia perusteluja ja vakuutusta esiteltiin yksityiskohtaisilla ja teknisillä faktatiedoilla. Mainonnan tyyli oli 1960-luvulla ylipäätään melko ”harmaata” ja yksitoikkoista: kuvia oli melko vähän ja tekstiä paljon. Keskeisin selitys 1960-luvun mainonnassa monin tavoin ilmenneelle poikkeuksellisuudelle lienee ensinnäkin sosiaalivakuutuksen voimakas laajentuminen ja toiseksi samanaikainen hyvinvoinnin eetoksen yhteisvastuuta ja solidaarisuutta korostava painotus. Vapaaehtoinen henkivakuutus oli kriisitilanteessa ja tähän piti reagoida jotenkin, mikä sitten näkyi muun muassa mainonnassa.

Altruismin ja oman edun tavoittelun välinen jännite on läheistä sukua vapaaehtoisen henkivakuutuksen rakenteelliselle ambivalenssille, joka Zelizerin (1983, 112–127) mukaan havaittiin jo henkivakuutuksen historian alkuvaiheessa. Zelizer tuo esiin, että henkivakuutuksen ratkaisematon dilemma on aina ollut moraalien ja markkinoiden tai hyväntekeväisyyden ja kaupallisuuden ristiriitaisessa suhteessa. Ensimmäisessä maailman vakuutuskongressissa vuonna 1915 tämä tuotiin esille toteamalla, että henkivakuutuksen lisäksi mikään muu aktiviteetti ei yhdistä yhtä voimakkaasti ihmisen altruistisia ja kaupallisia vaistoja (Zelizer 1983, 12). Henkivakuutuksen historiassa nämä vastakkaiset trendit heijastavat alan sisäisiä jännitteitä, jotka aiheutuvat moraalien ja markkinoiden erilaisista vaatimuksista (Zelizer 1983, 117).

Kuten olen vakuutusyhteiskunnan syntyä käsittelevässä luvussa tuonut esille, henkivakuutuksen juuret ovat hyväntekeväisyysorganisaatioissa ja filantrooppisessa ajattelutavassa. Liiketoiminnan vaatimukset ja riskiteknologian kehittyminen muokkasivat kuitenkin henkivakuutustoimintaa kaupallisesti kannattavaksi yritystoiminnaksi jo varhain. Silti voitontavoittelu ei ole ollut henkivakuutustoiminnan ainoa liikevoima, vaan taustalla on vaikuttanut ihmiselämän turvaamiseen pyrkivä hyvinvoinnin eetos. Tämä eetos on kuitenkin saanut erilaisia ilmenemismuotoja, jotka ovat näyttäytyneet muun muassa erilaisina käsityksinä vastuullisuuden horisontaalisesta laajuudesta. Hyvinvointiin voidaan pyrkiä korostamalla yksilön vastuuta itsestään ja perheestään mutta myös painottamalla yhteistä vastuuta ja solidaarisuutta. Suomessa 1950-luvulta 1980-luvulle ajoittuvan henkivakuutuseetoksen muutos on tulkittavissa altruismin (solidaarisuuden) ja yksityisen intressin suhteen muuttumisena. Keskinäisyyden ja vakuutuksen yhteisöllisen perustan vaipuminen vakuutusajattelun taustalle on yksi merkki muun muassa Beckin (1986) korostamasta yksilöllistymiskehityksestä.

Toinen saksalainen sosiologi Hans Joas (2004) tuo tähän liittyen esiin huomionarvoisen näkökulman, joka perustuu amerikkalaisen historioitsijan Thomas Benderin huomioille. Benderin yrittäessä ajoittaa yksilöllisyyden ja materialismin läpimurron ja perinteisen yhteisöllisyyden häviämisen historiallista ajankohtaa, hän havaitsi, että tämän siirtymän oli esitetty tapahtuvan läpi historian aina uudelleen ja uudelleen 1650-luvulta lähtien. Tähän liittyen hän esitti ironisen kysymyksen: ”Kuinka monta kertaa yhteisö voi romahtaa Amerikassa?” (Joas 2004, 392 [Bender 1978, 46]). Joasin (2004, 394) mukaan sosiaalisten suhteiden (kuten vastuusuhteet tässä tutkimuksessa) muuttumisen kuvaaminen pelkkänä sosiaalisen integraation rapautumisena ja perinteisen yhteisöllisyyden muuttumisena omaan etuun nojaavaksi yksilöllisyydeksi (esim. Beck 1986) tai ihmisen yhteisöllisen ”luonteenlaadun syöpymisenä” (*corrosion of character*) (esim. Sennet 1998) on liian pessimistinen näkökulma.

Joas (2004, 394) esittääkin, että sosiaalisen integraation hajoamista parempi käsite tämän muutoksen hahmottamiseen olisi *kontingenssin lisääntyminen*, toisin sanoen välttämättömyyksien ja mahdottomuuksien vähentyminen. Tämän näkemyksen valossa myöskään tässä tutkimuksessa tarkasteltua suomalaisen hyvinvoinnin eetoksen

muodonmuutosta ei tule nähdä pelkkänä yhteisöllisen vastuun rappiotarinana vaan pikemminkin kontingenssin lisääntymisenä. Tämä on paradoksaalista erityisesti siksi, että vakuutuksen päämääränä on kontingenssin hallinta. Tämä selittyy kuitenkin Ewaldin (1993,15; ks. myös Eräsaari 1995, 181) esittämällä ajatuksella, jonka mukaan nyky-yhteiskunta on joutunut turvallisuuden tarpeen ja turvallisuuden takaamisen kasvavaan kierteeseen. Erilaisten vakuutusten jatkuvasta lisääntymisestä huolimatta kontrollikeinojen rajallisuus tulee vastaan. Vakuutuksen avulla ei voida tukahduttaa tai eliminoida kontingenssia vaan ainoastaan hallita sen seurauksia. Tähän pyrkiessään vakuutusteknologia muuntaa ja artikuloi erilaisia sattumanvaraisia tapahtumia yhä uudelleenlaisiksi (rajallisesti) hallittaviksi riskeiksi, mikä johtaa väistämättä kontingenssin kokemuksen lisääntymiseen.

Kokonaisuudessaan tämä tutkimus vahvistaa Ewaldin ajatusta, että vakuutuksen historiassa on kyse kahden paradigman yhteenkietoutumisesta ja niiden vahvistumisesta ja heikentymisestä eri aikoina. Nämä ovat liberaali ja utilitaristinen, yksilön vastuuta ja omaa etua korostava paradigma sekä solidaarisuutta ja yhteisvastuuta korostava paradigma. (Ks. Ewald 2004, 55.) Ensin mainittu liitetään yleensä yksityisvakuutukseen ja jälkimmäinen sosiaalivakuutukseen. Tutkimuksen keskeinen tulos kuitenkin on, että solidaarisuus on vaikuttanut myös yksityisen henkivakuutuksen sisällä. Henkivakuutukseen liittyvässä hyvinvoinnin eetoksessa ovat vuoroin korostuneet sekä oman edun tavoittelu että yhteisön etu. Nykyajan näkökulmasta katsottuna voidaan Lehtosen ja Meskuksen (2004, 219) tavoin kysyä, minkälainen hyvinvoinnin eetos suomalaisessa yhteiskunnassa tällä hetkellä on. Vakuutusmainonnassa ei nykyään erityisesti painoteta yhteistä etua. Sosiaalivakuutuksen retoriikassa tätä vielä painotetaan, vaikkakin samalla esitetään vaatimuksia sosiaaliturvan muuttamisesta läpinäkyvämmäksi häivyttämällä solidaarisuutta painottavia tulonsiirtovaikutuksia. Ajan henki on yksilöllisyyttä ja yksityistä vastuuta korostava.

Tämän tutkimuksen esiin nostamat kysymykset vakuutuksesta ja siihen liittyvistä vastuusuhteista ovat ajankohtaisen keskustelun polttopisteessä. Vakuutuksen erilaisissa ilmenemismuodoissa (yksityis- ja sosiaalivakuutus sekä näiden sekamuodot) on juuri sellaisia jännitteitä, jotka Hellstenin ja Helneen (2004, 16) mukaan sisältävät hyvinvointivaltion tulevaisuudesta käytyyn keskusteluun: nämä jännitteet koskevat niitä suhteita, jotka vallitsevat ” – – sosiaalisen ja taloudellisen; yksityisen ja julkisen; valtion, markkinoiden ja kansalaisyhteiskunnan sekä vakuutuksen ja avustuksen välillä”. Tutkimuksen kirjoittamisprosessin aikana julkaistu Kelan artikkelikokoelma *Vakuut-tava sosiaalivakuutus?* (Hellsten ja Helne 2004) on erinomainen esimerkki vakuutukseen liittyvästä ajankohtaisesta keskustelusta. Nimensä mukaisesti teos käsittelee enimmäkseen lakisäätteistä vakuutusta ja pyrkii löytämään perusteluja nimenomaan sosiaalivakuutukselle hyvinvointivaltion kiistakysymysten ratkaisijana. Sosiaalivakuutusta koskevan keskustelun ohella toinen tutkimuksen taustalla vaikuttaneista ajankohtaisista virikkeistä on ollut Ilpo Helénin johtama genealogisesti virittynyt tutkimushanke *Pohjoismaisen hyvinvoinnin eetos*, jonka puitteissa pidetystä seminaarista työni sai konkreettisen alkunsa.

Tämän tutkimuksen rajoissa ei ole ollut mahdollista käydä laajamittaista keskustelua vakuutusajattelun kokonaisuudesta eikä tarkastella sitä, miten yksityiset vakuutus-kuluttajat ovat ajatelleet ja toimineet. Sen sijaan mainosaineisto on mahdollistanut vakuutusyhteiskunnan tarkastelun syventämisen ainakin kahdesta keskeisestä näkökulmasta: Ensinnäkin vakuutus ei ole pelkkä instituutio vaan myös diskurssi ja ajattelutapa, joka tuottaa rationaliteetteja ja arvoja. Toiseksi vakuutus on koneisto, joka problematisoi ja artikuloi tuttuja tapahtumia ja käsitteitä aivan erityisellä tavalla. Näiden näkökulmien kautta on piirtynyt edellä käsitelty kuva riskin ja vastuun muodonmuutoksista. Tärkeintä on kuitenkin pitää mielessä, että nämä muutokset ovat syntyneet monenlaisten sattumien ja kiistelyjen tuloksena. Historia voisi olla myös toisenlainen. Mitä tietoisempia olemme historiallisten muutosten ja siten nykyisyyden kontingentista luonteesta, sitä laajempaa avautuu myös tulevaisuutta määrittävä mahdollisuuksien avaruus.

Tehdystä tutkimuksesta herää yleensä lukuisia uudenlaisia kysymyksiä ja ongelmia jatkotutkimukselle, niin tässäkin tapauksessa. Joasin (2004) ajatukset moraalisuuden syntyehdoista nimenomaan kontingenssin aikakaudella muodostavat varteenotettavan tulkintakehikon vakuutusta käsittelevälle jatkotutkimukselle. Yksi kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisi esimerkiksi yksityis- ja sosiaalivakuutuksen suhteen laajamittainen tarkastelu tai vakuutusajattelun tutkiminen esimerkiksi kirjallisuuden ja haastattelujen avulla. Erilaista lähdeaineistoa löytyy paljon ja myös tässä tutkimuksessa käytetyssä aineistossa on vielä runsaasti tutkittavaa. Mahdollisia jatkokysymyksiä ovat lisäksi turvallisuuteen ja riskien hallintaan liittyvät monialaiset ongelmanasettelut. Näihin teemoihin liittyvät kysymykset saavat yhä enemmän painoarvoa muun muassa luonnonkatastrofeihin, terrorismiin ja bioturvallisuuteen liittyvässä problematiikassa. Näitä teemoja avaamalla olisi mahdollista laajentaa hyvinvoinnin eetoksen muodonmuutosten tarkastelua ja ulottaa tämän työn esiin nostamia kysymyksiä uusille alueille.

SUMMARY

Liukko J. **Life insurance and the ethos of welfare. Shifting concepts of risk, responsibility and solidarity.** Helsinki: The Social Insurance Institution, Finland, Research Department, Studies in social security and health 82, 2005. 111 pp. ISBN 951-669-678-3 (print), 951-669-679-1 (pdf).

In this study I have examined how everyday activities and ways of thinking – the ethos of everyday life – were rewritten in the marketing of life insurance in Finland in the second half of the 20th century. Insurance advertisements promoted a certain ideal of a good life characterised by carefulness, prudence, foresight and a frugal lifestyle. At the same time advertisements reflected the prevailing ethos of welfare in society in general. For example, the development of the welfare state created a significant context for private life insurance.

Two general observations are at the centre of the study. Firstly, insurance is not only an institution but also represents a discourse and a certain style of reasoning. Secondly, insurance is an apparatus which problematises and articulates familiar events and concepts in a particular way. The key concepts of the study are risk, responsibility and solidarity.

The most important finding of the study is the description it provides of the transformations in the ethos of welfare produced and reflected by insurance marketing. The advertisements portray welfare as being conditional on life control, continuity, and economic security, the principal requirement for which is responsibility, both individual responsibility and shared responsibility. The variations in the ethos of welfare were primarily linked with the concepts of risk and responsibility, and the transformations of these concepts were closely interrelated. At the same time as shared responsibility yielded to an emphasis on individual responsibility, the concept of risk underwent a shift from ‘threat’ towards ‘promising possibility’.

The study also points out how voluntary life insurance and statutory social insurance have interacted and become entwined with each other. In Finland, the promotion of welfare has not been restricted only to activities of welfare state but has been construed as a much broader undertaking. Making people into responsible welfare subjects has been the focus of many different kinds of public information campaigns and efforts by associations and private insurance companies.

The results of the study can be formalised by the concept of responsibility in the following way. There were five levels of responsibility (or circles of solidarity) in the marketing of life insurance: 1) responsibility for oneself (one’s own good), 2) responsibility for one’s family (the good of the family members), 3) mutual joint responsibility (the good of the insurance community), 4) responsibility for the national

economy (the good of the nation), and 5) responsibility for all citizens (the good of the citizens/social insurance).

In the following table the levels of responsibility are categorised by four different decades. An X in the table means that the concept of responsibility was emphasised in the advertisements. Two Xs means a particularly strong emphasis on the concept of responsibility. If there is no X at all, responsibility was only a marginal marketing theme in that decade.

Table. Use of the concept of responsibility as a marketing theme in Finnish advertisements for life insurance from the 1950s to the 1980s.

	The level of responsibility			
	1950s	1960s	1970s	1980s
5. Responsibility for all citizens (the good of the citizens / social insurance)		X	X	X
4. Responsibility for the national economy (the good of the nation)	X			
3. Mutual joint responsibility (the good of the insurance community)	X	X	X	
2. Responsibility for one's family (the good of the family members)	XX	X	X	XX
1. Responsibility for oneself (one's own good)	X		XX	XX

X = emphasis on responsibility as a marketing theme

XX = pronounced emphasis on responsibility as a marketing theme

To simplify somewhat, the following historical change in the use of the concept of responsibility in the marketing of life insurance from the 1950s to the 1980s can be observed: Firstly, the emphasis placed on responsibility for one's family (2) remained largely the same over the four decades. Secondly, the good of the nation (4) and the mutual insurance community (3) – joint responsibility and solidarity – were gradually replaced by private economic interests. The result was that joint responsibility was no longer mentioned anywhere else than in the context of social insurance.

Indeed, the most central juxtaposition in the advertisements for life insurance was that between *altruism* and *self-interest*. On the one hand the primary benefits of life insurance were portrayed as the protection of one's family, joint responsibility and the good of the nation. On the other hand life insurance was linked to personal benefit

and individual wealth. An especially interesting finding is that this juxtaposition was central in the 1950s, 1970s, and 1980s, but not in the 1960s. In that decade life insurance was mainly perceived as an insurance taken out to provide financial protection in the event of the death of a family breadwinner. In all of the other decades, personal savings (or investments) and the management of personal assets were essential parts of life insurance.

The roots of life insurance can be found equally in benevolent organisations as in commercial institutions. Historically life insurance has been an interesting mixture of commercial self-interest and altruistic solidarity. Individual responsibility and self-interest have usually been linked to private insurance, while joint responsibility and altruism have been associated with social insurance. However, this study shows that solidarity and mutuality has been an important theme also in the private life insurance discourse.

AINEISTO

Aineistossa on mukana seuraavien vakuutusyhtiöiden henkivakuutusta mainostavia esitteitä ja lehtiartikkeleita vuosilta 1945–1989 seuraavasti: 1940-luvulta 12 kpl, 1950-luvulta 69 kpl, 1960-luvulta 62 kpl, 1970-luvulta 137 kpl ja 1980-luvulta 153 kpl.

A-Vakuutus: 1982, 1984

Henkivakuutusosakeyhtiö **Apollo:** 1986

Aura-yhtymä: 1951, 1952, 1972; **Aurayhtiöt:** 1982

Vakuutusosakeyhtiö **Fennia:** 1973, 1975, 1977, 1978, 1980, 1982

Fennia-Patria Vakuutusyhtiöt: 1951, 1952, 1954, 1955, 1957, 1960

Hämeen vakuutus: 1973, 1976

Keskinäinen Vakuutusyhtiö **Kaleva:** 1940-luku (ei tarkkoja julkaisuvuosia), 1950, 1956, 1959, 1966–1969, 1971–1979, 1981, 1982

Keskinäinen Henkivakuutusyhtiö **Kansa:** 1947, 1950-luku (ei tarkkoja julkaisuvuosia), 1963, 1972, 1983–1989

Tapaturmavakuutusosakeyhtiö **Kullervo:** 1963, 1964, 1971

Pohja-yhtiö: 1940-luku (ei tarkkoja julkaisuvuosia); **Pohja**-yhtymä 1950–1953, 1963–1970, 1972, 1973, 1980–1982

Pohjola-yhtiöt: 1971, 1978, 1979–1981, 1984, 1985, 1987, 1989

Keskinäinen Henkivakuutusyhtiö **Salama:** 1940-luku (ei tarkkoja julkaisuvuosia), 1950, 1951, 1952, 1965, 1967

Vakuutusyhtiö **Sampo:** 1951, 1969, 1970, 1977, 1978; **Sampo**-yhtiöt: 1980, 1982–1989

Vakuutusyhtiö **Sampo-Tarmo:** 1972–1975

Suomi-yhtiö: 1950, 1952, 1954–1959, 1961–69

Keskinäinen henkivakuutusyhtiö **Suomi-Salama:** 1970, 1971, 1973, 1974–1978, 1979, 1980, 1987–1989

Tapiola-yhtiöt: 1983–1989

Keskinäinen vakuutusyhtiö **Tarmo:** 1969; Henkivakuutusosakeyhtiö **Tarmo:** 1977

Työväen Keskinäinen Vakuutusyhtiö **Turva**: 1950-luku, 1978, 1980, 1981, 1983, 1986, 1989

Työntekijäin ryhmähenkivakuutus (henkivakuutusyhtiöiden yhteisesite): 1976, 1978, 1979

Keskinäinen Vakuutusyhtiö **Vakava**: 1981

Jälleenvakuutusosakeyhtiö **Varma**: 1973–1978; Keskinäinen Vakuutusyhtiö Varma: 1981, 1989

Henkivakuutusyhtiö **Verdandi**: 1951; Henkivakuutusosakeyhtiö Verdandi: 1973, 1975–1977, 1980–1983, 1985–1989

Henkivakuutus Oy **Viva**: 1989

Yrittäjien vakuutus: 1974, 1975, 1977

KIRJALLISUUS

About, Edmond. L'Assurance. Paris, 1865.

Ahtokari, Reijo. Tuntematon vaikuttaja. Työeläkejärjestelmän isä Teivo Pentikäinen. Helsinki: WSOY, 1988.

Ahtokari, Reijo. Vakuutusturvan puolesta. Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto 1942–1992. Helsinki: Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto, 1992.

Albert, Michel. Vakuutuksen taloudellinen ja yhteiskunnallinen tehtävä. Julkaisussa: Hellsten, Katri, Helne, Tuula, toim. Vakuuttava sosiaalivakuutus? Helsinki: Kela, tutkimusosasto, 2004: 22–42.

Antila, Veli-Aunus, Erwe, Ossi, Lohi, Ilkka, Salminen, Jaakko. Vapaaehtoinen henkilövakuutus. Helsinki: Suomen Vakuutusalan Koulutus ja Kustannus, 2003.

Arendt, Hannah. Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot [*The Human Condition* 1958]. Tampere: Vastapaino, 2002.

Baker, Tom. Insuring morality. *Economy and Society* 2000; 29: 559–577.

Baker, Tom. Risk, insurance, and the social construction of responsibility. Julkaisussa: Baker, Tom, Simon, Jonathan, eds. Embracing risk. The changing culture of insurance and responsibility. Chicago: University of Chicago, 2002: 33–51.

Baker, Tom, Simon, Jonathan. Embracing risk. Julkaisussa: Baker, Tom, Simon, Jonathan, eds. Embracing risk. The changing culture of insurance and responsibility. Chicago: University of Chicago, 2002: 1–25.

Beck, Ulrich. Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986.

Bender, Thomas. Community and social change in America. New Brunswick, NJ: Rutgers University, 1978.

Beveridge, William. Social insurance and allied services. London: HMSO, 1942.

Campbell, Colin. The romantic ethic and the spirit of modern consumerism. Oxford: Basil Blackwell, 1987.

Canguilhem, Georges. Das Normale und das Pathologische. München: Hanser, 1974 [1966].

Chaufon, A. Les assurances: leur passé, leur present, leur avenir. I part. Paris, 1884.

Collier, Stephen J., Lakoff, Andrew, Rabinow, Paul. Biosecurity. Towards an anthropology of the contemporary. *Anthropology Today* 2004; 20 (5): 3–7.

Dean, Mitchell. Governmentality. Power and rule in modern society. London: Sage, 1999.

Deleuze, Gilles. Foucault. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1992 [1986].

Donner, Jörn. Uusi Maammekirja. Helsinki: Otava, 1967.

Donzelot, Jacques. The promotion of the social. Julkaisussa: Burchell, Graham, Gordon, Colin, Miller, Peter, eds. The Foucault Effect. Studies in governmentality. Chicago: University of Chicago Press, 1988: 169–180.

Douglas, Mary. Risk as a forensic resource. Julkaisussa: Burger E. J., ed. Risk. Ann Arbor: University of Michigan, 1990.

Eribon, Didier. Michel Foucault. Tampere: Vastapaino, 1993.

Eräsaari, Risto. Hyvinvointivaltion muodonmuutos. Julkaisussa: Eräsaari, Risto, Rahkonen, Keijo, toim. Hyvinvointivaltion tragedia. Helsinki: Gaudeamus, 1995: 167–188.

Eräsaari, Risto. Elämänpolitiikan kontingenssi. Julkaisussa: Hoikkala, Tommi, Roos J. P., toim. 2000-luvun elämä. Helsinki: Gaudeamus, 2000: 76–101.

Eräsaari, Risto. Kuinka turvaton on riittävän turvallinen? Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissäätö, Polemia-sarjan julkaisu 46, 2002.

Eskola, Jari, Suoranta, Juha. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 1999.

Ewald, François. Insurance and risk. Julkaisussa: Burchell, Graham, Gordon, Colin, Miller, Peter, eds. The Foucault Effect. London: Harvester Wheatsheaf, 1991: 197–210.

Ewald, François. Der Vorsorgestaat [*L'Etat providence* 1986]. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993.

Ewald, François. Vakuutusyhteiskunta. Julkaisussa: Eräsaari, Risto, Rahkonen, Keijo, toim. Hyvinvointivaltion tragedia. Helsinki: Gaudeamus, 1995: 73–86.

Ewald, François. Normi yhteisen mittapuun käytäntönä. Helsinki: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu, 2003.

Ewald, François. Vakuutusyhteiskunnan synty. Julkaisussa: Hellsten, Katri, Helne, Tuula, toim. Vakuuttava sosiaalivakuutus? Helsinki: Kela, tutkimusosasto, 2004: 44–66.

Falk, Pasi. The consuming body. London: Sage, 1994.

Ferge, Zsuzsa. The interrelations between different principles of access to resources: the social acceptability of welfare alternatives to work-related income. Paper presented in Sixth International Research Seminar on "Issues in Social Security", Sigtuna, 12–15 June 1999.

Foucault, Michel. Governmentality. Julkaisussa: Burchell, Graham, Gordon, Colin, Miller, Peter, eds. *The Foucault Effect. Studies in governmentality*. Chicago: University of Chicago Press, 1991 [1978]: 87–104.

Foucault, Michel. *Dits et écrits: 1954–1988*. 4 vols. Paris: Editions Gallimard, 1994.

Foucault, Michel. Rajallinen järjestelmä kohtaa rajattoman vaatimuksen. Julkaisussa: Eräsaari, Risto, Rahkonen, Keijo, toim. *Hyvinvointivaltion tragedia*. Helsinki: Gaudeamus, 1995 [1983]: 87–106.

Foucault, Michel. Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä. Helsinki: Gaudeamus, 1998 [1976/1984].

Foucault, Michel. *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava, 2000a [1975].

Foucault, Michel. Polemics, politics, and problematizations: an interview with Michel Foucault. Julkaisussa: Rabinow, Paul, ed. *Michel Foucault. Ethics. Essential works of Foucault 1954–1984*. Volume 1. London: Penguin Books, 2000b [1984]: 111–119.

Foucault, Michel. The subject and power. Julkaisussa: Faubion, James D., ed. *Michel Foucault. Power. Essential works of Foucault 1954–1984*. Volume 3. London: Penguin Books, 2002 [1982]: 326–348.

Foucault, Michel. Nietzsche, genealogia, historia. Julkaisussa: Foucault/Nietzsche. Helsinki: Tutkijaliitto, 2003 [1971]: 63–107.

Foucault, Michel. *The archaeology of knowledge*. London: Routledge, 2004 [1969].

Hacking, Ian. *The taming of chance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Hacking, Ian. *The social construction of what?* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

Hacking, Ian. *Historical ontology*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002.

Halsten, Onni. Työväenvakuutuksesta. Julkaisussa: Krohn, Kaarle, Melander G., Lindeqvist K. O., toim. *Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille*. Porvoo: WSOY, 1925: 362–373.

Heinonen, Visa. Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. *Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1998.

Helén, Ilpo. Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Helsinki: Gaudeamus, 1997.

Helén, Ilpo. Elämä seksuaalisuudessa. Jälkisanat julkaisussa: Foucault, Michel. *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus, 1998: 495–512.

Helén, Ilpo. Michel Foucault'n valta-analytiikka. Julkaisussa: Heiskala, Risto, toim. *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 2000: 270–315.

Helén, Ilpo. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Julkaisussa: Rahkonen, Keijo, toim. Sosiologia nykikeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus, 2004: 206–236.

Hellsten, Katri. Vaivashoidosta hyvinvointivaltion kriisiin. Hyvinvointivaltiokehitys ja sosiaaliturvan muotoutuminen Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 2, 1993.

Hellsten, Katri. Kolmannen aallon sosiaaliturva ja Euroopan sosiaalinen malli? Julkaisussa: Hellsten, Katri, Helne, Tuula, toim. Vakuuttava sosiaalivakuutus? Helsinki: Kela, tutkimusosasto, 2004: 118–149.

Hellsten, Katri, Helne, Tuula. Voiko sosiaalivakuutus olla vastaus hyvinvointivaltion haasteisiin? Julkaisussa: Hellsten, Katri, Helne, Tuula, toim. Vakuuttava sosiaalivakuutus? Helsinki: Kela, tutkimusosasto, 2004: 9–19

Helne, Tuula. Vakuutus vaikeuksissa? Yhteisyyden ongelma, syrjäytyminen ja vakuutusajattelun haasteet. Janus 2001; 9 (2): 81–108.

Helne, Tuula. Sosiaalivakuuttava hyvinvointiyhteiskunta? Julkaisussa: Hellsten, Katri, Helne, Tuula, toim. Vakuuttava sosiaalivakuutus? Helsinki: Kela, tutkimusosasto, 2004: 222–239.

Hobsbawm, Eric. Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914–1991). Tampere: Vastapaino, 1999.

Häggman, Kai. Suurten muutosten Suomessa. Kansaneläkelaitos 1937–1997. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 1997.

Hämäläinen, Kalevi. Vakuutussäästäminen on löydetty uudelleen. Tapsa 1984; (2): 4.

Jauho, Mikko. Normaalin genealogiaa. Tiede & Edistys 2003; 28 (1): 44–61.

Jauho, Mikko. Sosiaalivakuutus ja sosiaalisen vastuun synty – tapaturmavakuutus edelläkävijänä. Julkaisussa: Hellsten, Katri, Helne, Tuula, toim. Vakuuttava sosiaalivakuutus? Helsinki: Kela, tutkimusosasto, 2004: 70–89.

Joas, Hans. Morality in an age of contingency. Acta Sociologica 2004; 47: 392–399.

Juhila, Kirsi. Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Julkaisussa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero, toim. Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Tampere: Vastapaino, 1999: 160–198.

Julkunen, Raija. Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino, 2001.

Järvinen, Raija. Yksitysvakuutus sosiaalivakuutuksen täydentäjänä. Julkaisussa: Hellsten, Katri, Helne, Tuula, toim. Vakuuttava sosiaalivakuutus? Helsinki: Kela, tutkimusosasto, 2004: 184–203.

Kallenautio, Jorma. Kansan tarina. Vakuutusyhtiö Kansa 1919–1994. Helsinki: Otava, 1994.

Kallinen, Yrjö. Osuuskaupallisen valistustyön merkitys ja menetelmät. Helsinki: Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, 1953.

Karisto, Antti, Takala, Pentti, Haapola, Ilkka. Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Porvoo: WSOY, 1999.

Kekkonen, Urho. Onko maallamme malttia vaurastua. Helsinki: Otava, 1952.

Kiuru, Sakari. Kuluttajakasvatus 60-luvulla. Osuuskauppaliike valistusjärjestönä. Helsinki: Kulutusosuuskuntien Keskusliitto, 1963.

Koivusalo, Markku. Elämän politiikasta eli katsaus biovallan teemaan. Julkaisussa: Roos, J. P., Hoikka, Tommi, toim. Elämänpolitiikka. Helsinki: Gaudeamus, 1998: 265–291.

Kuusi, Eino. Sosiaalipolitiikka I. Porvoo: WSOY, 1931.

Kuusi, Pekka. 60-luvun sosiaalipolitiikka. Helsinki: Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6, 1961.

Kuuskoski, Eeva. Alkusanat. Julkaisussa: Suomen vakuutustarkastus 100 vuotta 1892–1992. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Vakuutusosasto, 1992

Latour, Bruno. Pandora's hope: Essays on the reality of science studies. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999.

Laurinkari, Juhani. Vapaaehtoinen vakuutus osana kansalaisen vakuutusturvaa. Helsinki: Elinkeinohallitus, Kuluttaja-asiain osasto, 1988.

Lehtipuro, Katriina, Luukkonen, Irene, Mäntyniemi, Lea. Vakuutuslainsäädäntö. Helsinki: Suomen Vakuutusalan Koulutus ja Kustannus, 2004.

Lehtonen, Turo-Kimmo. Puhtaan elämän jäljillä. Huoli hygieniasta suomalaisissa terveydenhoitolehdissä 1889–1900. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 1995.

Lehtonen, Turo-Kimmo. Rahan vallassa. Ostoksilla käyminen ja markkinatalouden arki. Helsinki: Tutkijaliitto, 1999.

Lehtonen, Turo-Kimmo. Historiallisesta ontologiasta. Tiede & Edistys 2003; 28 (1): 1–11.

Lehtonen, Turo-Kimmo, Meskus, Mianna. Hyvinvointi, taloussubjekti ja yksityisvakuutuksen mainonta 1950-luvulla. Julkaisussa: Hellsten, Katri, Helne, Tuula, toim. Vakuuttava sosiaalivakuutus? Helsinki: Kela, tutkimusosasto, 2004: 204–221.

Lehtonen, Turo-Kimmo, Pantzar, Mika. The ethos of thrift. The promotion of bank saving in Finland during the 1950s. *Journal of Material Culture* 2002; 07 (2): 211–231.

Liu, Ben Chieh. *Quality of life indicators in U.S. metropolitan areas*. New York: Praeger, 1976.

Luhmann, Niklas. *Soziologie des Risikos*. Berlin: de Gruyter, 1991.

Lyytinen, Eino. *Pohjola-yhtiöt sata vuotta*. Porvoo: WSOY, 1991.

Marcuse, Herbert. *Yksilotteinen ihminen. Teollisen yhteiskunnan tarkastelua*. Helsinki: Weilin+Göös, 1969.

Maslow, Abraham Harold. *The farther reaches of human nature*. Harmondsworth: Penguin Books, 1973.

Meskus, Mianna. Turvan ja vapauden markkinat. *Yksityisvakuutus riskiajattelun muovaajana Suomessa 1950- ja 1980-luvuilla*. *Janus* 2002; 10 (4): 336–352.

Miller, Peter, Rose, Nikolas. Mobilizing the consumer. *Assembling the subject of consumption*. *Theory, Culture & Society* 1997; 14 (1): 1–36.

Mäntylä, J. E. *Sairausvakuutus*. *Sosiaalinen Aikakauskirja* 1945; 39: 393–403.

Nevanlinna, Tuomas. *Hyväkuntoisena taivaaseen*. Helsinki: Tammi, 2000.

Näräkkä, Aimo Y. *Henkivakuutuksen kehityspiirteitä Suomessa*. Julkaisussa: *Suomen vakuutustarkastus 100 vuotta 1892–1992*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Vakuutusosasto, 1992.

Ojakangas, Mika. *Genealogiasta*. *Tiede & Edistys* 1992; 17 (4): 283–296.

O'Malley, Pat. *Imagining insurance: Risk, thrift and insurance in Britain*. Julkaisussa: Baker, Tom, Simon, Jonathan, eds. *Embracing risk. The changing culture of insurance and responsibility*. Chicago: University of Chicago, 2002: 97–115.

Pantzar, Mika. *Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita etsimässä*. Helsinki: Otava, 2000.

Peltonen, Matti, Kurkela, Vesa, Heinonen, Visa. *60-luvun toinen kuva*. Julkaisussa: Peltonen, Matti, Kurkela, Vesa, Heinonen, Visa, toim. *Arkinen kumous. Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2003: 6–15.

Pentikäinen, Teivo, Rantala, Jukka. *Vakuutusoppi*. Helsinki: Suomen Vakuutusalan Koulutus ja Kustannus, 1995.

Pulkkinen, Tuija. *Michel Foucault – homojen ja hullujen pyhimys*. Julkaisussa: Roos, J. P., Hoikka, Tommi, toim. *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 1998: 252–264.

Pulkkinen, Tuija. Postmoderni politiikan filosofia. Helsinki: Gaudeamus, 2003.

Rabinow, Paul. *Anthropos today. Reflections on modern equipment*. Princeton: Princeton University Press, 2003.

Rose, Nikolas. Vallan ja vapauden välissä: hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa. *Janus* 1998; 6 (1): 1–33.

Rose, Nikolas. *Powers of freedom. Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Sennet, Richard. *The corrosion of character. The personal consequences of work in the New Capitalism*. New York: Norton, 1998.

Stone, Deborah. Beyond moral hazard: Insurance as moral opportunity. Julkaisussa: Baker, Tom, Simon, Jonathan, eds. *Embracing risk. The changing culture of insurance and responsibility*. Chicago: University of Chicago, 2002: 52–79.

Sulkunen, Pekka. Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Julkaisussa: Sulkunen, Pekka, Törrönen, Jukka, toim. *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus, 1997: 13–53.

Weber, Max. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Helsinki: WSOY, 1980 [1904–1905].

Zelizer, Viviana A. Rotman. *Morals and markets. The development of life insurance in the United States*. New Brunswick: Transaction Books, 1983.

Zurich Financial Services. Saatavissa: <http://www.zurich.com/main/productsandsolutions_old/industryinsight/january2004/industryinsight20040105_002.htm/> [viitattu 19.3.2004].

VIIMEISIMMÄT KELAN SOSIAALI- JA TERVEYSTURVAN TUTKIMUKSET

- 81 Linnala A.** Private specialists as consultants to general practitioners. 2005. ISBN 951-669-669-4.
- 80 Savioja H.** Suuret ikäluokat keski-ikässä – työssä vain eläkkeelle? 2005. ISBN 951-669-667-8.
- 79 Haapola I.** Köyhyyden kynnyksellä. Toimeentulotuen dynamiikka 1990-luvun Suomessa. 2004. ISBN 951-669-648-1.
- 78 Wallin M, Karppi S-L, Talvitie U.** Vanhusten liikunnallisen kuntoutuksen suunnittelu ja toteutus kuntoutuslaitoksissa. Ammattilaisten käsityksiä. 2004. ISBN 951-669-642-2.
- 77 Knekt P, Lindfors O, eds.** A randomized trial of the effect of four forms of psychotherapy on depressive and anxiety disorders. Design, methods, and results on the effectiveness of short-term psychodynamic psychotherapy and solution-focused therapy during a one-year follow-up. 2004. ISBN 951-669-639-2.
- 76 Ek E, Saari E, Viinämäki L, Sovio U, Järvelin M-L.** Nuorten aikuisten työelämästä syrjäytyminen ja sosiaaliturvan käyttö. 2004. ISBN 951-669-637-6.
- 75 Kapanen M.** Hyvä kehä. Työyhteisön menestyminen Kelan paikallishallinnossa. 2004. ISBN 951-669-635-X.
- 74 Hagfors R.** Essays on the structure of social protection financing. 2004. ISBN 951-669-633-3.
- 73 Ruoppila I, Poutanen V-M, Laurinkari J, Vesala H.** Kelan etuudet kehitysvammaisille henkilöille 1962–1998. 2003. ISBN 951-669-631-7.
- 72 Kangas O, toim.** Laman varjo ja nousun huuma. 2003. ISBN 951-669-627-9.
- 71 Mäensivu V.** Ikääntyvien viestintävalmiudet ja digitaalinen epätasa-arvo. 2002. ISBN 951-669-610-4.
- 70 Lassila J, Rantala O, Valkonen T.** Varallisuus, verotus ja väestön ikääntyminen. 2002. ISBN 951-669-607-4.
- 69 Kauhanen M.** Määräaikaiset työsuhteet ja toimeentulon riskit. 2002. ISBN 951-669-603-1.

VIIMEISIMMÄT KELAN SOSIAALI- JA TERVEYSTURVAN KATSAUKSET

- 68 Ahonen R, Martikainen J, toim.** Lääkevaihdon ensimmäinen vuosi. 2005. ISBN 951-669-671-6 (nid.), 951-669-675-9 (pdf).
- 67 Mattila Y, toim.** Yhdistelemällä parempaan palveluun. JATKE-hankkeen loppuraportti. 2005. ISBN 951-669-666-X.
- 66 Järvisalo J, Andersson B, Boedeker W, Houtman I, eds.** Mental disorders as a major challenge in prevention of work disability. Experiences in Finland, Germany, the Netherlands and Sweden. 2005. ISBN 951-669-658-9.
- 65 Berndtson T.** Opiskelijatutkimus 2003. Opiskelijoiden toimeentulo ja toimeentulon ongelmat. 2004. ISBN 951-669-655-4.
- 64 Mattila Henri.** Neuvontavollisuus Kelan asiakaspalvelussa. 2004. ISBN 951-669-646-5.
- 63 Kunttu K, toim.** Oireilevan opiskelijan viesti? Tutkimuksia Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimus 2000 -aineistosta. 2004. ISBN 951-669-645-7.
- 62 Jokelainen M.** Eläkejärjestelmien muutoksista Alankomaissa, Isossa-Britanniassa, Ruotsissa, Suomessa ja Tanskassa. 2004. ISBN 951-669-644-9.
- 61 Linnossuo O.** Syrjäytymisestä selviytymiseen? Arviointitutkimus työttömien nuorten palveluohjauksesta. 2004. ISBN 951-669-640-6.
- 60 Hinkka K, Karppi S-L, Ollonqvist K, Aaltonen T, Grönlund R, Puukka P, Saarikallio M, Salmelainen U, Vaara M.** Geriatrisen kuntoutuksen arviointi. IKÄ-hankkeen menetelmät ja aineisto. 2004. ISBN 951-669-636-8.
- 59 Karppi S-L, Pohjolainen T, Grönlund R, Aaltonen T, Ketala R, Poikkeus L, Puukka P.** Ikäihmisten verkostomallinen kuntoutus. Laitos- ja avopainotteisen kuntoutusmallin arviointi. 2003. ISBN 951-669-625-2
- 58 Repo E, Hukkamäki R, Melkas T, Alanko A, Eggert M, Häivä J, Pylkkänen K, Renlund C, Roine M.** Psykoterapia kuntoutuksena – Lääkärinlausuntojen laadun arviointi. 2003. ISBN 951-669-619-8.
- 57 Salo MA, Turunen MK, Roslakka J.** Kelan toimisto yhteistyökumppanina. 2003. ISBN 951-669-617-1.
- 56 Suvinen N.** Sosiaaliturvajärjestelmän tulevaisuuden haasteet ja Kela. 2003. ISBN 951-669-615-5.